

İstanbul Üniversitesi
Kadın Araştırmaları Dergisi

Istanbul University
Journal of Women's Studies

Sayı/Issue: 29 Yıl/Year: 2024

Dizinler / Indexing and Abstracting

EBSCO Sociology Source
EBSCO Central & Eastern European Academic Source

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. Mehtap DEMİR GÜVEN

İstanbul Üniversitesi, Konservatuvar, Etnomüzikoloji ve Folklor Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Conservatory, Department of Ethnomusicology and Folklore, Istanbul, Türkiye

SORUMLU MÜDÜR / RESPONSIBLE DIRECTOR

Prof. Dr. Mehtap DEMİR GÜVEN

İstanbul Üniversitesi, Konservatuvar, Etnomüzikoloji ve Folklor Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Conservatory, Department of Ethnomusicology and Folklore, Istanbul, Türkiye

YAZIŞMA ADRESİ / CORRESPONDENCE ADDRESS

İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, Rektörlük Giriş Kat,
34452, Beyazıt/Fatih/İSTANBUL

Telefon / Phone: 0212 440 00 00/ 10503-10253

E-mail: iujws@istanbul.edu.tr

<https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/iukad/home>

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iujws>

YAYINCI / PUBLISHER

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press

İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt,

Fatih / İstanbul - Türkiye

Telefon / Phone: 0212 440 00 00/ 10503-10253

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.
The publication languages of the journal are Turkish and English.

Nisan, Ekim aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası,
hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published Biannual in April & October

Yayın Türü / Publication Type: Yaygın Süreli / Periodical

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT BOARD

BAŞ EDITÖR / EDITOR-IN-CHIEF

Prof.Dr. Mehtap DEMİR GÜVEN – İstanbul Üniversitesi, Konservatuvar, Etnomüzikoloji ve Folklor Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – mehtapd@istanbul.edu.tr

BAŞ EDITÖR YARDIMCISI / CO-EDITOR-IN-CHIEF

Dr. Öğr Üyesi Şenay KARA – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – senay@istanbul.edu.tr

YAZI KURULU ÜYESİ / EDITORIAL MANAGEMENT BOARD MEMBER

Dr. Öğr Üyesi Şenay KARA – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – senay@istanbul.edu.tr

Doç.Dr. Nil KARABAĞ – İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Özel Hukuk, İstanbul, Türkiye – nilkarabag@gmail.com

Dr. Öğretim Üyesi Zeynep Kevser ŞEREFOĞLU DANIŞ – Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, İstanbul, Türkiye – zkserefoglu@fsm.edu.tr

Dr. Öğretim Üyesi Özgün AKDURAN EROL – İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi, İstanbul, Türkiye – oakduran@istanbul.edu.tr

Dr. Öğretim Üyesi Gizem BİLGİN AYTAÇ – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul, Türkiye – gizembil@istanbul.edu.tr

ALAN EDITÖRÜ / SECTION EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Şenay Kara – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – senay@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Ercan Sarıdoğan – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü Yöneylem Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye – ercan.saridogan@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Aşlı Beyhan Acar – İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Örgütsel Davranış Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye – aslicar@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Beyza Özçınar – İstanbul Üniversitesi, Department of General Surgery, Istanbul Medical Faculty, İstanbul, Türkiye – bozcinar@istanbul.edu.tr; drbeyza@hotmail.com

ASİSTAN EDITÖR / ASSISTANT EDITOR

Aşlı Havva TÜRK – İstanbul Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul, Türkiye – ahturk@istanbul.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof.Dr. Irma Jóhanna Erlingsdóttir – İzlanda Üniversitesi Dil ve Kültür Fakültesi, Cinsiyet ve Eşitlik Reykjavik, İzlanda – irma@hi.is

Prof.Dr. Jón Ingvar Kjaran – İzlanda Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Cinsiyet Eşitliği, Reykjavik, İzlanda – jik@hi.is

Prof.Dr. Elisabeth ARMSTRONG – ABD Smith's College, Kadın ve Cinsiyet Çalışmaları, Northampton, ABD – earmstro@smith.edu

Dr. Öğretim Üyesi Gizem BİLGİN AYTAC – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul, Türkiye – gizembil@istanbul.edu.tr

Prof.Dr. Mehtap DEMİR GÜVEN – İstanbul Üniversitesi, Konservatuvar, Etnomüzikoloji ve Folklor Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – mehtapd@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Şenay KARA – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – senay@istanbul.edu.tr

Doç.Dr. Nil KARABAĞ – İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Özel Hukuk, İstanbul, Türkiye – nilkarabag@gmail.com

Prof.Dr. Ümmihan İŞOĞLU – İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi, Dahili Tıp Bilimleri, İstanbul, Türkiye – alkac@istanbul.edu.tr

Prof.Dr. Aşlı BEYHAN ACAR – İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, İstanbul, Türkiye – aslicar@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Hülya SEMİZ TÜRKÖĞLU – İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, İstanbul, Türkiye – hulyasemiz@istanbul.edu.tr

Prof.Dr. Bedia DEMİRİŞ – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Dilleri Ve Kültürleri, İstanbul, Türkiye – bdemiris@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül KAYAOĞLU YILMAZ – İstanbul Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Ekonomi Bölümü, İstanbul, Türkiye – kayaoglyilmaz@itu.edu.tr

Prof.Dr. Ayşe CANATAN – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara, Türkiye – ayse.canatan@hbv.edu.tr

Prof.Dr. Funda SIVRİKAYA ŞERİFOĞLU – İstanbul Aydın Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi Endüstri Mühendisliği, İstanbul, Türkiye – fundaserifoglu@aydin.edu.tr

Prof.Dr. Elif HAYKIR HOBİKOĞLU – Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Banka Meclisi, Ankara, Türkiye – elifhkh@hotmail.com

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- 1 Use of Websites by Women's Rights NGOs for Informational and Educational Purposes: A Comparative Analysis
Kadın Hakları STK'larının Web Sitelerinin Bilgilendirme ve Eğitim Amaçlı Kullanımı: Karşılaştırmalı Bir Analiz
Şeyma Esin ERBEN, Hazal Koray ALAY
- 12 Çivi Yazılı Hukuk Metinlerinin Işığında Ataerkil Düzenin İnşası
The Construction of the Patriarchal Order in the Light of Cuneiform Legal Texts
Serkan BAŞOL
- 23 Evaluation of the Breastfeeding Status of Physician Moms in Türkiye and the Problems They Experience at Work
Türkiye'deki Hekim Annelerin Emzirme Durumları ve İşyerinde Yaşadığı Sorunların Değerlendirilmesi
Gizem GENCAN, Esra AKOLUK
- 31 Türkiye'de Kadınlar mı Erkekler mi Daha Mutlu? Değerlerin ve Sosyal Baskı Hissinin Rolü
Who is Happier in Türkiye: Women or Men? The Role of Values and the Feelings of Social Pressure
Zeynep B. UĞUR
- 48 "Erkek gibi Sürmek": Düzce'de Ev Kadınlarının Araba Kullanma Deneyimleri
"Driving Like a Man": Car Driving Experiences of Housewives in Düzce
Büşra ÖZTÜRK, Emel COŞKUN

Use of Websites by Women's Rights NGOs for Informational and Educational Purposes: A Comparative Analysis*

Kadın Hakları STK'larının Web Sitelerinin Bilgilendirme ve Eğitim Amaçlı Kullanımı: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Şeyma Esin Erben¹ , Hazal Koray Alay²

¹Asst.Prof., Gelisim University, Faculty of Economics, Administrative And Social Sciences, New Media And Communication, Istanbul, Türkiye

²Assoc. Prof., Batman University, School of Health Services, Department of Management and Organization, Batman, Türkiye

*This study is an expanded and revised version of a paper initially presented at the International Conference on Information Communication Technologies in Education (ICICTE 2024) held in Crete, Greece, from July 9th to 11th, 2024. The original paper was entitled Women's Rights NGOs and Online Informational and Educational Content: A Comparative Analysis of NGOs' Websites in Türkiye. (<http://icicte.org/icicte24-programme.html>)

ABSTRACT

This study explores the functions and focuses of the websites of women's rights NGOs in Türkiye in providing educational and informative content. For this purpose, a comparative website analysis was conducted for The Sexual Violence Prevention Association (Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği), The Flying Broom Women's Communication and Research Association (Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği), The Purple Roof Women's Shelter Foundation (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı), The Women's Platform for Equality (Eşitlik için Kadın Platformu) and the We Will Stop Femicides Platform (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu), which effectively use social media to expand their organisational network and publicise their offline initiatives. The researchers included the website content in the analysis for May 2024. The findings reveal that the organisations primarily offer educational and informative content based on data and reporting. Additionally, the findings that women's rights NGOs in Türkiye should regularly review and update their websites to ensure the appropriateness and accuracy of the information and documents on their websites. Therefore, there is a clear need for women's rights NGOs to have up-to-date, accessible and easy-to-navigate websites. The research contributes to the literature by examining websites with permanent, archivable, and navigable content, unlike social media, where information is rapidly consumed. This study is also significant as it enhances women's right activists' and supporters' understanding of the online initiatives of women's rights NGOs in Türkiye.

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye'deki kadın hakları STK'larının web sitelerinin bilgilendirme ve eğitim amaçlı kullanımına dayalı işlevlerini ve odak noktalarını incelemektedir. Bu amaçla çalışma, Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği (Association for Struggle Against Sexual Violence), Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği (Flying Broom Women's Communication and Research Association), Mor Çatı Kadın İletişim ve Araştırma Derneği'nin (Purple Roof Women's Shelter Foundation), (Eşitlik için Kadın Platformu (the Women's Platform for Equality), and Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (We Will Stop Femicides Platform) internet sitelerinin karşılaştırmalı analizini içermektedir. Analizler sonrası elde edilen bulgular, incelenen kuruluşların öncelikle veri ve raporlamaya ilişkin eğitici ve bilgilendirici içerik sağladığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bulgular, Türkiye'de kadın haklarını aktif olarak savunan STK'ların web sitelerinin, bilgi ve belgelerinin uygunluğunu ve doğruluğunu sağlamak için düzenli olarak gözden geçirilmesi ve güncellenmesi gerektiğini de göstermektedir. Bu nedenle bu araştırma, Kadın Hakları STK'larının web sitelerinin güncel, ulaşılabilir ve kolay gezinilebilir tutulmasına yönelik açık bir ihtiyacı ortaya koymaktadır. Ayrıca site gezinme menülerinin bilgi içeriğine kolay erişimi kolaylaştırmadığı da görülmektedir. Bu bulguların, Türkiye'deki kadın hakları STK'larının çevrimiçi girişimlerine ilişkin anlayışımızı geliştirmesi açısından önemli olduğuna inanılmaktadır.

Keywords: Women's Rights NGOs, Education Content, Content Analysis, Organisation and Group Communication

Anahtar Kelimeler: Kadın Hakları STK'ları, Eğitim İçeriği, İçerik analizi, Örgüt ve Grup İletişimi

Corresponding Author: Hazal Koray Alay **E-mail:** hazalkoray.alay@batman.edu.tr

Submitted: 20.07.2024 • **Revision Requested:** 26.09.2024 • **Last Revision Received:** 08.10.2024 • **Accepted:** 14.10.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

1. Introduction

In today's digital age, technologies and the Internet have become powerful advocacy and educational tools that provide a platform for non-governmental organisations (NGOs) to reach a wider audience. This is particularly important for women's rights NGOs, which leverage online platforms to disseminate information, provide educational resources, and mobilise support for gender equality. In Türkiye, where societal and cultural dynamics present unique challenges to women's rights, the role of women's rights NGOs is crucial in raising awareness and supporting social change.

The support for this awareness and change has emerged because of the evolution in digital communication, increasing the visibility of women's rights NGOs. The evolution of digital communication has also caused a transformation in feminist approaches. Third-wave feminism has increased the public visibility of women's rights through the widespread use of the Internet (Munro, 2013). Since the 2010s, fourth-wave feminism has promoted international solidarity and global actions through social media platforms and online discussion groups (Jouët, 2018). Both formal and informal organisations are rapidly adopting various information and communication technologies to develop actions and efforts supporting the women's rights movement both online and offline, raise awareness, and expand communities.

Websites serve as vital hubs for information, resources, and engagement, enabling these organisations to connect with diverse stakeholders, including donors, volunteers, and beneficiaries. However, the effectiveness of these websites in providing comprehensive and accessible information varies significantly across different NGOs. Although the social media accounts of these organisations are more interactive than other online platforms, websites still play a significant role in sharing permanent, regularly updated, and archived information.

This study examines how fourth-wave feminism's interest and focus on online activities can be functionalised within websites through educational and informative content on NGO websites from the perspective of women's rights in Türkiye. Thus, the research aims to conduct a comparative website analysis of the women's rights NGOs in Türkiye, focusing on their informational and educational content. By examining how these NGOs use their online presence to advance women's rights, this research seeks to provide insights that could enhance their digital strategies. In Türkiye, where women's rights are a contentious and evolving issue, the online presence of women's rights NGOs plays a significant role. This comparative analysis will contribute to a deeper understanding of how women's rights NGOs in Türkiye leverage digital tools to advocate for change and support their mission.

In Turkish literature, fourth-wave feminism is often associated with social media activities and the women's right movement. However, this study offers a different perspective by evaluating the websites of NGOs. This study suggests that researchers in digital feminism should explore further digital activism opportunities.

This paper is structured as follows: the next section reviews the concepts of digital feminism, women's rights NGOs, and the educational content produced by these NGOs online. The subsequent section details the study's methodology, presenting information obtained through content analysis. The final section interprets the findings and offers recommendations for NGOs to enhance their online impact.

2. Conceptual Framework

2.1. Digital Feminism

The history of feminist theory begins with criticisms of the Declaration of the Rights of Man following the 1789 French Revolution, which lacked the inclusion of women's rights. This absence criticised by women writers and activists of the time. Olympe de Gouges, in 1791, advocated for women's rights by publishing the Declaration of the Rights of Woman and the Female Citizen. Mary Wollstonecraft's "A Vindication of the Rights of Woman" also stands as one of the earliest feminist works. These discussions marked the beginning of the first wave of feminism, which advocated for gender equality before the law (Butler, 1990; Altınbaş, 2006).

The second wave of feminism emerged in the 1960s, largely influenced by Simone de Beauvoir's assertion that "one is not born, but rather becomes, a woman." This wave-initiated discussions on women's bodies and sexuality, criticising that legal equality did not necessarily change discriminatory practises in society (Bauer, 2001; Gilmore, 2008; Nachescu, 2009). It also brought attention to women's experiences in the private sphere. In the early 1990s, the perceived failure of the second wave of feminism led to the emergence of the Third Wave of feminism, which addressed issues of gender, class, race, ethnicity, and sexuality and focused on debates about women's identity. This wave saw the prominence of Muslim feminists, LGBT+ movements, and queer feminist discussions (Thompson, 2002; Gillis et al., 2004; Snyder, 2008; Kepekçi, 2012).

Fourth-wave feminism, known as "hashtag feminism," emerged with the widespread use of the Internet and social media platforms (Munro, 2013). This wave highlighted activism on women and gender-related issues in the digital realm (Phillips & Cree, 2014). Some researchers argue that feminism has lost its relevance, while others, like Walby (2011), argue that it has

transformed and strengthened. Cochrane (2014) noted the amplification of feminist issues through digital feminism reaching mainstream media, while Fotopoulou (2016) emphasises the role of digital sisterhood in organising women. Online platforms have become crucial for women to share their stories, raise awareness, and discuss challenging topics. Hashtag activism is a powerful tactic for eliminating gender inequalities. Social media facilitates collaboration on campaigns and awareness-raising, but it can also perpetuate feminism opposition and misogyny (Day & Wray, 2018). However, criticism exists regarding the exclusion of women without Internet access. Nevertheless, digital connections have globalised feminism, allowing all women to have their voices heard. While some researchers find online activism effective, others question its impact as "slacktivism" (Clark, 2015).

Digital feminism, also known as cyberfeminism or hashtag feminism, encompasses various aspects that highlight the integration of feminist activism with digital platforms and technologies. Notable points within this context include online activism and hashtag campaigns, increased visibility and awareness, intersectionality, community-building and support, challenging mainstream media, rapid mobilisation, education, and resource sharing (Mendes et al., 2019; Jouët, 2018; McLean et al., 2016).

The use of social media in fourth-wave feminism is often highlighted through hashtag campaigns associated with digital feminism. In addition to social media, blogs, activist news sites, and websites of activist groups or NGOs are also essential tools for sharing organised information and editorial content related to digital feminism. Despite the widespread use of social media, institutional websites still play a valuable role in facilitating communication between the public and organisations, as by Kent and Taylor in 1998. Many NGOs and government organisations consider their websites to enhance civic participation, as they complement their presence on social media platforms and enable them to reach a wider audience (Hsiao, 2023; Chingwena & Mhute, 2023). Thus, digital feminism leverages the power of technology to advance feminist goals, making activism more inclusive, visible, and effective in the digital age.

2.2. Overview of women's rights NGOs in Türkiye and their online presence

Debates regarding the concept of civil society in Türkiye began in the late 1990s and continued throughout the 2000s. The prevailing approach during this period defined civil society as organisational life encompassing various economic, social and political functions (Sağlam, 2020). This definition emphasises that civil society includes several organisations, not just one specific area.

When women's rights non-governmental organisations (NGOs) in Türkiye are examined, it is evident that these NGOs play a significant role in women's right advocacy. These NGOs strive for gender equality, empowerment, and protection of women's rights. Women's solidarity foundations and associations operating in various regions of Türkiye work to defend women's social, economic, and legal rights, combat violence, and ensure gender equality. These organisations generally organise programmes and events supporting women at the local level (Küskü, 2023). NGOs operating as women's counselling and support centres assist women in matters such as psychological support, legal consultancy, employment and education. These centres also play an important role in combating violence against women (Boşnak, 2022). NGOs engaged in research and monitoring activities in the field of women's rights work to identify the issues faced by women in Türkiye, develop policy recommendations, and create societal awareness. These centres often organise reports, workshops, and seminars to inform the public about women's right issues (Ünal et al., 2021). Cooperatives and initiatives established to empower women economically support women's employment, entrepreneurship, and income generation. These organisations typically promote women's involvement in handicrafts, agriculture, tourism, and other sectors. Additionally, women's rights NGOs in Türkiye collaborate with international organisations and support women's right advocacy on international platforms. These collaborations contribute to raising awareness of and supporting women's rights in Türkiye at the international level (Gümüş, 2004).

When examining the active women's civil society organisations operating in Türkiye, the Sexual Violence Prevention Association (Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği), the Flying Broom Women's Communication and Research Association (Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği), the Purple Roof Women's Shelter Foundation (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı), the Women's Platform for Equality (Eşitlik için Kadın Platformu), and the We Will Stop Femicides Platform (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu) stand out prominently. Briefly providing information about these associations:¹

- The Purple Roof Women's Shelter Foundation established in 1990 by feminists with the aim of combating violence against women. It strives to create a life where women can live freely and under equal conditions, aiming to establish a life free from gender-based discrimination and male violence.
- The Flying Broom Women's Communication and Research Association is a civil society organisation founded in 1996 by a group of women with the aim of achieving gender equality and making visible the impacts of all discriminatory patterns such as sexism, speciesism, racism, and homophobia on the lives of women and girls.

¹ Refer to section 4. Findings for information sourced from official NGO websites.

- The We Will Stop Femicides Platform, founded in 2010, emphasises that women themselves will provide the solution to the problem, hence using "we women" as the subject. The platform collects data, organises actions, follows up on cases, and advocates for egalitarian feminism to understand the dimensions and causes of femicide.
- The Sexual Violence Prevention Association was established in 2014 in response to gender polarisation and the homogenised perception of sexual violence in language and social memory.
- The Women's Platform for Equality has been actively advocating for the right to an equal and free life and combating threats to these rights since 2020. Over the years, the platform has conducted numerous local, national, and international initiatives on various issues such as child sexual abuse, the Istanbul Convention, and violence against women.

2.3. Providing online educational content for women's rights NGOs

In the digital age, online informational and educational content has become a critical tool for non-governmental organisations (NGOs) working in the field of women's rights. This content provides significant opportunities for raising awareness, delivering education, and empowering women by reaching broad audiences.

The Safe Response Toolkit project, launched in 2021 by The STOP Campaign for the ACT community, lists what can be done at the local, regional and international levels for social change. Accordingly, education in activism plays an important role, along with activities such as direct action, art activism, and petition signing. Moreover, accessing educational content in activism is the responsibility of people who want to become involved in the field of activism (The Stop Campaign, 2022).

On the other hand, Leath et al. (2022) indicate that social movements' primary purpose is not education. Johnson (2021) states that education and activism can develop in line with the collective goal. The need for reliable and continuous sources for those who want to access educational and informational content place activists and NGOs responsible for providing such content and resources. These content pools, which emerge from experience and expertise, should be accessible.

According to Demirhan (2017), the effective creation of informational and educational content on online platforms by women's rights NGOs highlights the importance of social media use. Regular posts on popular social media platforms can help reach large audiences and increase engagement. Similarly, Ilkcaracan and Amado (2005) emphasise the importance of user-friendly websites for women's rights NGOs. Demiray (2014) noted that online courses and seminars organised by NGOs encourage higher participation rates among women.

Eslen-Ziya (2013) argues that creating online support groups is crucial for ensuring that women do not feel isolated and for enhancing a sense of solidarity. Another important aspect of online informational and educational content is the creation of databases concerning women's rights, legal counselling, complaint forms, petition samples, and support services (Eslen-Ziya, 2017). Each NGO focuses on specific issues in its field of advocacy. However, besides this focus, educational and information-based activities can be ignored. Demirhan (2014) pointed out that women's rights NGOs are often deficient and inadequate in sharing qualified information and resources.

Educational content in activism is challenging for women's rights activist communities or NGOs to address comprehensively. However, as much as educating others in activism, the aspect of activists being learners should also be considered. As Ollis (2011: 264) states, people who are active in a social movement throughout their lives develop their knowledge and skills gradually over a long period and are fast learners, especially in times of crisis.

Whether information and educational content is online or offline is vital for digital literacy. However, another critical matter is the digital gap. Eslen-Ziya (2013) critiqued that the issues of women without Internet access must be considered. Therefore, for activists or social movement supporters who do not have technological opportunities or technology usage skills, these resources should be moved to the offline environment, or, on a more macro and long scale, these people should be trained in accessing and using these resources.

Women's rights NGOs can reach large audiences and raise awareness by effectively using digital platforms such as social media, websites, online courses, and support groups in their struggle for gender equality and women's empowerment. The provision of educational content by NGOs is critically important for empowering individuals, promoting social change, and supporting sustainable development. Education not only conveys information but also serves as a catalyst for social transformation and progress.

3. Methodology

Digital feminism, which took shape simultaneously with fourth-wave feminism, is closely related to the great acceleration in the use of social media worldwide since the 2010s and the intensive use of digital information and communication technologies on behalf of the women's movement. Educational content produced for activism continues to appear on websites in a categorised,

organised, searchable, and archivable manner, in addition to the ability of social media platforms to distribute content quickly and simultaneously.

The main purpose of this study was to evaluate the websites of women's right movement organisations in terms of their informative and educational content. For this purpose, answers are sought to the following research questions:

- RQ1: What information about the organisational structure and functioning is included on the websites of women's rights NGOs?
- RQ2: What type of educational content is included on the websites of women's rights NGOs?
- RQ3: How do the websites' navigational elements play a role in reaching out to the educational content?

To ensure that the study data are up-to-date and relevant, NGOs that have actively advocated for women's rights both online and offline recently were considered. Specifically, the NGOs that engage in online and offline activities and campaigns related to women's rights and gender equality were examined. After careful consideration of the activities of these NGOs, the study's sample consists of the NGOs' websites, which enrich the research's outcomes by emphasising various aspects of women's rights, including communication and discourse, legal processes, gender equality, and the prevention of violence within their organisational structures. These NGOs are the Sexual Violence Prevention Association (Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği - CSMD), the Flying Broom Women's Communication and Research Association (Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği - USKIAD), the Purple Roof Women's Shelter Foundation (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı - MCKSV), the Women's Platform for Equality (Eşitlik için Kadın Platformu - ESİK), and the We Will Stop Femicides Platform (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu - KCDP).

The content analysis method, which enables the selection and systematic analysis of accumulated information and content (Ataizi, 2018:138), was used for the comparative website analysis of these NGOs. Comparative website forms were created based on the concept of information provision from Gibson et al.'s (2003: 68) research "Election Campaigning on the WWW in the USA and UK: A Comparative Analysis" and the definition of educational content from Primo and Vicari's (2010: 598) study. Categories are primarily determined on each NGO website for educational and informative content. Websites are scanned in detail to determine the categories according to their content types and context. Essential website components such as similar content (data, reports, etc.), content types (visual, textual, audio, multimedia), and navigation features are decisive in creating categories. Unique content and facilities are included in the content analysis as separate categories.

The websites were regularly visited over a year, and any potential changes in the navigation and design were observed. Since there were no significant changes during this period, the contents from May 2024 were included in the comparative website analysis. In the data analysis phase, eight information provision items were determined for NGO websites, including organisational history, structure, values, policies, newsletters, media/press releases, event calendar, and FAQ. One point was assigned for each item. Similarly, nine educational content items were determined, including books, articles, presentations, videos, podcasts, factsheets, educational material for audiovisual disabilities, reports, and terminology. One point is assigned for the presence of each item.

4. Findings

The websites included in the research, the information provided by the relevant NGOs, and the educational content offered to their website visitors were discussed in detail, and the data were analysed.

Those websites are

- CSMD <https://cinselsiddetlemucadele.org>,
- USKIAD <http://ucansupurgedernegi.org>,
- MCKSV <https://morcati.org.tr>,
- ESİK <https://esikplatform.net>,
- KCDP <https://kadincinayetleriniurduracagiz.net>

Table 1. Information provision functions of NGOs

NGO	Information Provision
Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği	6
Uçan Süpürge Derneği	1
Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı	7
Eşitlik için Kadın Platformu	3
Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu	5
Mean score	4.4
Range	1-8

As seen in Table 1, there is a significant difference between the information-provision functions of various women's rights NGOs. While the Flying Broom Association only provides information about its values, the MCKSV includes a comprehensive range of information on its website, such as organisational history, structure, values, policies, newsletters, media releases, and an event calendar. The Association for Combating Sexual Violence offers relatively comprehensive information but excludes newsletters on its website.

The event calendar, which is important for informing participants and strengthening solidarity within the women's rights movement, is available on three websites (CSMD, MCKSV, and ESİK). However, the event announcements on the MCKSV website were last updated in 2022. The We Will Stop Femicide Platform includes organisational history, structure, values, policies, and media releases; however, this information is not clearly and visibly accessible on the home page (see Table 2). The Women's Platform for Equality provides only organisational history, media releases, and an event calendar.

However, none of the websites have a FAQ section where users can find short answers to questions about the organisations' structure and focus areas.

Table 2. Navigation of NGOs' information provisions

Item	Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği	Uçan Süpürge Derneği	Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı	Eşitlik için Kadın Platformu	Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu
Organisational history	About-who are we?	-	About-Who are we?	About-Our story	About (accessed through a direct search on search engines)
Structure	About-Corporate documents	-	About-Our methods	-	About (accessed through a direct search on search engines)
Values	About-Values	About-Our must-haves	About-Our methods	-	About (accessed through a direct search on search engines)
Policies	About-Policy documents	-	About-Our methods	-	About (accessed through a direct search on search engines)
Newsletters	-	-	Our publications-Newsletters	-	-
Media/Press releases	Declarations	-	Our publications-Press releases	Press releases	Explanations
Event Calendar	Blog-Announcements	-	(Located in the footer)	Events	-
FAQ	-	-	-	-	-

Another website with complex navigation is the CSMD. Users must first click on the Blog drop-down menu to access the event calendar.

Table 3. Educational content types

NGO	Educational Content
Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği	8
Uçan Süpürge Derneği	5
Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı	7
Eşitlik için Kadın Platformu	6
Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu	4
Mean score	6
Range	1-9

Table 3 shows the scores of the educational content types on the NGOs' websites. Accordingly, the CSMD (8), MCKSV (7), ESİK (6), USKIAD (6), and KCDP (5) have the most educational content types.

When examining the educational content types of the websites in detail, it is seen that the CSMD and MCKSV provide a regular and clear categorisation of educational content with drop-down menus. On the other hand, USKIAD collects all educational content on a single web page without any headings.

It is evident that NGOs' websites concentrate their educational content efforts on specific areas, particularly ESİK and KCDP reports and laws and regulations.

Table 4. Scoring of educational content types by NGOs

Item	Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği	Uçan Süpürge Derneği	Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı	Eşitlik için Kadın Platformu	Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu
Documents-books	+	+	+	-	-
Documents-articles	+	+	-	-	+
Documents-presentations	-	-	+	+	-
Documents-videos	+	-	+	+	+
Documents-podcast	+	-	+	-	-
Documents-fact sheets	+	+	+	+	+
Documents-educational material for audiovisual disabilities	+	-	-	-	-
Documents-reports	+	+	+	+	+
Documents - dictionaries-terminology	+	+	-	-	-

Table 4 shows that factsheets and reports are prevalent forms of educational content on all NGO websites. A notable feature across all websites is the abundance of factsheets, many dedicated to highlighting women's right violations and presenting statistics more digestibly. Specifically, KCDP offers users easily understandable information by presenting femicide factsheets as infographic in the Data section. Additionally, some factsheets are categorised under Reports. The reports on the websites represent not only the activities of NGOs in the field of women's rights in Türkiye but also parliamentary monitoring, programme outcomes, and conference results.

The article section on these websites features a collection of articles or single articles created by NGOs addressing several women's right violations. For example, CSMD presents the Sexual Abuse Article Series, KCDP offers various articles, including the Feminist Translation series, and USKIAD covers topics such as the rights of disabled women, prevention of child marriage, and news related to women and children.

After reviewing the NGOs' websites, it was found that CSMD, USKIAD, and MCKSV provide books covering various topics. CSMD offers books addressing sexual violence in Turkish, Kurdish, and Arabic. USKIAD focuses on ending child marriage and features journalism in its published books, like its articles. MCKSV primarily offers books on academic activities and legal issues.

NGOs prominently feature videos on their websites with embedded YouTube content. All NGOs, except USKIAD, share

webinars, online interviews, actions, and press releases. Podcasts are not commonly featured on NGO websites, with only CSMD and MCKSV presenting podcasts in an organised manner on their respective sites. However, there are variations in their presentation. CSMD arranges the podcasts chronologically, with the most recent podcast uploaded in 2021. On the other hand, MCKSV does not timestamp their podcasts, and audio recordings for general information purposes are labelled as podcasts.

The websites of MCKSV and ESİK include presentations, but they are not presented as separate links. Instead, they are integrated among other types of content. In addition, the dictionary is exclusive to the websites of CSMD and USKIAD. However, it is not accessible through a separate link on either website.

Educational resources for individuals with audiovisual impairments are exclusively available on CSMD's website, ensuring access to educational materials for users with such disabilities.

5. Discussion

Fourth-wave feminism is also called digital feminism, cyberfeminism, or hashtag feminism, and today's close relationship between feminism and information and communication technologies is clearly revealed. Looking at the history of the women's rights movement, the most important criticism of the concept of fourth-wave feminism is the limitation of a women's rights movement that includes users who have access to these technologies and, moreover, digital literacy who can use these technologies effectively. On the other hand, a women's rights movement that includes more women also supports offline and traditional feminism and can therefore combine reactive digital feminism with proactive offline activism (Jain, 2020; Munro, 2013; Pary et al., 2018; Householder, 2015; Sternadori, 2019).

A holistic women's rights movement should not be stuck in online platforms. All possible online platforms and tools that women's rights advocacy can benefit from can be used for different functions on behalf of a more inclusive women's rights movement. One of these is educating others in the women's rights movement—on issues such as legal actions, direct action, communication, and networking—and providing them with educational content and materials. The goals of this tactic are to educate people about the foundations, goals, and methods of a social movement, raising awareness and consciousness in them (Kawano, 2010; Işık, 2022), and informing and educating them about preventing abuse (Hawkesworth, 2020).

This study evaluates the educational content of the websites of NGOs in the women's rights movement according to their types and intensity through comparative website analysis carried out by the content analysis method. For this purpose, the websites of five NGOs actively operating in Türkiye—CSMD, USKIAD, ESİK, MCKSV, and KCDP—were included in the research.

The research findings show that websites commonly highlight statistical data or reports. Factsheets on NGO websites containing these data and information also turn into an online archive containing pressure groups' demands for social change towards decision-makers. Reports and factsheets are sometimes collected under the same title due to the flexible use of their meanings in Turkish. Thus, it becomes difficult for users to access the content they are looking for.

The About section of websites, which is expected to provide information about the history, structure, functioning, and core values of NGOs, lacks the hypertextuality and interaction tools that the online environment can provide. Therefore, the About sections can be considered as "brochureware," similar to the results of Irving and English's (2009) research titled "Feminist Network Activism and Education in Canada.

The navigation of the websites could be improved to provide more comprehensive information about NGOs, as well as to enhance the ease of searching for and accessing educational content. Although MCKSV and CSMD have a relatively more standard website template to help users find the content they are looking for, it is noticeable that a significant part of their content is not up to date. On the other hand, there is very little room for podcasts on NGOs' websites, and the existing podcasts are also out of date.

No websites other than CSMD are designed for people with audiovisual disabilities. Although this issue is directly related to accessibility of educational material for people with audiovisual disabilities, it is undeniable that it also has a strong connection with the educational content. Therefore, despite the content on the websites regarding disability rights, the websites do not paradoxically use facilitators for people with audiovisual disabilities.

Although education in activism research tends towards youth studies, educational and informational content in activism cannot be expected to be designed only for the youth. Clearly and quickly navigable and accessible online content is closely related to gaining many allies and supporting allies in becoming influential activists. The more educated people are about women's rights, the fewer human rights violations are expected to occur (The Stop Campaign, 2022).

Primo and Vicari (2011) drew attention to various forms of educational content, such as books, articles, videos, presentations, and physical objects. Uploading these contents to a website obviously does not make sense to those who cannot access these resources. There are two basic steps for women's rights NGOs to follow to have this content and to direct it to their websites efficiently and quickly. Any user with essential digital skills should make these contents easy to access.

6. Conclusion

It is seen that NGOs have become widespread by entering a new and different structure with the globalisation process, that they have assumed the fundamental and primary role of actors in social change, and that they have taken their place at the top of the social agenda. NGOs have a complex structure ranging from voluntary citizen initiatives to social movements that come together for different purposes, from think tanks to unions and professional organisations (Akgül & Pazarbaşı, 2010). Globalisation and the rapidly developing technology that comes with it have increased the use of the Internet and web-based communication. It has been observed that NGOs have increased their effectiveness and accessibility by using Internet technologies while performing their activities. In this context, NGOs need to create their websites in an interactive structure where the two-way communication process will be carried out, allowing their target audience to provide feedback.

This study demonstrates that NGO websites actively advocating for women's rights in Türkiye need regular review and updates to ensure the relevance and accuracy of their information and documents. Additionally, NGOs often need to recognise the potential of their websites to provide valuable online and offline materials. Therefore, this research reveals a clear need to keep Women's Rights NGOs' websites up-to-date, achievable, and easy to navigate. On the other hand, it points to the necessity of discussing the digital gap and digital competence issues in the feminist movement in the context of informational and educational content. In addition, the results of this study provide evidence that the framework of digital feminism in Türkiye, which is positioned within the framework of social media, needs to be expanded. In addition to websites' up-to-date educational and informative content, a need for accessible design has emerged in this study. The findings of this study indicate that women's rights NGOs should be aware of the possibilities of reaching a wider audience through their websites. On the other hand, it serves as a source for new research in Turkish literature to explore the possibilities of digital technology. Also, considering the findings of this study examining the educational content of the websites of NGOs that advocate for women's rights, future studies can investigate other contents, such as how the financial structures of these NGOs are strengthened and what the benefits of two-way online communication between members are.

Ethics Committee Approval: Approval: Ethics committee certification is not required for the study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions Conception/Design of Study- Ş.E.E., H.K.A.; Data Acquisition- Ş.E.E., H.K.A.; Data Analysis/Interpretation- Ş.E.E., H.K.A.; Drafting Manuscript- Ş.E.E., H.K.A.; Critical Revision of Manuscript- Ş.E.E., H.K.A.; Final Approval and Accountability- Ş.E.E., H.K.A.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declare that this study has received no financial support.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Altınbaş, D. (2006). Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (9), 21-52.
- Ataizi, M. (2018). İçerik analizi. In N. S. Sever & N. B. İspir (Eds.), *İletişim Araştırmaları* (pp. 2-29). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2676. Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1642.
- Bauer, N. (2001). Simone de Beauvoir, philosophy, and feminism. Columbia University Press.
- Butler, J. (1990). *Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Chingwena, L., Mhute, I. (2023). The Effectiveness of Social Media in Mitigating Unfair Mainstream Media Electoral Coverage in Zimbabwe. In: Mavengano, E., Chirongoma, S. (eds) *Electoral Politics in Zimbabwe, Vol II*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-33796-3_15
- Clark, C. (2015). *TrendingFeminism: The impact of digital feminist activism*. The George Washington University.
- Cochrane, K. (2014). All the rebel women: The rise of the fourth wave feminism. *Guardian Shorts*.
- Day, K., & Wray, R. (2018). Fourth-wave feminism and postfeminism: Successes and failures. *Transform: A Journal of the Radical Left*, 4, 113-137.
- Fotopoulou, A. (2016). Digital and networked by default? Women's organisations and the social imaginary of networked feminism. *New Media & Society*, 18(6), 989-1005.
- Gibson, R. K., Margolis, M., Resnick, D., & Ward, S. J. (2003). Election campaigning on the WWW in the USA and UK: A comparative analysis. *Party Politics*, 9(1), 47-75. <https://doi.org/10.1177/135406880391004>
- Gillis, S., Howie, G., & Munford, R. (Eds.). (2004). *Third wave feminism*. Palgrave Macmillan.
- Gilmore, S. (Ed.). (2008). *Feminist coalitions: Historical perspectives on second-wave feminism in the United States*. University of Illinois Press.
- Hawkesworth, M. (2020). Theorizing gender power and gendered institutions: Sexual harassment and resistance to feminist activism. In S. Fenstermaker & A. J. Stewart (Eds.), *Gender, considered* (pp. xx-xx). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-48501-6_5
- Householder, A. K. (2015). Girls, grrrls, Girls: Lena Dunham, girls, and the contradictions of fourth wave feminism. In *Feminist theory and pop culture* (pp. 19-33). Brill.
- Hsiao, M. (2023). Public comments, private interests. In *Proceedings of the 41st ACM International Conference on Design of Communication (SIGDOC '23)* (pp. 89-95). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3615335.3623016>
- Irving, C. J., & English, L. M. (2009, May). Feminist network activism and education in Canada. Paper presented at the 28th annual national conference of the Canadian Association for the Study of Adult Education, Carleton University, Ottawa, Canada. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=11baadb82fb27547b6b0a15dbcdcb90f1d2dce>
- Işık, M. F. (2022). Feminizm Kim (ler) İçindir: bell hooks. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, (24), 1-12.
- Jain, S. (2020, July). The rising fourth wave: Feminist activism and digital platforms in India (Issue Brief No. 384). Observer Research Foundation.
- Johnson, P. R. (2021). Media literacy for freedom: Activism for the oppressed [Case commentary]. *Fall*, 33(1).
- Jouët, J. (2018). Digital feminism: Questioning the renewal of activism. *Journal of Research in Gender Studies*, 8(1), 133-157.
- Kawano, N., & Temocin, P. (2019). Citizen advocacy: The achievements of New Zealand's peace activism. *Asia-Pacific Journal: Japan Focus*, 17(19), 2. <https://apjif.org/2019/19/temocin>
- Kent, M. L., & Taylor, M. (1998). Building dialogic relationships through the world wide web. *Public Relations Review*, 24(3), 321-334. [https://doi.org/10.1016/S0363-8111\(99\)80143-X](https://doi.org/10.1016/S0363-8111(99)80143-X)
- Kepekçi, E. (2012). (Hegemonik) Erkeklik Eleştirisi ve Feminizm Birlikteliği Mümkün Mü?. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (11).
- Leath, S., Ball, P., Mims, L., Butler-Barnes, S., & Quiles, T. (2022). "They Need to Hear Our Voices": A Multidimensional Framework of Black College Women's Sociopolitical Development and Activism. *Journal of Black Psychology*, 48(3-4), 392-427. <https://doi.org/10.1177/00957984211016943>
- McLean, J., Maalsen, S., & Grech, A. (2016). Learning about feminism in digital spaces: Online methodologies and participatory mapping. *Australian Geographer*, 47(2), 157-177.
- Mendes, K., Ringrose, J., & Keller, J. (2019). *Digital feminist activism: Girls and women fight back against rape culture*. Oxford University Press.
- Munro, E. (2013). Feminism: A fourth wave?. *Political insight*, 4(2), 22-25.
- Munro, E. (2013). Feminism: A fourth wave?. *Political Insight*, 4(2), 22-25.
- Nachescu, V. (2009). Radical feminism and the nation: History and space in the political imagination of second-wave feminism. *Journal for the*

Study of Radicalism, 3(1), 29-59.

- Ollis, T. (2011). Learning in social movements: A Marxist pedagogy of becoming. *Australian Journal of Adult Learning*, 51(2), 248-268.
- Parry, D. C., Johnson, C. W., & Wagler, F. A. (2018). Fourth wave feminism: Theoretical underpinnings and future directions for leisure research. In *Feminisms in leisure studies* (pp. 1-12). Routledge.
- Phillips, R., & Cree, V. E. (2014). What does the 'fourth wave' mean for teaching feminism in twenty-first century social work? *Social Work Education*, 33(7), 930-943.
- Primo, T. T., & Vicari, R. M. (2011). A recommender system that allows reasoning and interoperability over educational content metadata. In 2011 IEEE 11th International Conference on Advanced Learning Technologies (pp. 598-599). <https://doi.org/10.1109/ICALT.2011.181>
- Snyder, R. C. (2008). What is third-wave feminism? A new directions essay. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 34(1), 175-196.
- Sternadori, M. (2019). Situating the Fourth Wave of feminism in popular media discourses. *Misogyny and Media in the Age of Trump*, 31-55.
- The Stop Campaign, Safe Responsible Kit. (n.d.). Activism and advocacy. Retrieved from <https://www.saferesponsetoolkit.com.au/activism-and-advocacy>
- Thompson, B. (2002). Multiracial feminism: Recasting the chronology of second wave feminism. *Feminist Studies*, 28(2), 337-360.
- Walby, S. (2011). *The future of feminism*. Polity.

How to Cite This Article / Atıf Biçimi

Erben, Ş.E., & Alay, H.K. (2024). Use of websites by women's rights NGOs for informational and educational purposes: a comparative analysis. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi - Istanbul University Journal of Women's Studies*, 29, 1-11.

Çivi Yazılı Hukuk Metinlerinin Işığında Ataerki Düzenin İnşası

The Construction of the Patriarchal Order in the Light of Cuneiform Legal Texts

Serkan Başol¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Kale Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Seyahat Hizmetleri Bölümü, Denizli, Türkiye

ÖZ

İnsanoğlu yüzbinlerce yıl avcı-toplayıcı yaşam sürmüş, buna bağlı olarak yabani bitki ve hayvanlarla iç içe bir hayat geçirmiştir. İnsanlık tarihinin yüzde doksan dokuzundan daha uzun bir süreyi kapsayan bu göçebe, avcı-toplayıcı dönemde anaerki bir düzen olduğu düşünülmektedir. Paleolitik ve Mezolitik evrelerden sonra varılan Neolitik Çağla birlikte yerleşik hayata geçilmiş ve Mezolitik dönemde korumaya alınan buğday türleri ıslah edilerek Neolitik Dönem olarak isimlendirilen bu çağda tarıma geçilmesiyle birlikte çeşitli hayvanların aşama aşama evcilleştirilmesine başlanmış ve anaerki paradigma yavaş yavaş değişmiştir. Üst Paleolitik dönemde mağara sanatında arkeolojik kalıtlarına rastlanan kadın figürinlerinin izleri Avrupa'dan Asya'ya, oradan Afrika'ya kadar takip edebilmektedir. Anaerki yaşam tarzının arkeolojik kanıtları olarak yorumlanan bu eserler tanrıça olarak tapınılan kadınların Paleolitik yaşamdaki konumu hakkında bir fikir vermektedir. Bu çalışmada, kurulmaya çalışılan ataerki düzenin fikri temellerinin, tanrılıkları ve özgürlükleri ellerinden alınan kadınların üzerinde yükselmesinin sebepleri incelenmeye çalışılacaktır. İncelemeler, yazının icadıyla birlikte Erken Tunç çağlarından itibaren kayda alınan ve böylece kil tabletlere aktarılan çivi yazılı hukuki metinler ışığında değerlendirilecektir.

ABSTRACT

Our ancestors lived millions of years in a hunter-gatherer lifestyle, where their lives depended on wild plants and animals. In this nomadic, hunter-gatherer period, which covers more than ninety-nine percent of human history, there is a matriarchal order. With the Neolithic Age, which was after the Paleolithic and Mesolithic phases, settled life began and the wheat species that were protected during the Mesolithic period were amended and with the transition to agriculture in this era, also called the Neolithic Revolution, various animals began to be domesticated gradually and the Matriarchal paradigm started to change. We can follow the traces of the Mother Goddess figurines, whose archaeological remains we find in cave art in the Upper Paleolithic period, in an area ranging from Europe to Asia and then to Africa. These artifacts, interpreted as the archaeological evidence of the matriarchal lifestyle, give us an idea about the position of women who were worshiped as goddesses in Paleolithic life. This article aims to explain how the ideological foundations of the Patriarchal order, which was tried to be established, rose above the freedoms taken from women, in the light of cuneiform legal texts recorded in the period from the Chalcolithic to the Bronze Age with the invention of writing and thus transferred to clay tablets.

Anahtar Kelimeler: Çivi Yazılı Hukuki Metinler, Kadın, Anaerki, Ataerki, Mülkiyet

Keywords: Cuneiform Law Texts, Women, Matriarchy, Patriarchy, Ownership

Corresponding Author: Serkan Başol E-mail: sbasol@pau.edu.tr

Submitted: 27.05.2024 • Revision Requested: 06.08.2024 • Last Revision Received: 06.10.2024 • Accepted: 14.10.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Anaerkil düzenden söz ederken bugünün toplumundaki gibi bir ataerkil iktidar ve onun iktidar ilişkilerinden bahsedilebilir mi? Yani erk'in kadınlarda olduğu bir düzeni ifade etmek için kullanılabilir miyiz bu kavramı? Yoksa içinde erk kelimesi geçse bile anaerkil düzende acaba, şiddetin iktidarın bir aracı olarak kullanılmadığı barışçıl ve ortaklık ilişkisine dayalı, doğaya saygılı ve kadın merkezli bir düzen var mıydı? (Tekin, 2001, s. 18). Kadın, doğa ilkesini temsil eder. Yaşamın başlangıcıdır ve insan nesli fiziksel olarak kadından türeyerek dünyaya gelir. Erkek ise Freud'un psikanalitik kuramına göre "*toplumsal ilkeyi ve toplumsal rolleri*" temsil etmektedir. (Campbell, 2020, s.47). Ataerkiyle¹ ilişkilendirilen koşullu sevginin tersine koşulsuz anne sevgisinin doğası, tanrıçanın daha verici bir ilke olduğunu kanıtlamaktadır. Kadının sevgisini, yargılayıcı ataerkinin çocuğun görevlerini yerine getirmesi karşılığında ödül olarak gösterdiği sevgiyle karşılaştırarak, "*kadın sevgisinin hiçbir ahlaka ya da toplumsal zorunluluğa bağlı olmadığını, sevgisinin karşılığında yerine getirilmesi gereken hiçbir yükümlülüğün dahi olmadığını*" söyler ve herhangi bir karşılık beklemezsizin verilen bu koşulsuz sevgi, özneyi nesneleşmekten² kurtararak, insanlığı hiyerarşiler ya da sınıflar için bir araç haline gelmekten kurtarır (Bookchin, 2013, s. 136).

Antropolojik göstergeler, tarih öncesi avcı-toplayıcı gruplarda cinsiyetler arası eşitliğin başat olduğunu; tarım, cinsellik³, evcilleştirme gibi sosyal ve teknik gelişmelerin baskın olmaya başladığı Buzul Çağı sonrasına kadar ataerkil ideolojinin varlık göstermediğini ortaya koymuştur (Tekin, 2021, s.8). Tarih öncesi döneme dair önemli maddi kültür kalıntıları arasında yer alan mağara ve kaya sığınaklarında ortaya çıkarılan resimler ve petroglifler, anaerkiyle dair ilk arkeolojik ip uçlarını vermektedir. Cro-Magnon insanların yaşadığı çağ kadın heykelciklerinin, tanrıça mitleri ve en eski kaya resimlerinin gelişmeye başladığı dönemdir. Tanrıça da sık sık mağaralarla ilişkilendirilmiştir (Ateş, 2012, s.66).

Prehistorik mağara resimlerini yapan insanlar, ilkel insanların yaşamlarına, duygu ve düşüncelerine, korkularına, yaşam mücadelesine ve inançlarına işaret eden deliller bırakmışlardır. Bu arkeolojik deliller beraberinde, tarih öncesi insanın çevresiyle kurduğu diyalogunda bir göstergesidir (Atalay-Süle, 2019, s.738). Kadınlık simgelerinin ilk tasviri otuz bin yıl öncesine dayanmaktadır. Fransa, Dordone'da mağara duvarlarına işlenmiş iri, dairesel ve üçgene benzeyen, alt kısmı noktalı bezemeler, bilim insanları tarafından kadınlık simgeleri, "*kozmetik güçle dolu rahimler*" ve "*yaşam suyunun kaynağı*" olarak yorumlanmıştır (Aydın, 2015, s.45). Pilata mağarasında ise kadın genital organı, boynuzlu bir inek betimiyle eşleştirilerek tasvir edilmiştir (Ateş, 2012, s.72). Metaforik olarak aslında mağara tanrıçanın kendisidir. Mağaranın diplerinde⁴ gerçekleşen ayinlerde sembolik olarak katılımcılar onun yani kadının rahmine geri döner ve orada yeniden doğarlar (Campbell, 2020, s.41).

Üst Paleolitik dönem mağara resimlerinin konusu çoğunlukla hayvan tasvirleridir. Ancak aynı dönemde ele geçen figürin buluntular kadın heykelcikleridir. Bu bulgular kadının kutsallığına dair Üst Paleolitik çağlarından gelen bir veridir. Ana Ata'nın doğurgan gücünün bu heykelciklerde yaşadığına inanıldığı için, bu tanrıça simgelerinin kutsal törenler sırasında taşındıkları, böylece büyüsel gücün kadınlara geçtiğine, bunun sonucunda da klanın kendi kendini üretebilmesinin sağlandığına inanılmıştır (Ateş, 2012, s. 102).

Analitik psikoloji, ilksel imgeden veya "Büyük Anne" arketipinden söz ettiğinde, uzayda ve zamanda var olan herhangi bir somut imaja değil, içsel bir imaja atıfta bulunmaktadır. İnsan ruhunda var olan bu psikik olgunun sembolik ifadesi, insanlığın mitlerinde ve sanatsal yaratımlarında temsil edilen Büyük Tanrıça figürlerinde bulunabilir (Neumann, 1974, s.3). Güney Batı Avrupa'daki mağaralarda on binden fazla "taşınabilir sanat" olarak isimlendirilen bezemeli nesne ve heykelcikler bulunmuştur. Bu grupta yer alan taşınabilir sanat eserleri boncuk, kolye ucu ve gerdanlık gibi eşyalar, müzik aletleri, Venüs ve hayvan heykelleri olarak üç gruba ayrılarak incelenmektedir. Heykeller içinde ise ilk grubu kadın betimlerinden oluşan Venüs figürinleri almaktadır. Bu kadın figürinleri sıklıkla doğurganlık ve bereketi ifade ettikleri için büyük karın, kalça ve göğüslerle sembolize edilmişlerdir (Uysal, 2011, s.39-40). Aynı üslup Anadolu'da Neolitik Dönemde⁵ Çatalhöyük ve Hacılar'da çoğunlukla kilden ve nadir de olsa taştan yapılmış heykelcik serilerinde görülmektedir. Bu yerleşmelerden çıkarılan heykelciklerin bazıları hamile gibi, bazıları ise sarkık göğüslü ve karınlı yaşlı kadınlar gibi betimlenmişlerdir (Rollar, 2004, s.52-53).

Güney Batı Avrupa Prehistorik sanatında Venüs olarak ifade edilen kadın heykelciklerinin öne çıkanları: Avusturya'da bulunan

¹ "Erkek sahipleniciliği ve ataerkillik; kadının gücü, nüfuz edilemezliği, birincil doğa ile arketipik ittifakı karşısında duyduğu dehşetle baş edebilmek için erkeğin başvurmak zorunda kaldığı çareler idi. Kadın bedeni, erkeğin içinde yolunu şaşıracağı bir labirenttir" (Paglia, 2004, s. 24).

² "Psikanaliz, nesneden söz ettiğinde, bu nesne Oedipuşçu üçgende olduğu haliyle arzu nesnesidir. Bu figür uyarınca, baba yasasının taşıyıcısı, anneye nesnenin ilk örneğidir. Yalnızca hayatta kalmayı sağlayan gereksinimler değil, aynı zamanda taklitçi ilk eğilimler de anneye doğru yöneltilir. Anne, öteki nesnedir, benim özne varlığını garanti eden bir nesnedir. Anne, arzulan ve anlamlandırılabilir ilk nesnedir benim" (Kristeva, 2014, s.49).

³ "Anaerkil toplumda cinsel özgürlük, toplumun üyeleri arasında yaşam enerjisi alanında sağlam bir toplumsal bağ sağlayan kişilik özgürlüğünün temelidir" (Reich, 1976, s.43).

⁴ "Anaerkilliğin hâkim olduğu dönemlerde bir kadının doğal olarak alt dünyaya yöneldiği, orada derin dişilik güçleri tarafından yönlendirildiği iyi biliniyordu. Bu, onun eğitiminin bir parçasıydı ve bu bilgileri ilk elden yaşantılarla kazanması onun açısından yüksek düzeyde bir başarı olarak görülürdü. Bu inişin doğası gerek "Elsiz Kız" masalının, gerekse de Demeter/Proserpina mitinin arketipel özüdür" (Estés, 2021, s.451).

⁵ "Londra'daki Arkeoloji Enstitüsü'nün önde gelen uzmanlarından biri olan Avustralyalı ünlü arkeolog Gordon Childe, tarımın başlangıcını insanlık tarihine dair önemli bir sırım olarak kabul ediyordu. Childe, 1923 yılına "Neolitik Devrim" kavramına damgasını vurmuştur. Ancak yapılan son arkeobotanik çalışmalara göre siyez buğdayının evcilleştirme sürecinin bin yıldan fazla sürdüğü ve tek bir merkezden çıkmadığı, uzun ve karmaşık bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır" (Roberts, 2022, s.90, 92).

Willendorf Venüsü, Kardeşler Venüsleri, Fransa'daki Lespugue Venüsü, Laussel Venüsü⁶, Les Eziyes Sireuil Venüsü, Brassempouy Venüsü ve figürin kafası, Ukrayna'da Gagarino Venüsü, Rusya Kostienski Venüsüdür. Bu Prehistorik heykelticikler arasında fildişinden yapılmış bir erkek heykeline rastlanmış olsa da bu Üst Paleolitik döneme ait son derece nadir bir eserdir (Uysal, 2011, s.40).

İlk kutsallaştırılmış tasvirler arasında hiç şüphesiz ki Willendorf Venüsü öne çıkmaktadır. Bu anlamda bilinen en eski Venüs heykelticği MÖ. 25.000 yıllarına tarihlenen ve Wachau'da bulunan Willendorf demiryolu inşaatı sırasında ortaya çıkartıldığı için bu isimle anılan ve kireçtaşından yapılmış olan bir heykelticiktir. Willendorf Venüsü, Paleolitik dönemde kadının kadınlık uzuvlarını ön plana çıkararak bir "bereket sembolü" olarak öne çıkmaktadır. (Arı, 2019, s. 322). Homosapiens'in yaratıcılık seviyesine ulaştığı çağdan beri meydana getirdiği sanat eserlerinde büyük oranda kadınları konu alması kadının yüceltilmesinin ilk dönemlerden itibaren varlığını destekler niteliktedir (Aydingün, 2015, s.45). Bedeilhac'ta ise kuş ayağından sembolize edilen vulva çizimi, bundan on binlerce yıl sonra Sümerlerde kadını sembolize eden bir ideogram olarak karşımıza çıkmaktadır (Ateş, 2012, s.94).

Anadolu'da Tunç Devri'ne gelindiğinde ise MÖ 3000-2000'lerde kadına yüklenen anlamlar nedeniyle toprak, doğa veya bereketle ilişkili tanrıçaların ortaya çıkmaya başladığı, kazılarda ele geçen idol ve figürinlerden anlaşılmaktadır. Bu seri biçimsel olarak Neolitik Dönem figürinlerinden değişik olmakla birlikte anaerikil erkin o dönemde de sürdüğünü göstermesi açısından son derece önemlidir (Özmen, 2016, s. 383). Bu devirde İkittepe, Demircihöyük, Çıkrık, Kaklık, Afyon, Nurda, Horoztepe, Alacahöyük gibi yerleşmelerden arkeolojik kazılar sonucu ele geçen figürinlerde Prehistorik betimlemelerden farklı olarak Ana Tanrıça heykelticikleri küçük göğüslü, ince bacaklı, zayıf bir görünümde ifade edilmişlerdir. Tunç Çağında ortaya çıkan Ana Tanrıça idolleri ise Anadolu Neolitik Ana Tanrıça heykelticik geleneğine ait üç boyutlu heykellerin, sembolize edilerek artık iki boyuta indirgenip soyutlandığının göstergeleridir (Aydingün, 2015, s.45). Ayrıca Ana Tanrıça idolleri bazı plastik ifadelerde kadının doğurgan ruhu ve içinde taşıdığı ikinci can nedeniyle sıkça birbirlerine yapışık, iki insan, çift başlı veya iç içe geçmiş iki insan formlarında da üretilmişlerdir (Ateş, 2012, s. 122). Tunç Çağının son büyük uygarlıklarından biri olan Hititlerde ise Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın Hitit tanrı topluluğunda bazen kocası Fırtına Tanrısı'nın önünde tasvir edilmesi Ana Tanrıça geleneğinin Anadolu'da değişen paradigmaya rağmen, açık bir dışa vurumudur (Sevinç, 2008, s. 177).

Demir Çağında ise münferit bir örnek olmakla birlikte anaerikil düzenin varlığına işaret eden metinlerden birinde Herodotos tarihe şöyle not düşmüştür:

"173.-Göreneklere bir yanıyla Giritlileri, öbür yanıyla Kariyalıları andırır. Ama bir adetleri vardır ki, başka hiçbir ulusta rastlanmaz, babalarının değil analarının adını alırlar; bir Lykialı öbürüne, kimlendensin diye sorsa, kendi adından sonra anasının adını ve onun soyadını söyler. Eğer bir kadın yurttaş, bir kölenin çattısı altında yaşıyorsa, yasalar çocukları özgür sayar; tam tersine isterse yurdun en önde giden kişisi bile olsa, bir erkek, yabancı bir kadınla ya da köle bir kadınla yaşıyorsa çocukları yurttaşlık haklarından yoksun kalır" (Herodotos, 2011, s. 94).

Her ne kadar anaerikile, Ana soylu farklı iki kavram ise de ve yukarıdaki satırlar Ana soyluluğa işaret ediyor olsa da Herodotos'un aktardığı gelenek, anaerikil düzenin Anadolu'da Demir Çağı toplumlarından biri olan Lykialılarda devam eden geleneğinin bir uzantısından başka bir şey değildir. Bachofen ise, Antik Yunan yazınında karşılaşılan anaerikil düzen izlerinin toplumsal yaşamda kaybolmasını sorgulamaktadır⁷.

Ana Tanrıça'nın Demir Çağındaki en önemli temsilcisi ise Kybele'dir. Phrygia devletine ve Phryg halkına koruma sağlayan Kybele devletin anası olmuştur. Önce Kıta Yunanistan'ına oradan da özel bir davetle Roma'ya gitmiştir (Ancak bu kült'ün Roma'ya taşınmasının askeri ve politik nedenleri de göz ardı edilemez). Artık Roma'da Tanrıların Büyük Anası "*Mater Magna Deum*" dur. Phrygia'daki gibi Roma Devletinin koruyucusudur. Antik Çağ yazarları Euripides, Catullus⁸ ve Vergilius'un eserlerine girmiştir Tanrıça Kybele (Rollar, 2004, s.52-53).

⁶ Bu heykel Buzul Çağı'ndan iyi bilinen bir görünümdür; boş yüzü, abartılı göğüsleri ve kalçası ve sağ elinin yukarı doğru eğimli bir boynuzu havaya kaldırması ile sıklıkla Venüs'ana tanrıçanın klasik bir örneği olarak lanse edilmiştir. Boynuzun üzerinde, kazanmış bir sıra on üç çizgi bulunmaktadır" (von Petzinger, 2022, s. 118).

⁷ "Hesiodos'un övgüler düzdüğü kadın kahramanlar nereye gitti? Dike'nin kendisinin de içten tartışmalara katılmaktan hoşlandığı kadın toplantılarına ne oldu? Öte yandan, yiğitliği ve tertemiz yaşamıyla ünlü Likyalı Bellorophon gibi yürekliliğini, dişil gücü gönüllü tanıyanarak pekiştiren, hiçbir yüzkarası taşımayan korkusuz erkek kahramanlar nereye gitti?" (Bachofen, 1997, s.112).

⁸ "Hızlı teknesini derin deniz üstünde sürüp Attis Frigya korusuna alalacele ayak bastı sabırsızca ve tanrıçanın ormanlarla kaplı gölgeli mekanına gitti, çılgın bir öfkeye kapılıp, ruhu sersem sepelek, sivri bir çakmaktaşıyla koparıp attı kasığındaki ağırlıkları. Hissedince kalan organlardan erkekliliğinin yitliğini, hatta toprağı lekeleyince taze kanı aldı kar beyaz ellerine çarçabuk hafif defini, senin defini, Cybele, ey Cybele Ana, gizli ayınlarını senin, vura vura sırtına incecik parmaklarıyla boğa derisi defin, terennüm etmeye başladı yoldaşları için salına salına: "Haydi gidin Galyalılar, Cybele'nin yüksek korularına, hep beraber, hep beraber gidin, Dindymus'un sahibesinin gezgin takımı, başka mekanlar arayan sürgüler gibi benim önderliğimde arkandan gelen yoldaşlar, göğüs gerdiniz yiyip yutan sulara, azgın denizlere, hadım ettiniz bedeninizi aşkın çekiciliğine duyduğunuz aşırı kinle, neşlendirin ilahenizin ruhunu sürekli koşuşturmalarınızla, yavaşlatır duraksamalar, alır aklınızı başınızdan; gidin hep beraber, izleyin Frigya'daki Cybele'nin evini, Frigya'daki korularını tanrıçanın, ziller çalar orada, defter yankılanır, Frigyalı fülütçü ağır ağır çalar kıvrak fülütüyle" (Catullus, 1997, s. 161).

1. Mülkiyet Kavramı ve Ataerki

Son Buzulların (Würm) erimesinden sonra Yakındoğu'daki insanlar ekonomide büyük bir değişikliğe gitmişlerdir. Tahıl ekmeyi, bazı hayvanları evcilleştirmeyi ve sürüler halinde barındırmayı bu dönemde öğrenmişlerdir. Besin üretim devrimi de denilen yeni ilk köylü-çiftçi toplumları böylece ortaya çıkmaya başlamıştır. Besin üretim döneminin ilk evresi aynı zamanda bitkileri kültüre alma ve hayvanları evcilleştirmenin başlangıç evresidir (Braidwood, 2008, s.133). Yerleşik hayatla birlikte, normlar ve kurallar köy yaşamı bağlamında insanların hayatına girmeye başlamıştır. Küçük göçebe avcı-toplayıcı topluluklar, besinlerini ve gereksinimlerini doğa ananın yani yaşamın olağan kurallarına uyum sağlayarak temin etmişlerdir. Anaerkinin bu doğayla uyumlu, dayanışma temelli, kolektif yaşam tarzını Pyotr Alekseyeviç Kropotkin, geliştirdiği “*karşılıklı yardımlaşma*”⁹ fikriyle kavramsallaştırmıştır (Heywood, 2013, s. 202). Tarımsal üretimle birlikte artık insanlar doğayla mücadele etmeye başlamışlardır. Böylece doğayla uyum içinde huzurla yaşam yerini doğa anayla mücadele ve savaşa bırakmıştır.

Avcı-toplayıcı dönemde Kuzey Avrupa ve Britanya ormanlarla kaplıdır ve bu ormanlar hayat doludur. Yaban öküzü, geyik, su samuru, sincap, bol miktarda yabancı kümes hayvanı da bu ormanlık arazilerde yaşamaktadır. Kıyılarda ise balıklar, foklar, yunuslar ve balinalar vardır. Avrupa'nın Mezolitik göçebe avcı-toplayıcı insanları da bu kaynaklardan faydalanmıştır. Ancak bu bölge besin üretimi aşamasına yavaş yavaş geçilmesine rağmen örneğin Büyük Britanya'daki ormanlar daha yüzyıllar geçmeden tarım toplulukları tarafından yok edilerek tarlalara dönüştürülmüştür (Roberts, 2022, s. 111, 113). Doğaya karşı yıkım getiren bu sonuçlar aynı zamanda yeni kurulmaya başlayan ataerkil düzenin de mülkiyet anlayışının temelini oluşturmuştur. Ormanlar yer yer yok edilerek tarım arazileri açılmıştır böylece üretim kapasitesi yükseltilmiş ve artı-değer¹⁰ oluşumunun yol açacağı toplumsal sınıflar da ortaya çıkmıştır. Kurulan bu yeni düzen ise devamlılığını ekolojik yıkıma borçludur. Artık tabiata ve onun koruyucusu rolündeki Ana Tanrıça'ya saygı duyulmamaktadır.

Neolitik dönemle birlikte geliştiği kabul edilen mülkiyet¹¹ kavramının belki de en önemli arkeolojik kalıtları damga mühürlerdir. Mühür bir nesne veya malın sahipliğini bildirir. Çatalhöyük, Boncuklu Höyük, Bademağacı, Höyücek, Tepecik-Çiftlik ve Köşk Höyük damga mühürler açısından buluntular veren önemli yerleşmelerdir. MÖ 10500 yıllarına tarihlenen Boncuklu Höyük 'ten gelen taş damga mühür ve bullalar bu grubun en eski örneklerindedir (Özkan, 2022, s. 10,12). 20. yüzyıl başının önemli antropologlarından olan Morgan, mülkiyet kavramının gelişiminin yerleşik hayatla başladığını, yabanıllık olarak ifade ettiği yerleşik hayat öncesi dönemde ise insanların basit günlük kişisel taşınabilir eşyalarının bir mülkiyet konusu oluşturmayacağını söylemektedir (Morgan, 1998, s.326). Klandan tek tek ailelerin meydana gelişi, kolektif birliği huzursuz eder. Ayrılan aile, malların bölünmesi ve varlık birikimi demektir. (Kropotkin, 2001, s.110). Yerleşik hayat ve besin üretimiyle birlikte gelişen aile kavramı, toprak ve mülkiyetin bazı ailelerin elinde daha çok birikmesini sağlamış, böylece daha fazla toprağı ele geçiren aileler, toprak ağalığı sisteminin temellerini atarak feodalitenin doğuşunu sağlamışlardır.

Avcı-toplayıcı dönemde insanlar üremedeki rollerini, özellikle de erkeğin nasıl bir payının olduğunu hiçbir şekilde bilmemektedir (Martin, 2023, s.14). Erkeğin kadının doğurganlığı üzerindeki rolü¹² bilinmediği¹³ ve bu dönemde Morgan'ın belirttiği gibi miras olarak bırakılabilecek bir mal da olmadığı için besin üretimi öncesi dönemde bir mülkiyet ve miras meselesi de yoktur. Artık kadının doğurganlığının tanrısalıktan değil erkeğin cinsel ilişkideki rolüyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Neolitikte birlikte hız kazanan bütün evcilleştirme süreçleri de aslında cinselliğe ve üremeye yönelik ilgideki artışın bir sonucudur (Mumford, 2007, s.23). Erkek, doğan çocukların kendi soyundan geldiğini garanti altına almalıdır ki üretim yapılan tarlaların, artı-değer ve diğer sahip olunan taşınmaz malların, mirasçısının kendi oğlu olduğuna emin olabilsin. Feodal dönemle birlikte ise artık miras bırakılan; klanın, kent devletinin ve ülkenin tüm varlığı olacaktır.

Üretim ilişkilerinde meydana gelen temel değişimler anaerkinin yapısını değiştirmeye başlar. Anaerkil ailede kadın-erkek hemen hemen eşitken kadının üretimden çıkartılmasıyla kadın aile ve toplum içindeki eski konumunu kaybetmiştir. Evlilik, miras ve erkekle olan ilişkiler tamamen değişmiştir. Artık doğurganlığıyla öne çıkartılan kadın özel mülkiyette gelişen yeni durumla birlikte ana soylu özelliğini, erkeğe kaptırmıştır (Tekin, 2021, s.7). Neolitik dönemdeki üretim ilişkileri ve bunun sonucunda

⁹ “Kropotkin'in “karşılıklı yardım” teorisine açıkladığı konu, insanın iş birliği kapasitesine olan yüksek inanca dayanır. Kropotkin, Darwin'in evrim teorisini yeniden açıklayarak sosyal dayanışmaya biyolojik bir destek bulmaya çalışmıştır. Herbert Spencer gibi sosyal düşünürler, Darwinizmi rekabetçi ve saldırgan insan varlığı fikrini desteklemek için kullanırken, Kropotkin, türlerin kesinlikle başarılı olduğunu çünkü iş birliğiyle kolektif enerjilerini başarılı hâle getirdiklerini savunmuştur. Bu yüzden evrim süreci toplumsallığı güçlendirir ve rekabetin değil iş birliğinin tarafında yer alır. İnsan türü gibi başarılı türlerin, karşılıklı yardımlaşmaya güçlü bir istekleri vardır. Kropotkin'e göre, Antik Yunandaki site devletlerinde ve Ortaçağ Avrupası'nda gelişen karşılıklı yardımlaşma, rekabetçi kapitalizm tarafından alt üst edilmiştir” (Heywood, 2013, s. 202).

¹⁰ Artı-değer; üretilen malların değerinden, üreticilerin geçimleri ve üretim araçları için yapılmış olan masraflar çıktıktan sonra geri kalan kısım. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Marx, 2020, s. 155, 158, 159, 163, 165, 166, 168, 189, 193, 196, 197, 199, 209, 210, 212-219, 222, 224, 225, 227, 229, 230, 235, 239, 260, 289, 294- 298, 300, 302, 305-312, 314-316, 322, 352, 357, 374, 383, 388-390, 392, 419, 450, 486-488, 493, 496- 499, 500-503, 507-509, 514, 533, 541, 545, 548, 550, 559-568, 570, 572, 575, 579, 584, 593, 604, 623, 686).

¹¹ “Mülkiyet (property) kavramı da benzer bir gelişme ve ilerleme çizgisi izlemiştir. Yabanıllık döneminde görülmeyen mülkiyet kavramı, insanın kendi varoluşunu sürdürmek için gerek duyduğu şeylerin tortusu ve birikimi olan mülkiyet sahibi olma tutkusunu, uygulamış kavimlerde, artık, insan düşüncesine etkisi bakımından, başat duruma gelmeye başlamıştır” (Morgan, 1994, s. 23).

¹² “Erkeğin üremeye katkısı anlak ve geçicidir. Gebe kalmak, zamanın keskin ucu, ardından erkeğin işe yaramaz bir halde geri çekildiği o fallık doruğuna ulaşan eylemlerimizden biridir. Kadın, ontolojik bir varlık olarak, hiçbir şeye ya da hiç kimseye ihtiyaç duymaz” (Paglia, 2004, s. 24).

¹³ “Biyolojik çoğalmada erkeğin kendi katkısının farkında olmadığı, Aristoteles'in “dölde erkeğin biçim, dişinin ise sadece madde katkısı” olduğu savı aşamasına gelinmediğinden, her şey kadının bu vasfının (doğurganlık) yol açtığı söylendi” (Ünal, 2014, s. 49-50).

mülkiyet kavramının oluşması ataerkil yapının kurulmasının temel gerekçelerini oluşturmaktadır. Nihayetinde doğurganlığı ile soyun devamlılığını tek başına garanti altına alan mucizevi ve tanrısal kadın gitmiş, doğacak çocuğun erkeğin soyundan geleceğinin garantilenmesi niyetiyle eve kapatılan ve topluluktaki itibarı elinden alınmış kadın gelmiştir. Kadın bu dönemden itibaren nesneleştirilmiş ve adeta mülkiyet konusu içine dahil edilebilecek bir eşyaya dönüştürülmüştür. Buradan hareketle aile kavramı da tamamen mülkiyet rejimi tarafından belirlenmektedir (Engels, 1987, s.12). Mülkiyet fikrinin olmadığı göçebe, avcı-toplayıcı dönemde doğayla barışık ve eşitlikçi¹⁴ bir anlayışla yaşayan insan toplulukları mülkiyet fikri ve ataerkil düzenle birlikte ellerindeki yeryüzü cennetini kaybetmişler ve günümüze kadar devam eden acımasız toprak savaşlarının kanlı girdabına girmişlerdir. Ataerkil düzenin yaşandığı Eski Mezopotamya'da ise bir erkek için evlenmek fiili Akadça “karısının mülkiyetine sahip olmak” anlamına gelen bir kelimeyle karşılanmaktadır (Arslan, 2018, s.81). Pierre-Joseph Proudhon, 1840 da kaleme aldığı “Mülkiyet Nedir” isimli yapıtında ataerkil düzenin temelinde yer alan mülkiyet kavramının, bu çok tartışmalı hali için: “Mülkiyet hırsızlıktır” diyerek konuyu başka bir boyuta taşımıştır (Proudhon, 2010, s. 15). Kadınlar ise binlerce yıl yok sayılan haklarını ve toplumdaki konumlarını onurlu bir düzeye getirebilmek için özellikle, sanayi devrimi sonrası büyük bir hak arama mücadelesi vermek zorunda kalmışlardır.

2. Ataerkil Düzen ve Yazılı Hukuk

Ataerkil düzen, Kalkolitik Dönemin sonlarından itibaren kavramsallaşmaya başlamış; Tunç Çağlarından itibaren de kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Sarayların inşa edilmeye başladığı, toplumsal hiyerarşinin olduğu bu dönemde artık toprak mülkiyeti, şefin kontrolindedir. Artı-değer birikiminin korunabilmesi için şehirlerin etrafı yüksek surlarla çevrilmiş, şehrin savunması ve başka topluluklara ait toprakları işgal edebilmek için ordu yapılanmasına gidilmiştir. Şehirlerde kurumsallaşan bu yeni Ataerkil düzenin korunabilmesi için birtakım kuralların ve kanunların hazırlanması gerekmiştir. Yeni düzen gücünü otoriteden ve silahlardan almaktadır. Yasalara uymayanlar şiddetli bir şekilde gücünü artık erkek tanrılardan alan hükümdarlar tarafından cezalandırılmaktadır. Mezopotamya'da yaklaşık MÖ 3200'lerde Kalkolitik dönemin sonlarına doğru gelişen kavram yazı¹⁵, çeşitli aşamalardan geçerek çivi yazısı sistemi halini almış ve şehir devletlerinin adeta siyasi bir aygıtı gibi propaganda için kullanılmaya başlanmıştır. Yasalarda bu bağlamda ataerkil sistemin iradesinin devamlılığını sağlamak için konulmuştur. Mezopotamya hukuk sisteminin inşasından binlerce yıl sonra bile yasaların bu niteliği değişmemiştir. Pierre-Joseph Proudhon, yasaların bu değişmez niteliğini şöyle ifade etmektedir:

“Egemenliğin tanımı da yasanın tanımından doğuyordu. Yasa diyorlardı, egemenin iradesinin dışavurumudur. Öyleyse monarşi yönetiminde yasa, kralın iradesinin bir dışavurumudur; cumhuriyette, halkın iradesinin. İradelerin sayısındaki farklılıktan başka, her iki sistem birbirinin tamamen aynıdır. İkisi de aynı hatayı paylaşır, ikisi için de yasa bir iradenin dışavurumudur. Hâlbuki yasa bir vakıanın dışavurumu olmalıdır” (Proudhon, 2010, s.36).

Mezopotamya'nın güneyinde dördüncü bin yıldan itibaren çeşitli kültürel süreçlerin sonucunda kent devletleri ve yazı gibi karmaşık hiyerarşi ve uzman iş gücü gerektiren sosyo-kültürel ve toplumsal yapılar ortaya çıkmıştır (van de Mieroop, 2018, s.19). Sümerce konuşan toplulukların Basra Körfezine doğru uzanan bir alanda Dicle ve Fırat nehirlerinin havzalarında kurdukları kent devletleri uygarlığın ilk unsurlarını meydana getirmiştir. Daha sonra Sami dili konuşan halkların bölgeyi istilası sonucu Akkad, Babil ve Asur devletleri Mezopotamya Uygarlığına büyük katkı sağlamışlardır. Mezopotamya halkları Sümerlerin bulunduğu çivi yazısı sistemini kendi dillerine uyarlayarak pek çok çivi yazısı usulünün gelişmesini sağlamışlardır. Bu devletlerin tablet arşivlerinde yapılan arkeolojik kazılarda çıkartılan binlerce tablette siyasi tarihten ticarete, edebiyattan hukuka, özel hayattan mitolojiye kadar pek çok farklı başlık altında toplanan çivi yazılı tablet açığa çıkartılmıştır. Bu nedenle yazıya geçirilmiş ilk kanun kodeksi de Mezopotamya'da bulunmuştur. İlk yasa, Sümer Kralı Urugakina tarafından MÖ yaklaşık 2375'lerde kayda geçirilmiştir. Urugakina Yasaları, ilk defa mülkiyet hakkını vatandaşlarına veren yazılı belgeler olma özelliğine de sahiptir (Aydın, 2017, s.17). Eski Mezopotamya kanunları Sümerce ve Sami dillerinde yazılanlar olarak kabaca ikiye ayırarak tasnif edilmektedir. Sümerce yazılı kanunlar; Urukagina Kanunu (MÖ 2375), Urnammu Kanunu (MÖ 2100-2050), Lipit-İştur Kanunu (MÖ 1934-1924), Ana İttuşu Kanunları (MÖ 2060-1960). Akkadca yazılı kanunlar ise; Eşnunna Kanunu MÖ 1930, Hammurabi Kanunu (MÖ 1760), Asur kanunları (Orta Asur MÖ 1450-1250), Eski Babil Kralı Ammi-şaduqa Fermanı (MÖ 1646-1626), Yeni Babil Kanunları (MÖ 625-539)¹⁶ (Kımal, 1983, s.134). Anadolu'da ilk yazılı hukukî metin grubunu Hitit kanunları oluşturmaktadır. Mezopotamya hukuk geleneğinden oldukça farklı bir anlayışa sahip olan Hitit kanunları Anadolu kültürlerinde egemen olan anaerkil aile modelinin aksine ataerkindir (Aydın, 2016, s.20).

¹⁴ “Eşitlikçi dünyadan, sınıflı topluma geçiş, senkronize olarak toplumsal cinsiyet rejiminde de büyük bir devrim yaratmıştır. Bu aşamadan sonra kadınlar, kendi benlikleri üzerindeki sahiplik haklarını bile eril iktidara devretmişlerdir. Yani kadını yok sayan toplumsal cinsiyet algısının, üretim öncesi ilkel dönemden bizlere miras olarak kaldığını kabul edemeyiz. Ataerkilliğin ve kadın bedeni üzerindeki cinsel baskının asıl nedeni, aynı zamanda sosyal sınıfların birbirinden keskin çizgilerle ayrılmasına da sebep olan, mülkiyet bencili iktidar yapısıdır” (Caner, 2017, s.48.).

¹⁵ Yazıya dair ilk kanıtlar Mezopotamya'da Uruk kentinde bulunmuştur. En eski tabletler ise Eanna kutsal alanının Uruk IVa ve III arkeolojik katmanlarında ortaya çıkmıştır (van de Mieroop, 2018, s.27).

¹⁶ Üst ve Alt kısmı kırık olarak bulunan Eski Babil Kanunlarında evlilik ve veraset hukukuna dair kanun satırları bulunmaktadır (Bilgiç, 1963, s.115).

Hukuk'tan bahsedildiği zaman aslında yukarıda da değinildiği gibi kökenleri, dilleri ve kültürleri ayrı Sümer ve Sami toplumlarının suç ve ceza kavramları karşısında oldukça farklı konumlanışları da anlaşılmaktadır. Her ne kadar genel anlamda Tunç Çağı uygarlıklarının kadına karşı bakışları benzer ataerkil düzen çerçevesinde şekillenmiş olsa bile. Aşağıda Sümer ve Sami kanun kodekslerinden seçilen maddeler üzerinden ataerkil düzenin kadını toplum içinde nasıl konumlandığını ve onu kontrol edebilmek için ne kadar acımasız cezalar konulduğu görülmektedir. Kadını toplumda konumlandırmak söz konusu olduğunda ise bu iki toplumun birbirlerine oldukça yaklaştığı da tespit edilebilmektedir. Mezopotamya toplumlarında, kadınlar toplumsal alanda sadece anne, eş, kardeş veya kız evlat gibi toplumsal rollerde, çok sınırlı ve sıkı bir ataerkil yapı içinde var olabilmektedirler (Erten, 2018, s. 47).

Ur-Nammu Kanunlarında Kadın:

§ 1.196-239. “Eğer, bir adam bakire kölesini (bikrini) bir adam düşmanca bozarsa, o adam 5 sheqel gümüş tartacaktır (ödeyecektir)” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.40).

§ 6.240-244. “Eğer bir adam eşini (kız olarak aldığı) boşarsa, 1 mana gümüş tartacaktır” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.40).

§ 7.225-249. “Eğer dul olarak aldığı kadını boşarsa 1/2 mana gümüş ödeyecektir” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.40).

§ 8.250-255. “Eğer bir sözleşme tableti yoksa (dulla) beraber (kucakında) yatan adam para ödemeyecektir” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.41).

§ 11.281-290. “Eğer bir adam eşini zina ile (kucakta yatmakla) bir (başka) adam itham ederse nehre gidip temiz çıkarsa Onu itham eden adam 1/3 mana gümüş tartacaktır” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.41).

§ 12.291-301. “Eğer damat adayı (gelini takip eden) kayınpederinin evine girerse kayınpeder [onun eşini] sonradan başka bir adama verirse getirdiği hediyelerin iki katını (kayınpeder) tartacaktır (ödeyecektir)” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.41).

Sümer hukuku'na ait bir kayıt olan Ur-Nammu Kanunları yukarıda örnek olarak verilen maddeler üzerinden değerlendirildiğinde ana güdünün kadını mülk sayma anlayışı olduğu fark edilmektedir. Kadın mülkün bir parçası olarak görülmekte ve tıpkı mala zarar verme suçlarında karşılaşılan maddi tazmin cezalarıyla kabahatin giderilmesi yoluna gidilmiştir. Artık bu kanunların yazıldığı dönemde toplumda kadının anaerkil dönemdeki erkekle eşit konumunun çöktürülmesi elinden alınmış ve nesneleştirildiği anlaşılmaktadır.

Ana-İtüşü Kanunlarında Kadının konumlandırılışı:

Kol. IV. 1-8. “Eğer bir kadın kocasından nefret edip, sen benim kocam değilsin derse, onu (kadını) nehre atacaktırlar. Eğer koca karısına sen benim karım değilsin derse gümüştür 1/2 mana tartacaktır” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.48).

Sami hukukunun önemli kanun metinlerinden olan Ana-İtüşü Kanunları'na gelindiğinde, kadın çok net bir biçimde ikinci sınıf olarak değerlendirilmektedir. Modern hukukun temel ilkelerinden olan eşit suça eşit ceza ilkesi bu maddede açıkça yoktur. Aynı suçu kadın işlediğinde cezası muhtemel bir ölümlerle sonuçlanacak nehre alma olurken erkek kanun maddesinde tanımlanan eylemi işlediğinde cezası yarım MANA gümüş ödemekten ibaret olmaktadır. İdeolojik düstur burada aslında erkeğin hiçbir surette kadınıla eşit olamayacağını da zihinlere işlemektedir.

Lipit-İştâr Kanunlarında Kadın:

§ 21. XIV 42-44. “(Kadına) hediye edilen baba evinin hediyesini varis olduğu için (koca) alacaktır” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.66).

§ 25. XVI 36-49. “Eğer bir adam bir kadın alırsa (evlenirse) (kadın) ona çocuk doğurursa çocukları hayatta ise ayrıca bir cariye efendisine çocuk doğurursa baba cariye ve çocuklarına özgürlüklerini verirse cariyenin çocukları efendisinin çocukları ile evi bölüşmeyeceklerdir” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.66).

§ 26. XVI 50-54- Kol. XVII 1-26. “Eğer ilk karısı ölürse karısından sonra cariyesini karılığa alırsa ilk karısının çocukları onun varisleridir. Cariyenin efendisine doğurduğu çocuklar çocuk gibidirler, evde yetişeceklerdir. Eğer bir adamın karısı çocuk doğurmazsa bir sokak kadını (fahişe) ona çocuk doğurursa bu sokak kadını için arpa tayını, yağ tayını ve onun elbise tayını ona temin edecektir. Sokak kadının ona doğurduğu çocuklar onun varisleridirler. Fakat karısı yaşadıkça sokak kadını ilk karısıyla birlikte evde oturmayacaktır” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.67).

§ 30.50-59. “Eğer karısı olan genç bir erkek, bir sokak kadını alırsa sokak kadınına dönmemesini hakimler emrederlerse ondan sonra ilk karısını boşarsa, para.boşanma verecektir” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.68)

Yukarıda sıralanan kanun maddelerinden 42-44'te kadının kendisine babası tarafından hediye edilen mülke bile aslında sahip olamayacağını ifade etmektedir. Ataerkil düzen kadının elinden hediye edilen mülkü bile kanun maddesi düzenleyerek almaktadır. Hukuk eliyle düzenlenen bu madde gaspı meşrulaştırmaktadır. İkinci maddede ise artık yasal evlilik dışında cariye olarak tanımlanan eşlere sahip olan erkeğin bu kadınlardan doğan çocukları yasal bir ayrıcalık tanınması halinde mirastan faydalanabilmeleri üzerinedir. Burada sanki cariye kadına birtakım hukuki teminatlar verilmektedir. 50-59. maddelerde ise artık yeni düzen tarafından fahişe¹⁷ olarak yaftalanan kadının, ataerkilin çizdiği sözde hukukî çerçeve içine nasıl alındığını görmekteyiz.

¹⁷ Jess Wels'e göre fahişelik patriyarkal (Ataerkil) düzenin topluma dayattığı bir kurumdur (Wells, 1997, s.8-9). Anadolu'da ilk defa Asur Ticaret Kolonileri Döneminde “cariye” kavramıyla metinlerde karşılaşmaktayız. Asurlu tüccarların Anadolu'da evlendikleri eşleri, yaptıkları evlilik sözleşmelerinde “başka bir eş alamaz” şartı koymuşlardır. Ancak ana yurdu

Eşnunna Kanunlarında Kadın:

§ 27. “Eğer bir adam, bir adamın kızını anasına babasına sormaksızın ve anasına babasına sözleşme özeti ve sözleşme yapmaksızın alırsa (kız) adamın evinde bir yıl otursa dahi onun karısı değildir” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.82).

§ 28. “Eğer mukavele özeti(ni)ve mukavele(yi) babasına ve anasına yaptıysa ve onu aldıysa zevcedir. (Başka) bir adamın koynunda yakalanırsa ölecektir yaşamayacaktır” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.82).

Eşnunna Kanunları’ndan alıntılanan bu iki maddede ataerkil sistemin hak veriyormuş gibi yaparak, kadını nasıl ticari mukavelesi yapılan bir nesne hâline getirdiğini ve alınıp satılan bir eşyaymışçasına anne babayı da malını satan tüccar gibi konumlandığını gözler önüne sermektedir. Dil olarak bakıldığında da evlilik anlaşması için “alma” fiilinin kullanılması zihnen de konunun erkekler tarafından nasıl içselleştirildiğini göstermesi açısından önemlidir. Hammurabi Kanunlarında Kadın:

§ 128. “Eğer bir adam, bir kadını alır (fakat) sözleşme yapmazsa o kadın zevce değildir (sözleşme yapmadığı için karısı sayılmaz)” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.197).

§ 129. “Eğer bir adamın karısı bir başka erkekle yatarken yakalanırsa onları bağlayıp suya atacaklar. Eğer kadının sahibi (kocas) karısını yaşattırsa (hayatta bırakırsa) kral da kölesini yaşatacaktır” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.198).

§ 130. “Eğer bir adam, bir başka adamın erkek tanımayan ve babasının evinde oturan karısını zor kullanıp, koynunda yatırır ve onu yakalarlarsa, o adam öldürülecektir; kadın serbesttir” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.198).

§ 143. “Eğer (kadın kendini ve evini) gözetmezse ve sokağa düşürürse evini dağıtıyor, kocasını küçük düşürüyorsa o kadın suya atılacaktır” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.199).

Hammurabi döneminde kayda geçirilen yasalarda ise kadınlarla ilgili temel kaygının, yasal olarak evlilik yapan erkeğin çocuklarının kendinden olup olmadığı endişesi üzerinden kadının başka erkeklerle cinsel birliktelik yaşamamasına engel olma çabası olarak okumaktayız. 143. Madde de açıkça evli kadınların sosyal hayatın içinde olmaları, sokaklarda gezip dolaşmalarına biçilen ceza suya atılarak muhtemel bir ölüm vermektir. Sami hukukunda kadına yönelik şiddetin dozunun giderek arttığını izlemekteyiz bu metinde. Hammurabi Kanunlarından sonra gelen Orta Asur Kanunlarından itibaren kadına yönelik hukuki baskı yerini, kanun maddelerinde detaylı olarak nasıl uygulanacağı açıklanan işkence cezasına bırakmaktadır.

Orta Asur Kanunlarında Kadın:

Kol. I. § 2. “Eğer bir kadın, ister bir bey eşi, ister bir bey kızı olsun küfür söylerse (ederse) veya düşük çeneli ise o kadın cezasını çekecek, kocasına, oğullarına, kızlarına dokunulmayacaktır” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.246).

§ 7. “Eğer bir kadın bir adama el kaldırır ve onu suçlarsa 30 MANA kalay ödeyecektir, 20 sopa vurulacaktır” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.247).

§ 8. “Eğer bir kadın kavgada bir adamın bir yumurtalığını ezerse, kadının bir parmağını keseceklerdir. Eğer hekim (onu) sardı (halde)ikinci yumurtalık(da) bundan zarar görürse (ve) yara izi kalırsa veya kavgada ikinci yumurtalık(da) ezilirse (xxxx) her ikisini de oacaklar/ezeceklerdir” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.247).

§ 13. “Eğer bir adamın karısı evinden çıkıp, bir adamın üzerine, onun oturduğu yere giderse, (adam) bir (başka) adamın karısı olduğunu bildiği (halde) onunla yatarsa adamı ve kadını öldüreceklerdir” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.247).

Kol. II. § 16. “Eğer bir adam bir adamın karısının sözüne uyararak (onunla) yatarsa, adamın hatası (suçu) yoktur. Kadının kocası, karısına istediği gibi ceza yükleyecektir. Eğer zor kullanarak yatarsa suçlanır ve ispat edilirse suçu adamın karısınınki gibi olacaktır” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.248).

Kol. IV. § 40. “İster evli kadınlar, ister dul kadınlar veya Asur’lu kadınlar sokağa çıkarlarken başlarını açmamış olacaklardır. Adamın (bey) kızları ya bir şal, ya bir giysi veya bir gulinu (giysi) ile örtülü olmalıdırlar. Başları açık olmayacaktır. (belki evin içinde ?) örtünmeyecekler, yalnız olarak sokağa gittiklerinde örtüneceklerdir. Sahibi ile sokağa giden esirtu’lar (cariye ?) örtülüdürler. Kocaya varan qadištu’lar sokakta örtünmelidir. Kocaya varmamış olanların sokakta başları açıktır, örtünmemelidir. Fahişe örtülü değildir, başı açıktır. Örtülü bir fahişeyi gören olursa, onu tutuklayacak, şahitler çıkaracak, saray mahkemesine onu götürecektir, ziynetlerini almayacaklardır. Onu yakalayan elbisesini alacaktır. Ona elli sopa vuracaklar, başına zifti dökcekler. Eğer bir adam örtülü bir fahişeyi görür onu serbest bırakır (yakalamaz) ve saray mahkemesine götürmezse o adama elli sopa atılacaktır. Onu ihbar eden elbisesini alacak, kulaklarını delecek, iplik geçirecekler, arkasına bağlayacaklar. Bir ay süreyle kralın haberciliğini yapacaktır. Kadın esirler örtünmeyecekler, örtülü esireyi gören, yakalayacak ve onu saray mahkemesine götürecektir. Kulaklarını kesecekler. Onu yakalayan elbisesini alacaktır. Eğer adam, örtülü bir esire görür ve onu serbest bırakır (da) o yakalanmaz ve saray mahkemesine götürülmezse, onu (adamı) suçlayıp, ispat ettikten sonra, ona elli sopa atacaklar, kulaklarını kesecekler, iplik geçirecekler, ensesine bağlayacaklar. O adam bir ay süreyle kralın haberciliğini yapacaktır” (Tosun-Yalvaç, 1989, s.252).

Ataerkil sistemin, Mezopotamya’daki olgunluk dönemini, Orta Asur Kanunları oluşturmaktadır. Bu dönemde toplumda artık

Asur’a geldiğinde “qadištum” veya “cariye” almasına müsaade edilir (Darga, 2011, s.89). Hititlerde aile hukukuyla ilgili yarı yasal, yarı fal metni bir kaynaktan, bir kimsenin bir fahişeye (SAL.KI.SIKIL) evlenmesi durumunda meydana gelebilecek sorunlardan bahsedilmektedir (Ünal, 2014, s. 265). Fahişe kelimesinin Sümercesinin Hititli katip tarafından tercih edilmesi kavramın Sümerli kökenine işaret etmektedir.

kadının günlük hayatındaki sıradan edimleri bile bir suç olarak tanımlanarak hukuk normu olarak yazıya geçirilmiştir. Artık kadına reva görülen hukuki cezalar kaba dayaktan beden uzuvlarının kesilmesine kadar işkenceye varan geniş bir yelpazede yer almaktadır. Bu kanun maddelerinde kadının çok konuşması kodekste tanımlanan haliyle “*düşük çeneli*” olması bile büyük bir suçtur. Kadının muhtemel bir erkek şiddetine karşı nefsi müdafaa olarak elini kendini korumak amacıyla bile olsa kaldırması maddi cezanın yanı sıra yirmi sopa vurulmayı gerektirecek bir suçtur.

8. Maddede takip ettiğimiz kadınla erkeğin muhtemel bir fiili kavga halinde erkeğin üreme organının zarar görünmesinin yazılı hukuka geçirilmesi erkeğin bilinçaltı kastrasyon korkusunun açıkça dile getirilmesidir. (Erkeğin bilinç altı kastrasyon korkusu o kadar büyüktür ki pek çok mitolojik metinde bu konu örtük olarak sürekli işlenmiştir).

13. Maddede ise bir erkeğin, evli bir kadınla bile isteye cinsel ilişkiye girmesi konusu ele alınmıştır. Bu fiili işleyen taraflara ölüm cezası verilmesi, erkeğin kendi soyunu garanti altına alma çabasının bir ifadesi olarak anlaşılmaktadır. Ataerkil düzenin de aslında ortaya çıkışındaki temel mesele olan soyun garanti edilerek, mirasın kendinden gelecek olan nesle güvenle bırakılması olduğunu biliyoruz. 16. Madde ise gerçekten erkeğin kurduğu bu sistemin kendi lehine nasıl çalıştığının en açık ifadelerinden birine rastlıyoruz. Suç filini işleyen bir erkek bile olsa, evli bir kadınla girdiği cinsel ilişkinin “evli kadının sözüne uyararak” denilerek baştan çıkarılma imasıyla sorumluluğu ve suçu tamamen kadının üzerine atıldığını anlıyoruz. Ayrıca erkek işlediği bu suç filini eğer bu maddeye uydurabilirse “adamın suçu, cezası” yoktur hükmü verilerek aklanabildiğini görmekteyiz.

40. Maddede ise ataerki'nin kadın bedeninin sosyal hayat içinde nasıl görünmesi gerektiğine karar verecek güce eriştiğini okuyoruz. Artık kadınlardan, saçından bedenine kadar erkeğin koyduğu normlara göre biçimlenmesi istenmektedir. Ve medeni durumlarına göre giyinmeleri beklenmektedir. Dul bir kadınla, evlenmemiş bir kadının veya bir fahişenin aynı kıyafetleri giymeleri bu kanun maddesiyle ataerki tarafından yasaklanmıştır. Bu maddede daha da dikkat çekici olan nokta bu normun uygulanış şeklidir. Erkeğe kanun maddesinin toplumda yerleşip yaygınlaşması için fiili bir görev de yüklenmiştir: yasaya uygun giyinmeyen kadını yakalayıp saray mahkemesine götürmek. Eğer bir erkek giyim yasasına muhalefet eden bir kadını gördüğü halde yakalayıp saray mahkemesine götürmez ya da yakaladığı halde serbest bırakırsa bu kişiye elli sopa vurulması yanında kulaklarının kesilip ipe ensesine bağlanarak, bir ay süreyle kralın haberciliğini yapması gibi bir ceza verilmektedir. Böylece kadını koruyan erkeğin başına ne geldiğinin ibretialem için herkesin görmesi sağlanacaktır. Ataerki için artık kadın özne değildir, istediği gibi tasarrufta bulunabileceği bir nesnedir. Feminist-vejetaryen eleştirel kuram da kadının erkekler tarafından, tıpkı hayvanlar gibi özne değil, nesne olarak konumlandırılmasıyla birlikte ataerkil dünya anlayışın temellerinin atıldığını savunmaktadır (Adams, 2010, s.312). Patriyarkal ideoloji varlığını sürdürmek ve otoritesini güçlendirmek için cinsiyetler arasında düşmanlık duygusu yaratmak zorundadır (Işık, 2022, s.6.). Bu düşmanlık duygusunu canlı tutmanın en kolay yolu ise baskı ve şiddetin otorite tarafından uygulanan kanunlar eliyle sistematik hale getirilmesidir.

Eskiçağ Sami kökenli kavimlerce hazırlanan çivi yazılı hukukun kadına olan bakışını incelediğimizde kadınların toplum içinde önce babalarının, evlendikten sonra da kocalarının ve kayınbabalarının gözetimi altında olduklarını görüyoruz. Kadının kocası eğer savaşta esir düşmüşse kadın en az iki yıl beklemekle yükümlüdür ve tekrar evlense bile eski kocası geri gelirse ona geri dönmeye mahkûmdur. Kadınlar böylece, yıllarını kocalarını savaşta veya bir takım iş seyahatlerinden dönmelerini bekleyerek geçirmektedirler. Kürtaj en büyük suçlardan biridir. Hırsızlık yaparken yakalanan bir kadın, kocası tarafından cezalandırılabilir: kulakları veya burnu şikayetçi tarafından kesilebilirdi. Karısını başka bir erkekle basan bir koca, ikisini de öldürebilir, karısının burnunu kesebilir, adamı hadım edebilir veya yüzüne darp edebilmektedir. Ataerki tarafından kayda alınan Mezopotamya hukukunda çok gördüğümüz çifte standartta olduğu gibi kadına getirilen bu cinsel ilişki yasaklarına rağmen, erkek iki yasal eşe ve cariye de sahip olabilmektedir (Işık, 2022, s.6).

Hitit Kanunlarında Kadın:

Orta Anadolu şehir devletlerini tek bir krallık altında birleştiren ilk Hititli yerel hükümdar olan Anitta'dan itibaren (yaklaşık MÖ 1720) Hint-Avrupa kökenli Hititlerin önce Anadolu'nun ilk merkezi krallığını sonra da büyük bir imparatorluk kurduklarını bıraktıkları Hititçe çivi yazılı belgelerden takip etmekteyiz. Kral I. Hattuşili döneminde Hattuşa'da kurulan krallık (MÖ 1650) siyasi erki Anadolu'nun dışına taşan etkili bir imparatorluğa dönüşmüş ve yıkıldıkları tarih olan MÖ 1200 yılına kadar yüzlerce yıl bölgeye egemen olmuşlardır (van den Hout, 2019, s. 11-15).

Hititler gelişmiş bir siyasi ve askeri organizasyona sahiptir. Anadolu egemenliklerinin yüzyıllar boyunca sarsılmaması geliştirdikleri bu sistemin bir sonucudur. Eski Babil'den aldıkları çivi yazısı sistemini dillerine uyarlamışlar ve toplum düzenini koruyabilmek için oluşturdukları bu yasaları kayda geçirmişlerdir. Hitit kanunlarını oluşturan tabletler, iki seriden meydana gelmiştir. İki dizi olarak toplanmış ve Hitit kanun kodeksi sayesinde Hititlerin hukuku hakkında kayda değer verilere ulaşılmıştır (Şahin, 2017, s.136). Halktan kadınlara ait bilgilerin büyük bir kısmı bu kanun maddelerinden derlenmektedir. Hititlerden önce Anadolu'yu kültürel olarak önemli ölçüde etkileyen Asur Ticaret Kolonileri Çağında kadınların sosyal hayattaki durumunun ideal olmasa da göreceli olarak iyi olduğu bilinmektedir. Koloni Dönemi tabletlerine göre kadınlarla ilgili mektup, anlaşma, evlenme ve boşanma, vasiyetname, ödünç verme ve satış belgeleri hem yerli hem de Asurlu kadınların ekonomik işler ve ülkeler arası ticaretteki yerini belirleyecek bilgiler mevcuttur (Ünal, 2014, s.91).

Hitit metinlerinde ise halktan kadınların sosyal yaşamıyla ilgili detaylı bilgi pek mevcut değildir. Ancak iş yaşamında yer alan kadınların çalıştığı meslek gruplarından birkaçının isimlerini bilmekteyiz. Hitit toplumunda kadınların metinlerde kayıtlı olan meslekleri: hasatta tarım işçiliği, tahıl öğütmeçiliği, dokumacılık, terzilik, yün eğirmeciliği, kült törenleri görevlisi, şarkıcı, büyücü gibi özel uzmanlık isteyen alanlardır. Ayrıca metinlerde Sümerce olarak geçen hayat kadını ve hayat kadınlarının başı gibi mesleki terimler muhtevası tam olarak bilinemese de Hitit toplumundaki varlıkları bilinmektedir (Darga, 2011, s.186-208). Hitit hukukunun kadına yaklaşımıyla ilgili olarak çıkarabileceğimiz nihai sonuç ise, bir suç meydana geldiğinde bu kişinin cinsiyetinin verilecek cezayı değiştirmemesidir (Şahin, 2017, s. 141).

§ 17.40-41. *Eğer özgür bir kadının karnı(nın) meyvesini bir kimse attırursa [Eğer] <bu> onuncu ayda olursa, on şekel gümüş versin, eğer <o> beşinci ayda olursa, beş şekel [gümüş] versin ve <böylece suçu> evinden uzaklaştırır* (İmparati, 1992, s. 45).

§ 190.30-31. *Eğer bir adam üvey annesiyle günah işlerse cezaya değer bir eylem değil<dir>, ama eğer babası hayatta <ise>, lanet edilecek bir eylem<dir>* (İmparati, 1992, s. 175).

§ 191.32-35. *Eğer öz[gür] bir adam özgür<kadınlarına> ve onların annelerine cinsel olarak sahip olursa, bu bir ülkede ve onlar başka bir ülkede, cezaya değer bir eylem değil<dir> Eğer her ikisinin yerinde <bu olursa>, ve <o> bunu biliyorsa, lânet edilecek bir eylem <dir>* (İmparati, 1992, s. 175).

§ 193.40. *Eğer bir adam <karısı olarak> bir kadına sahipse ve adam ölürse, karısını 41. onun <kocanın> erkek kardeşi alır, sonra onun babası <onu> alır. 42. Şayet sonra onun babası da ölürse ve <karısı olarak> sahip olduğu kadını 43. onun erkek kardeşinin oğlu alsın, cezaya değer bir eylem değil<dir>* (İmparati, 1992, s.177).

§ 194.44. *Eğer özgür bir adam.kadın kölelerine ve onların annelerine 45. cinsel olarak sahip olursa, cezaya dair bir eylem değil<dir>. Eğer özgür bir <kadın>la 46. bazı erkek kardeşler yatarlarsa, cezaya değer bir eylem değil<dir> 47. Eğer bir kadın köleyle ya da bir fahişeye bir baba 48. ve onun oğlu yatarlarsa, cezaya değer bir eylem değil<dir>* (İmparati, 1992, s.179).

§ 197.6. *Eğer bir adam bir kadını dağda alırsa, suç adamın <dır> ve o ölsün. 7.Ama eğer <onu> evde alırsa, suç kadının(dır) <ve> kadın 8. ölsün. Eğer adam <koca> <onları> bulursa 9. ve onları öldürürse onun eylemi cezaya değer değil<dir>* (İmparati, 1992, s.181).

Hitit hukuku, çevre ve kültür etkileşimine bağlı olarak pek çok benzerlikler taşıdığı Mezopotamya'nın Sami hukukundan oldukça farklıdır. Sami hukukunda görülen "göze göz, dişe diş" anlayışı Hitit hukukunda görülmez onun yerine suçluya zarar verecek ölçümüne göre alma yerine mağdur tarafın zararının tazminine gidilmiştir (İmparati, 1992, s.3). Ancak kadına bakış konusunda ataerki, toplumlar ve kültürler üstü bir anlaşma içindedir. Anadolu'nun yerli anaerki halklarından oldukça farklı ataerki ve militarist bir toplum olan Hititlerin hazırladığı kanunlarda bu ataerki bakış açısının bütün unsurlarını içermektedir.

17. Maddenin 41. fıkrasında bir kadının şiddete uğrayarak bebeğini düşürmesi haliyle tanımlanan bu suç, kadına karşı şiddetin cezalandırılması açısından son derece önemlidir. Ancak kanun maddesindeki temel kaygı, kadının şiddete uğramasının cezalandırılması mı, yoksa erkeğin soyunun devamı olarak görülen ve güvence altına alınmaya çalışılan anne karnındaki bebeğin yaşamı mıdır?

190. maddenin 30 ve 31. fıkralarında bir erkeğin üvey annesiyle kuracağı cinsel ilişki, babanın hayatta olup olmamasına göre suç sayılmıştır. Babası hayatta iken üvey anneye cinsel ilişki yaşayan oğul, lanetlenen bir eylem yapmış sayılmıştır. Burada da kadının özgür iradesiyle verdiği bir kararın suç sayılıp sayılmaması kadının hukuki olarak evli olup olmaması kriterine bağlanmıştır.

191. maddenin 32, 33, 34 ve 35. fıkralarında tek eşliliğin Hitit yasalarında nasıl güvence altına alındığını anlamaktayız. Hür bir erkeğin özgür kadınlarla, kız kardeşleri ve anneleriyle aynı ortamda yaşamalarının Hititlerce büyük suç kategorisine alındığını gözlemlemekteyiz (Şahin, 2017, s. 139).

193. maddenin 40. fıkrasında ise kadın evlendiği adamın adeta miras bırakabileceği bir mülkü konumundadır. ataerki mülkiyet hiyerarşisi içinde kocası ölen kadın önce kayınbiraderine, sonra kayınpederine sonra da kayınbiraderinin oğluna miras olarak bırakılmaktadır.

194. maddenin 44. fıkrasında ise kadının kardeşler ve baba oğul arasında cinsel olarak paylaşılacağı bunun bir suç teşkil etmeyeceği anlatılmaktadır. Kadının özgür ya da köle olması bu durumda bir değişiklik oluşturmamaktadır.

Hitit Kanunları'nın 197. maddesinin 6. fıkrasında yer alan satırlarda Mezopotamya Hukuku'nda da gördüğümüz erkeğin işlediği fiilin sorumluluğunu ve suçunu kadına yükleme çabaları göze çarpmaktadır. Evli bir kadınla erkeğin cinsel birlikteliğini konu alan metinde bu fiil ıssız bir yer olarak tanımlanan dağ başında gerçekleşir ise tecavüz olarak yorumlamak fakat evli kadının kendi evinde gerçekleştiğinde ise peşinen kadının bu cinsel şiddete rızası var gibi yorumlanmakta ve ceza kadına kesilmektedir. Yasanın devamında ise kocanın, erkekle kadını birlikte olurken yakaladığı takdirde onları öldürmesi durumunda ceza kesilmediği görülmektedir. Ataerki düşüncenin kurulma nedenlerinden biri olan çocuklarının kendi neslinden olmasını garantileme çabasının, bu yasa maddesinin bu şekilde düzenlenmesi altında yatan temel kaygı olduğu sonucu çıkmaktadır.

Sonuç

Yüz binlerce yıl süren göçebe avcı-toplayıcı dönem boyunca kendisiyle, doğayla ve onun temel unsurları olan bitkiler, hayvanlar, nehirler, denizler, dağlar ve uçsuz bucaksız ormanlık alanlarla barışık, efendisiz¹⁸ bir yaşam kuran insanlık adeta yeryüzü cennetinde yaşamaktadır. İnsanın bu yeryüzü cennetinden kovulması, kendi doğasına aykırı bir yaşam tarzını (yerleşik hayat ve besin üretimi aşaması) benimsemesiyle beraber geliştirdiği mülkiyet hukukunu temele koyan ataerki'nin kurulmasıyla birlikte olmuştur. Marx'ın emek piyasası tanımı adeta anaerki düzeninin, o cennet vari yaşam düzenini anlatmaktadır¹⁹.

Domino taşlarının birbirini takip ederek yıkılması gibi ardı ardına gelişen ataerki sosyal kurum ve siyasal sistemler, anaerki düzeni adım adım yıkmıştır. İnsanlığın bugün hâlâ başındaki temel meselelerden olan ekolojik sorunlar, çevre felaketleri, küresel ısınma, savaşlar, sosyal adaletsizlikler ve kadına şiddet, ataerki düzeninin kurduğu toplumsal yapının neden olduğu felaketlerin küçük bir kısmıdır. Doğa ana ya da diğer bir ifadeyle Ana Tanrıça'nın egemen olduğu döneme tekrar dönülebilmesi için ataerki sistem ideolojik bir yapı kurmuştur. Böylece devlet doktrini olan bu sistemin, kent devletinden, merkezî devletlere oradan İmparatorluklara, sanayileşme ve ulus devlet süreçlerine kadar bu düzenin temel paradigmasını oluşturan "kadına bakış"ında esaslı bir değişiklik olmamıştır.

Çivi yazılı hukuk, Sümer'den Akad'a, Babil'den Asur'a oradan Hititlere kadar değişen tonlarda olsa da ataerkinin kendi ideolojisini yerleştirmek için uyguladığı kadına şiddetin yasal ve meşru dayanağını oluşturmaya hizmet etmiştir. Kadının özne olmaktan tamamen çıkartıldığı ve nesneleştirildiği bu yapıda kadın; soyun garantilenmesi adına eve kapatılmış ve özgür iradesi de ceza hukukuyla elinden tamamen cebren alınmıştır. Ve böylece kadın, bedeni üzerindeki en temel haklarından bile yoksun kalmıştır. Kadınların giyim-kuşamına bile, erkekler tarafından hazırlanan kanunlarca karar verilmiştir. Eşinin ölümü halinde ataerki soyun diğer erkeklerine bir taşınmaz gibi miras bırakılmış ve kendine dayatılan bu çerçeveye isyan eden kadına ise yazılı hukuk tarafından acımasızca en ağır cezalar uygulanmış ve kadın ataerki dönem boyunca adeta bir varlık/yokluk mücadelesi vermiştir.

Ataerki'nin bin yıllar süren bu fikri inşa süreciyle, topluma kök salan erkek egemen kuram geniş ölçüde başarıya ulaşmış gibi görünse de aslında doğaya aykırı, yapay kural ve kurumlara inşa edilen bu sistemin elbette sürdürülebilir ve uzun ömürlü olması mümkün değildir. Çünkü biliyoruz ki doğa her zaman kazanır ve kendinden gasp edileni zamanı geldiğinde geri alır. Ataerki düzenin başlarda kadın ve kültüne yönelik ötekileştirme, baskı altına alma, yok sayma gibi psikolojik şiddet içeren yöntemleri yazılı hukuk sonrası, kaba fiziksel şiddeti içeren işkence cezaları ile toplumları adeta salgın bir hastalık gibi saran hâkim paradigma haline gelmiştir. Ancak tüm bu ağır saldırılara karşın, anaerki hala, tıpkı göçebe avcı-toplayıcıların pratiğinde olduğu gibi doğaya içkin, ekolojik, barışçı ve paylaşımcı bir düzen olarak insanlığın önünde alternatif bir yaşam modeli olarak durmaktadır.

Etik Kurul Onayı: Çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declare that this study has received no financial support.

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Adams, C. J. (2010). *Etin Cinsel Politikası, Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuram, çev. Güray Tezcan, Mehmet Emin Boyacığolu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.*
- Arı, B. B. Ü. (2019). Geçmişten Güncele Venüs, *İdil Dergisi*, 8/55, 321-330.
- Arslan, S. (2018). Çivi Yazılı Hukuku ve Toplumsal Hayatta Nadîtu(m) Kadınları, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4/8, 80 – 99.
- Atalay, M. M.-Süle, E. (2019). Paleolitik Dönem ve Chauvet Mağarası'nın Son Odasındaki Aslan Panelinin Estetik Yapısına Dair Bir İnceleme, *Ulak Bilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, 737-743.
- Ateş, M. (2012). *Mitolojiler ve Semboller "Ana Tanrıça ve Doğurganlık"*, İstanbul: Milenyum Yayınevi.
- Aydın, N. (2016). *Hitit Yasaları*, Antalya: Okan Şen Matbaası.
- Aydın, N. (2017). *Hammurabi Kanunları*, İstanbul: Alfa Yayınları.

¹⁸ "İlk önce, tüm kötülüklerin anası otorite ve özgürlüğün tarih sahnesine mantıksal ve kronolojik bir sıra ile çıktığını fark edeceksiniz. İlk olarak; aile, baba, efendi adı altına otorite ortaya çıkar" (Proudhon, 2014, s.59). Göçebe avcı-toplayıcı dönemde Proudhon'un kronolojik olarak verdiği otorite toplumsal birimlerin hiçbiri yoktur.

¹⁹ "İnsanın doğuştan gelen hakları temelinde kurulu bir Cennet gibi görünür adeta. Orada yalnızca Özgürlük, Eşitlik, Mülkiyet ve Bentham hakimidir. Özgürlük hakimidir, çünkü bir metanın, örneğin emek gücünün hem alıcısı hem de satıcısı kendi iradeleriyle davranmada özgürdür. Özgür failler olarak sözleşme yaparlar ve vardıkları anlaşma aslında ortak iradelerine verdikleri yasal ifadedden ibarettir. Eşitlik hakimidir, çünkü herkes birbirine basit bir meta sahibi olarak ilişkiye girer ve eşit miktarları değiş tokuş eder. Mülkiyet hakimidir, çünkü herkes kendi malını kullanır" (McLellan, 2005, s.17,18).

- Aydın, Ş. G. (2020). Mucizenin Kaynağı, Bereketli ve Her Şeye Hâkim, *Anadolu'da Kadın*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bachofen, J. J. (1997). *Söylence, Din ve Anaerki*, çev. Nilgün Şarman, İstanbul: Payel Yayınları.
- Bilgiç, E. (1963). Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 21/3.4,103-119.
- Bookchin, M. (2013). *Özgürlüğün Ekolojisi*, çev. Mustafa Kemal Coşkun, İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Braidwood, R. J. (2008). *Tarih Öncesi İnsanları*, çev. Bilgi Altınok, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Campbell, J. (2020). *Tanrıçalar ve Tanrıçaların Dönüşümleri*, çev. Nur Küçük, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Caner, E. (2017). *Kutsal Fahışeden Bakire Meryem'e: Toprak ve Kadın*, İstanbul: Su Yayınları
- Catullus, (1997). *Bütün Şiirleri*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Darga, M. (2011), *Anadolu'da Kadın*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Engels, F. (1990). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, çev. Kenan Somer, İstanbul: Sol Yayınları.
- Erten, E. (2018). Antik Yazarlarda Bir Assur Kraliçesi: Semiramis, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2018/I: 45-95.
- Estés, C. P. (2021). *Kurtlarla Koşan Kadınlar, Vahşi Kadın Arketipine Dair Mit ve Öyküler*, çev. Hakan Atalay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Herodotos (2011). *Tarih*, çev. Müntekin Ökmen, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler*, çev. Nasuh Uslu, İstanbul: Liberte Yayınevi.
- İmparati, F. (1992). *Hitit Yasaları*, Çev: Erendiz ÖZBAYOĞLU, İstanbul: İtalyan Kültür Heyeti Arkeoloji Araştırmaları Bölümü, Genç Büro Matbaası.
- İşık, M. F. (2022). Feminizm Kim(ler) İçindir: Bell Hooks, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 24, 1-12.
- Kinal, F. (1983). *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi.
- Kristeva, J. (2014). *Korkunun Güçleri*, çev. Nilgün Tural, İstanbul: Ayrıntı.
- Kropotkin, P. (2001). *Karşılıklı Yardımlaşma*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Kaos Yayınları.
- Marx, K. (2020). *Kapital I. Cilt* çev. Mehmet Selik, Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap Basım ve Yayınları.
- Martin, Ö. S. (2023). Anaerki Yapıdan Ataerki Topluma Dönüşümde Yazının Rolü, *Belgü*, Özel Sayı, 15-36.
- McLellan, D. (2005). İdeoloji, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Basımevi.
- Morgan, L.H. (1986). Eski Toplum I, çev. Ünsal Oskay, İstanbul: Payel Yayınları.
- Mumford, (2007), *Tarih Boyunca Kent*, çev. Tamer Tosun, Gürol Koca, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Neumann, E. (1974), *The Great Mother: An Analysis of the Archetype*, New York: Princeton University Press.
- Özmen, S. S. (2016). Anadolu'da Ana Tanrıça Kybele Kültü, *Humanitas*, 4/7, 381-397.
- Özkan, S. (2022). *Eski Anadolu Mühür Sanatı*, Ankara: Akademisyen Yayınevi.
- Paglia, C. (2004). *Cinsel Kimlikler*, çev. Fikriye Demirci, İstanbul: Epos Yayınları.
- Proudhon, P. J. (2010). *Mülkiyet Nedir ?*, çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Proudhon, P. J. (2014). *Federasyon İlkesi*, çev. Merve Özsalan, İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Reich, W. (1976). *Cinsel Ahlakın Boy göstermesi*, çev. Bertan Onaran, İstanbul: Payel Yayınları.
- Roberts, A. (2020). *Evcilleştirme*, çev. Aykut Cumbul, İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Rollar, L.E. (2004). *Ana Tanrıçanın İzinde*, çev. Betül Avuç, İstanbul: Homer Yayınevi.
- Sevinç, F. (2008). Hitit Dininde Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve Onunla Özdeş Tutulan Diğer Tanrıçalar, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 175-195.
- Şahin, G.G.M. (2017), Hitit Yasalarında Kadının Yeri, *Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E - Dergisi*, 4/2, 134-143.
- Tekin, N. (2021). *2000 Sonrası Türk Sinemasında Ataerki ve Kadın Temsili*, Yüksek Lisans Tezi, Batman: Batman Üniversitesi.
- Tekin, A. (2001). *Ana Tanrıçanın Işığında Kadının Yeni Bilinci*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Tosun, M-Yalvaç, K. (1989). *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi Şaduqa Fermanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uysal, G. (2011). Mağara Sanatı, *V. Ulusal Speleoloji Sempozyumu*, 34-47.
- Ünal, A. (2014). Puduhepa ve Zamanı, Ankara: Hitit Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Salmat Basımevi.
- Wells, J. (1997). *Fahişeliğin Tarihi*, çev. Nesrin Arman, İstanbul: Pencere Yayınları.
- van den Hout, T.P.J. (2019), Hitit Krallığı ve İmparatorluğunun Kısa Tarihi, *Hititler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- von Petzinger, G. (2022). *İlk İşaretler: Dünyanın En Eski Sembollerinin Gizemlerini Çözme*, çev. Yakup Yaşar, İstanbul: Doruk Yayınevi.

Atıf Biçimi / How to Cite This Article

S. (2024). The Construction of the Patriarchal Order in the Light of Cuneiform Legal Texts. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi - Istanbul University Journal of Women's Studies*, 29, 12–22.

Evaluation of the Breastfeeding Status of Physician Moms in Türkiye and the Problems They Experience at Work

Türkiye'deki Hekim Annelerin Emzirme Durumları ve İşyerinde Yaşadığı Sorunların Değerlendirilmesi

Gizem Gencan¹ , Esra Akoluk²

¹Ass. Prof. Dr., MD, Department of Child Health and Diseases, Lokman Hekim University Ankara Hospital, Ankara, Türkiye

²Ass. Prof. Dr., MD, Department of Child Health and Diseases, Yozgat Bozok University Research and Application Hospital, Yozgat, Türkiye

ABSTRACT

Medicine; considering the difficulty of the education received, it's the most sacred and difficult profession. Unfortunately, the group that cannot spare time for breastfeeding and is most exposed to mobbing at work is physician mothers. In our study, physician mothers working in different provinces of Türkiye were reached, and data were collected through an online survey. A total of 250 physicians from 43 cities participated in the study. Of these, 38% of the moms had to start working when their baby was between 3-6 months of age, and 34.8% of the moms were able to breastfeed their baby for less than 6 months. This rate of physicians who knew the importance of breast milk and encouraged mothers to breastfeed was quite striking. When physician mothers were asked what difficulties their managers caused them due to pregnancy/birth, 8 main themes emerged. Writing more weekend shifts, increasing working hours and giving more workload, extending the residency, working lower seniority in undesirable departments, psychological intimidation, not giving breastfeeding permission, penalty of not attending academic trainings, penalty of failing the specialty exam. The fact that physicians are frequently exposed to negative mobbing by their supervisors negatively affects the mother-baby relationship and breastfeeding duration. The postpartum working conditions of physicians should be legally regulated. It's expected that this arrangement will positively affect the quality of life of physicians, their productivity at work, and the psychological and physiological development of their babies. More importantly, our babies will be healthier and happier with breast milk and love.

ÖZ

Tip; alınan eğitimin zorluğu göz önüne alındığında en kutsal ve zor meslektir. Ne yazık ki emzirme için vakit ayıramayan, işyerinde mobbinge en çok maruz kalan grup hekim annelerdir. Çalışmamızda Türkiye'nin farklı illerinde görev yapan hekim annelere ulaşılmış, veriler çevrimiçi anket yoluyla toplanmıştır. Çalışmaya 43 ilden 250 hekim katıldı. Hekim annelerin %38'i, bebekleri 3-6 ay arasındayken çalışmaya başlamak zorunda kalmıştı. Hekim annelerin 34.8'i, bebeklerini 6 aydan daha kısa süre emzirebilmişti. Anne sütünün önemini bilen ve tüm anneleri emzirmeye teşvik eden hekimlerin bu oranı oldukça dikkat çekiciydi. Hekim annelere, yöneticilerinin gebelik/doğum nedeniyle kendilerine ne gibi zorluklar yaşattığı sorulduğunda 8 ana tema ortaya çıktı. Hafta sonları fazla mesai yazmak, çalışma saatlerinin artırılması ve daha fazla iş yükü verilmesi, asistanlık süresinin uzatılması, istenmeyen bölümlerde daha düşük kıdemle çalıştırmak, psikolojik korkutma, emzirme izni verilmemesi, akademik eğitimlere katılmama cezası, uzmanlık sınavında başarısız olma cezası. Amirleri tarafından olumsuz mobbinge maruz kalmaları anne-bebek ilişkisini, emzirme süresini olumsuz etkilemektedir. Çalışmamızda hekim annelere problemlerin çözümüne yönelik önerileri soruldu. Hekimlerin doğum sonrası çalışma koşulları bu öneriler doğrultusunda yasal olarak düzenlenmelidir. Bu düzenlemenin hekimlerin yaşam kalitesini, işteki verimliliklerini ve bebeklerinin psikolojik ve fizyolojik gelişimlerini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Daha da önemlisi geleceğimiz olan bebeklerimiz anne sütü ve sevgiyle daha sağlıklı ve mutlu olacaktır.

Keywords: Breastfeeding, mobbing, physician moms

Anahtar Kelimeler: Emzirme, mobbing, hekim anneler

Corresponding Author: Gizem Gencan **E-mail:** drgizemgencan@gmail.com

Submitted: 06.03.2024 • **Revision Requested:** 22.07.2024 • **Last Revision Received:** 26.08.2024 • **Accepted:** 10.09.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Introduction

Medicine; considering the difficulty of the education received, the weight of the working conditions, the difficulty of the shifts, and the excess of sacrifices made, it is one of the most sacred and most difficult professions among the professions. Women make up half of recent medical school graduates (Rangel 2018), and an estimated 80% of these women have been and/or will be mothers (Stentz 2016). It is highly likely that the difficulties that physician women may experience when the identity of motherhood is added, and they need support in baby care at work and in their private lives. Unfortunately, although it is not discussed, working mothers are exposed to physical and/or psychological mobbing in the workplace (Garza 2017; Carty 2002; Sandler 2016; Holliday 2015). Physician mothers are the group that has the most problems in terms of breastfeeding and baby care due to their high workload and is most exposed to mobbing. In our study, physician mothers working in different provinces of Türkiye were reached. It was planned to determine their demographic information, departments, baby care and effective breastfeeding periods, working conditions and problems they experienced through an online survey and to evaluate them under certain headings.

Methods

This is an online, cross-sectional study. Personal information forms and other scales were sent via the internet to 250 physician mothers working in all branches in Türkiye in December 2022.

Participants were asked to fill out a form containing sociodemographic data, working conditions, child care, and breastfeeding status. Physician mothers were asked to suggest solutions for the problems they experienced. To gain a deeper understanding of the participants' perspectives, open-ended questions were included. Online informed consent was obtained from all the individual participants included in the study.

Results

A total of 250 physician mothers participated in the study and met the inclusion criteria. A total of 219 people (63.1%) answered open-ended questions. There was no significant difference between those who answered the open-ended questions and those who did not, in terms of demographic information, units of work, or status.

They were working in 43 different cities in Turkey. The highest participation was from Ankara with 42.8%. In addition, 46.4% of the physician moms were working as resident physicians during breastfeeding and 39.2% as specialist physicians. The mean age of the physician moms was 37.0 ± 6.9 years. The number of children had 1 child in 48.4%, 2 children in 42.4%, and 3 or more children in 9.2%. Mothers from 33 different branches, mostly from paediatrics (19.2%) and biochemistry (11.2%), participated in the study (Table 1).

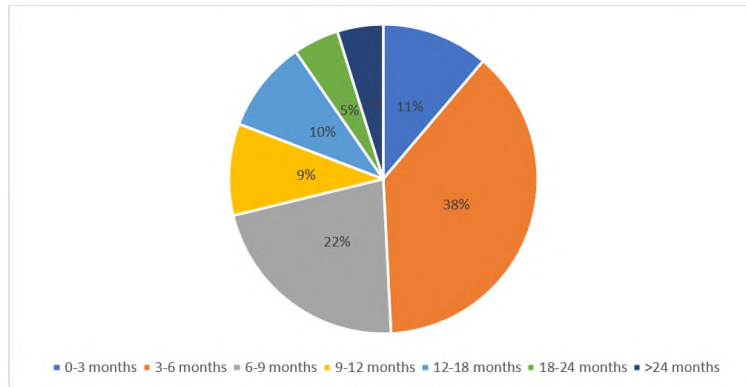

Figure 1. Ages of children whose mothers started working

38% of physician moms had to start working when their baby was between 3 and 6 months. The group that started working when the baby was in the first 3 months of age was quite high with 11.2%. The rate of mothers who started working after their baby was 2 years old was only 4.8% (Figure 1).

When asked about the weekly working hours after starting work after giving birth, 18.8% of mothers stated that they worked 35-40 hours with the highest rate. It was observed that they worked between 40 and 45 hours with the second highest rate (18.4%). A very high rate of 14.4% stated that mothers worked for 45 h or more even though they were in the breastfeeding period (Figure 2).

Physician moms were asked about the factors that affect their initiation to work during breastfeeding. Financial concerns (52.4%), work supervisors' request/mobbing anxiety (33.2%), co-workers' request/mobbing anxiety (10.4%), expiry of leave (4.4%) and

Table 1. Demographic characteristics of the study responders

Characteristics	N 250 (%)
Age (year)	37.0±6.9
Number of children	
1	121 (48.4%)
2	106 (42.4%)
3 or more	23 (9.2%)
Working Status	
Resident	116 (46.4%)
Dentist	4 (1.6%)
Lecturer physician	6 (2.4%)
General practitioner	26 (10.4%)
Specialist physician	98 (39.2%)
Department of Study	
Emergency medicine	10 (4.0%)
Forensic Medicine	2 (0.8%)
Family medicine	14 (5.6%)
Anatomy	1 (0.4%)
Anaesthesia	11 (4.4%)
Biochemistry	28 (11.2%)
Paediatric surgery	18 (7.2%)
Internal medicine	16 (6.4%)
Internal Medicine-Minor	5 (2.0%)
Dermatology	6 (2.4%)
Dentist	8 (3.2%)
Infectious Diseases	4 (1.6%)
Pharmacology	2 (0.8%)
Physiology	1 (0.4%)
Physical medicine and rehabilitation	4 (1.6%)
General surgery	4 (1.6%)
Pulmonary medicine	4 (1.6%)
Ophthalmology	1 (0.4%)
Public health	2 (0.8%)
Histology and Embryology	1 (0.4%)
Obstetrics	15 (6.0%)
Cardiovascular surgery	1 (0.4%)
Cardiology	2 (0.8%)
ENT	3 (1.2%)
Microbiology	3 (1.2%)
neurology	4 (1.6%)
Nuclear medicine	1 (0.4%)
Paediatrics	48 (19.2%)
Paediatric subspecialty	4 (1.6%)
Plastic surgery	3 (1.2%)
General practitioner	14 (5.6%)
Psychiatry	6 (2.4%)
Radiology	4 (1.6%)

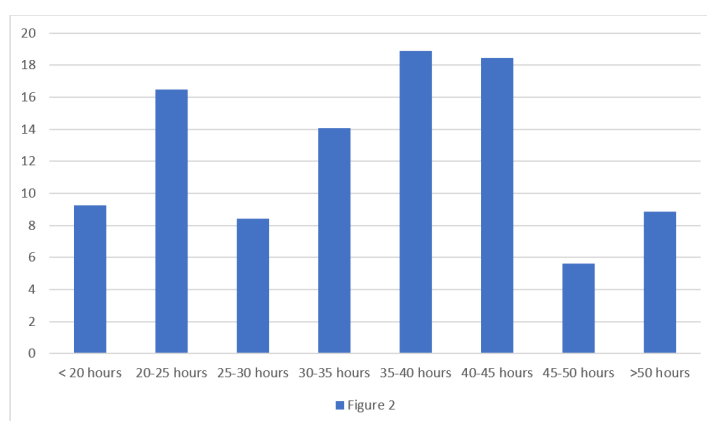

Figure 2. Weekly working time after starting work after childbirth

other reasons. (5.6%) were the factors that were effective in the physician moms’ starting to work. Only 32.8% of the physician mothers returned to work voluntarily (Figure 3).

The physician mothers who participated in the study were asked to evaluate their working/living conditions during the breastfeeding period. To the question “How were your pregnancy and delivery received by your supervisors?” 27.2% of the participants

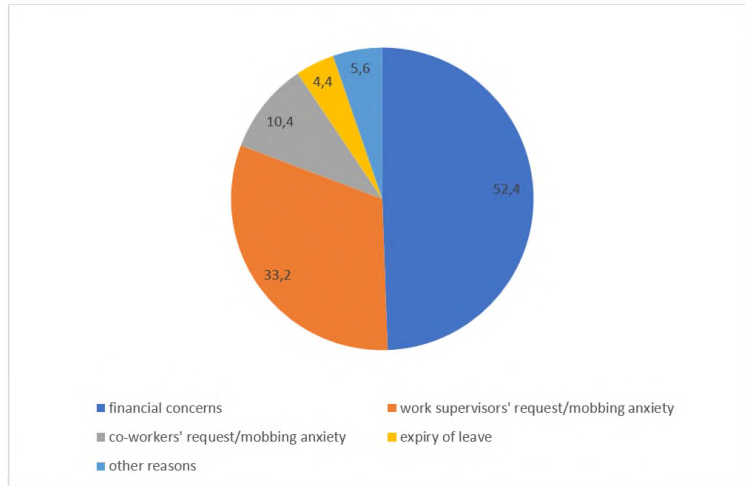

Figure 3. Factors that are effective in starting work after birth

answered negatively or rather negatively. To the question “How were your pregnancy and birth received by your colleagues”, 25.6% of the participants gave a negative/quite negative answer.

During the postpartum breastfeeding period, when they started working, they were asked how many hours a week they worked. During breastfeeding, 32.8% of physician moms stated that they worked more than 40 hours a week. 34% of physician moms could not use maternity leave.

Only 26.8% of the participants were facilitated by their supervisors due to pregnancy/birth. In addition, 33.6% of the participants were made difficult/mobbing by their superiors due to pregnancy/birth. Furthermore, 29.2% of physicians considered resigning when the mother returned to work after giving birth due to the difficulties she experienced.

86.4% of the physicians stated that they could not spend enough time with their child due to the working conditions and intensity, and that they could not give enough care and attention. 58.8% of the participants answered no to the question “Would you like to be a physician again if you had the chance to choose again?” 50.4% of the participants answered “yes” to the question “Would you like to work in another branch of medicine if you had the chance to choose again?”

Only 26% of the physician moms could care for their baby in the first 3 months and 28.4% in the first 6 months. The number of mothers who could care for their babies and did not start working until their baby was 24 months old was 3.2%.

The number of physician moms who could breastfeed their babies for 24 months was only 49 (19.4%). On the other hand, 34.8% of the physician moms could breastfeed their baby for less than 6 months. This rate of physicians who knew the importance of breast milk and encouraged all mothers to breastfeed was quite striking (Figure 4).

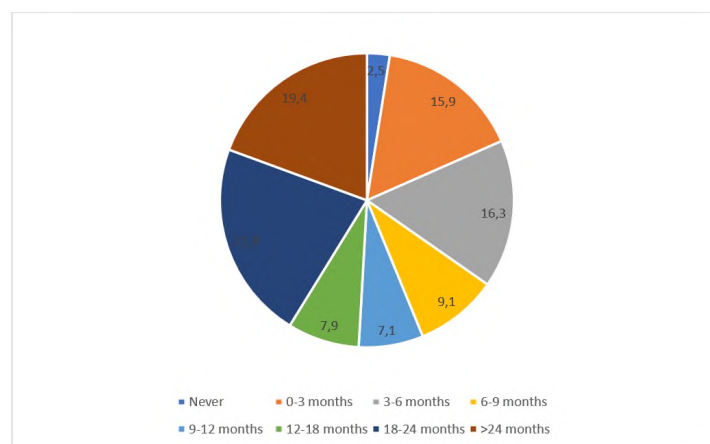

Figure 4. Physician moms' duration of breastfeeding their babies

When the physician moms started to work, the grandparents took care of the baby in 46.0% of the participants and the caregivers in 46.4% of the participants. In addition, 3.2% of the participants had to give their baby to the nursery.

Negative behaviours started to be observed in the babies of 41.6% of the participants after they started working (Table 2).

Table 2. General responses to the work/living conditions questions

How were your pregnancy and birth received by your supervisors?	
1 Quite negative	38 (15.2%)
2	30(12.0%)
3	84 (33.6%)
4	37 (14.8%)
5 Quite positive	61 (24.4%)
How were your pregnancy and birth received by your colleagues?	
1 Quite negative	29 (11.6%)
2	35 (14.0%)
3	61 (24.4%)
4	49 (19.6%)
5 Quite positive	76 (30.4%)
How many hours a week did you work when you started postpartum work?	
20 h or less	24 (9.6%)
20-25 hours	41 (16.4%)
25-30 hours	21 (8.4%)
30-35 hours	35 (14.0%)
35-40 hours	47 (18.8%)
40-45 hours	46 (18.4%)
45-50 hours	14 (5.6%)
50 h or more	22 (8.8%)
Were you able to use milk leave?	
Yes	165 (66.0%)
No	85 (34.0%)
Has any facilitation been made by your superiors due to pregnancy/birth?	
Yes	67 (26.8%)
No	183 (73.2%)
Have you had any difficulties/mobbing made by your superiors due to pregnancy/birth?	
Yes	84 (33.6%)
No	166 (66.4%)
Have you ever considering resigning when you started working after giving birth?	
Yes	73 (29.2%)
No	177 (70.8%)
Do you think that you cannot spend enough time with your child due to your working conditions and intensity, and that you cannot provide enough care and attention?	
Yes	216 (86.4%)
No	34 (13.6%)

In the open-ended question directed to physician mothers, they were asked what difficulties were made by their superiors/teachers due to pregnancy/birth. Qualitative content analysis revealed 8 main themes that characterise these negative experiences of physician mothers.

Theme 1: Writing more weekend shifts

Theme 2: Increasing the number of night shifts and starting the night shifts early

Theme 3: Increasing working hours and/or increasing workload

Theme 4: Extension of residency

Theme 5: Employed in undesirable departments at lower seniority

Theme 6: Practising psychological mobbing, not allowing breastfeeding and breastfeeding leave

Theme 7: Penalties for not being able to operate/exclusion from academic studies/not attending trainings

Theme 8: Penalty for failing the specialty exam

Physician mothers were asked to indicate if there were solutions for the problems they experienced. Qualitative content analysis revealed 8 main themes that characterise the negative experiences of the physician moms during the work, care of their infants and breastfeeding, and their suggestions for solutions.

Table 2. Continued

If you had the chance to choose again, would you want to become a doctor again?	
Yes	103 (41.2%)
No	147 (58.8%)
If you had the chance to choose again, would you want to work in another medical field?	
Yes	126 (50.4%)
No	124 (49.6%)
How long do you care for your child?	
0-3 months	65 (26.0%)
3-6 months	71 (28.4%)
6-9 months	40 (16.0%)
9-12 months	32 (12.8%)
12-18 months	14 (5.6%)
18-24 months	20 (8.0%)
24 months and above	8 (3.2%)
Active breastfeeding period of your baby? (without formula)	
0-3 months	40 (16.0%)
3-6 months	41 (16.4%)
6-9 months	23 (9.2%)
9-12 months	18 (7.2%)
12-18 months	20 (8.0%)
18-24 months	53 (21.2%)
24 months and above	49 (19.6%)
None	6 (2.4%)
Who(s) helped care for your baby while you were working?	
Relative	4 (1.6%)
Father	7 (2.8%)
Caregiver/assistant	116 (46.4%)
Grandparents	115 (46.0%)
Kindergarten/school	8 (3.2%)
Did your child start negative behaviours after you started working?	
Yes	104 (41.6%)
No	146 (58.4%)

Theme 1: Extension of maternity and maternity leave, providing longer paid leave

Theme 2: Giving the opportunity to work without shifts

Theme 3: Providing flexible working hours and not writing weekend shifts

Theme 4: Providing nursery/nursery facilities in hospitals for the children of healthcare professionals

Theme 5: Changing the mobbing approaches of managers, supervisors and colleagues

Theme 6: Providing opportunities and time for milking and storing milk

Theme 7: Ensuring the legal regulation and implementation of maternity rights

Theme 8: Providing financial and psychosocial support for baby care

Discussion

There are few studies done on this subject. Polan R.M. et al. (2022), in their study, stated that specialist training for a woman graduating from medical schools would coincide with her peak childbearing years. Physician mothers, especially those in surgical specialties, are at increased risk of major pregnancy complications and postpartum depression. In addition, it has been shown that the rate of breastfeeding their babies is very low due to early start to work and intense work schedules. Polan R.M. et al. (2022), in their study, only 7% of the physician moms included in the study were able to feed their babies with breast milk for 1 year. In our study, the rate of those who could breastfeed their babies for 1 year was 19.6%. Although the importance of breast milk is persistently discussed in medical schools, these rates are too low for healthy babies to develop.

In a survey study conducted by Linos E. et al. (2018) with physician mothers, they found that physician mothers were exposed to negative discrimination at work due to pregnancy, maternity leave, breastfeeding and subsequent parenting responsibilities, were offered more limited opportunities for career advancement, and had less financial earnings than their male counterparts. It was stated that they could receive a similar salary with a higher workload or that their colleagues and superiors referred to maternity leave, which is the most natural right of mothers, as "vacation" and pressured them to give up the leave they were entitled to. Linos E. et al. also examined the relationship between physical harassment and burnout at work in another study they conducted with physician mothers. Two-thirds of those surveyed reported being physically abused. Physical abuse by patients and colleagues was

associated with high emotional exhaustion. As seen in our study, physician mothers in our country are also subjected to similar harassment and mobbing.

Weaver J.S. et al (2023) conducted a 36-item survey of resident physicians to evaluate surgical residents' perceptions of maternity leave during training. A total of 581 people became mothers and only 83 of them were able to use maternity leave. Furthermore, many of these individuals reported feeling unsupported by their faculty and fellow residents in taking parental leave. It was stated that necessary policies should be created and mothers should be supported.

In their national survey study conducted on 219 surgical assistants, Rangel E.L et al. (2018) , similar to our study, found that participants wanted to change jobs at the end of pregnancy due to health concerns and short maternity leave, were concerned about pregnancy-related stigma in education, and needed more breastfeeding and child care support. They explained that they desired mentoring regarding work-life integration and that they needed a more supportive approach from their supervisors and friends at work.

Allison M.B. et al. (2019) stated that parental leave policies during medical education lack standardisation, are ill-defined, and inadequate. Stigma, financial concerns, labour and duty hours difficulties, and the difficulty of medical education were among the main barriers. Irregular working hours and poor sleep quality in medical education also caused emotional exhaustion and reduced work efficiency. Tangül S.U. et al. (2020), in their study on 181 doctors, found that the total scores of emotional exhaustion, depersonalisation and burnout were statistically significantly higher in doctors who worked night shifts and had no sleep patterns. He suggested that burnout levels can be reduced and work efficiency can be increased by making adjustments to employees' working hours and sleep quality. Similarly, in our study, most of the physicians' mothers had long and irregular working hours, and the mothers stated that they were tired and exhausted in their answers to open-ended questions.

The motherhood penalty, on the other hand, is a term coined to describe the discrimination mothers experience in the workplace relative to women without children and to men with or without children. Motherhood is associated with decreased pay, lower perceived competence and less commitment to one's career. Despite the negative connotations associated with working mothers, numerous studies indicate that they are more productive than peers who do not have children and that working mothers bring unique skills to leadership roles (DeRisi Joseph 1996; Beccaria 2017; Wang 2020).

In 2016, a survey was posted to the Physician Moms Group, an online community with physician members who self-identify as mothers, asking about perceived workplace discrimination and desired workplace changes. Of all the respondents, 36% reported maternal discrimination: 90% reported discrimination based on pregnancy or maternity leave, and 48% reported discrimination based on breastfeeding. Issues of work-life balance, lack of role models for combining career and family, and an insufficiently supportive environment were key factors in the decision to leave an institution, leave the practise of medicine, or work part-time (Allison M.B. 2019). In this context, parental leave and childcare are critical to both addressing the discrimination faced by mothers and enabling women to have successful careers.

Solution

The inadequacy of contemporary parental leave policies and shared childcare arrangements is particularly evident among physicians. The fact that physician mothers are frequently exposed to negative mobbing by their supervisors negatively affects the mother-baby relationship and breastfeeding duration, as well as negatively affecting the productivity of female physicians at work. In our study, the suggestions of physician mothers for problem solving were titled under 8 themes. The postpartum working conditions of female physicians should be legally regulated in accordance with these 8 themes. It is expected that this arrangement will positively affect the quality of life of physicians, their productivity at work, and the psychological and physiological development of their babies. More importantly, our babies, who are our future, will be healthier and happier with breast milk and love.

Limitations: The limitations of this study are that it is a cross-sectional screening study, it uses self-report scales, the number of participants is relatively small, and there is no objective evaluation method for the evaluation of breastfeeding and infant care. In addition, investigation of the relationships between working conditions, breastfeeding, and infant care of mothers working in other professions may be useful in terms of revealing the differences between professions.

Ethics Committee Approval: This study was approved by the Bozok University Medical Faculty Practise and Research Hospital Clinical Research Ethics Committee (approval number: 2017-KAEK-189_2022.12.15_04) and the 1964 Helsinki declaration and its subsequent amendments or comparable ethical standards.

Informed Consent Informed consent was obtained from the participants.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- G.G., E.A.; Data Acquisition- G.G., E.A.; Data Analysis/Interpretation- G.G., E.A.; Drafting Manuscript- G.G., E.A.; Critical Revision of Manuscript- G.G., E.A.; Final Approval and Accountability- G.G., E.A.

Conflict of Interest: The author declare no conflict of interest.

Grant Support: The author received no financial support for the research and/or authorship of this article.

REFERENCES

- Doren Catherine. (2019). Which Mothers Pay a Higher Price? Education Differences in Motherhood Wage Penalties by Parity and Fertility Timing. HHS Public Access Author manuscript Sociol Sci. 2019 ; 6: 684–709. doi:10.15195/v6.a26.
- Carty, S. E., Colson, Y. L., Garvey, L. S., Schuchert, V. D., Schwentker, A., Tzeng, E., Corcoran, N. A., Simmons, R. L., Webster, M. W., Billiar, T. R. (2002). Maternity policy and practise during surgery residency: How we do it. *Surgery*, 132(4), 682–688.
- DeRisi Joseph, Penland Lolita, B. P. O., Tyagi, S., Kramer, F. R., Group, N. P., & DeRisi Joseph, Penland Lolita, B.P.O. (1996). 1997 Nature Publishing Group <http://www.nature.com/naturemedicine>. *Group*, 4, 303–308.
- Garza, R. M., Weston, J. S., Furnas, H. J. (2017). Pregnancy and the Plastic Surgery Resident. *Plastic and Reconstructive Surgery*, 139(1), 245–252.
- Holliday, E. B., Ahmed, A. A., Jagsi, R., Stentz, N. C., Woodward, W. A., Fuller, C. D., Thomas, C. R. (2015). Pregnancy and parenthood in radiation oncology, views and experience survey (PROVES): Results of a blinded prospective trainee parenting and career development assessment. *International Journal of Radiation Oncology Biology Physics*, 92(3), 516–524.
- Linos, E., Halley, M. C., Rustagi, A. S., Torres, J. S., Linos, E., Plaut, V., Mangurian, C., Choo, E. (2018). Physician mothers' experience of workplace discrimination: A qualitative analysis. *BMJ (Online)*, 363, 1–10.
- Polan, R. M., Mattei, L. H., & Barber, E. L. (2022). The Motherhood Penalty in Obstetrics and Gynaecology Training. *Obstetrics and Gynaecology*, 139(1), 9–13.
- Rangel, E. L., Castillo-Angeles, M., Changala, M., Haider, A. H., Doherty, G. M., Smink, D. S. (2018). Perspectives of pregnancy and motherhood among general surgical residents: A qualitative analysis. *American Journal of Surgery*, 216(4), 754–759.
- Stentz, N. C., Griffith, K. A., Perkins, E., Jones, R. D., Jagsi, R. (2016). Fertility and Childbearing among American Female Physicians. *Journal of Women's Health*, 25(10), 1059–1065.
- Sandler, B. J., Tackett, J. J., Longo, W. E. and Yoo, P. S. (2016). Pregnancy and parenthood among surgical residents: Results of the first nationwide survey of general surgery residency programme directors. *Journal of the American College of Surgeons*, 222(6), 1090–1096.
- Tangul, S. U., Hacimusalar, Y., & Karaaslan, O. (2020). Effects of Working Hours on Sleep Quality and Burnout in Turkish Paediatric Surgeons. *Indian Journal of Surgery*, 82(2), 176–181.
- Wang, S. S., Ackerman, S. (2020). The Motherhood Penalty: Is It Alive and Well in 2020? *Journal of the American College of Radiology*, 17(5), 688–689.
- Weaver J.S., Cannada, L., Anand, T., Dream, S., Park, P.K., Altieri, M.S., Tasnim, S., Reyna, C. (2023). The importance of allyship in Academic Surgery. *Am J Surg*. 2023 Apr;225(4):805-807.
- Webb, A. M. B., Hasty, B. N., Andolsek, K. M., Mechaber, H. F., Harris, T. B., Chatterjee, A., Lautenberger, D. M., Gottlieb, A. S. (2019). A Timely Problem: Parental Leave during Medical Training. *Academic Medicine*, 94(11), 1631–1634.

How to Cite This Article / Atıf Biçimi

Gencan, G., & Akoluk, E. (2024). Evaluation of the breastfeeding status of physician moms in Türkiye and the problems they experience at work. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi - Istanbul University Journal of Women's Studies*, 29, 23–30.

Türkiye’de Kadınlar mı Erkekler mi Daha Mutlu? Değerlerin ve Sosyal Baskı Hissinin Rolü

Who is Happier in Türkiye: Women or Men? The Role of Values and the Feelings of Social Pressure

Zeynep B. Uğur¹

¹Doç. Dr. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ekonomi Bölümü, Ankara, Türkiye

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye sosyo-ekonomik bağlamında kadınların ve erkeklerin mutluluğu arasında belirgin bir fark olup olmadığı araştırılmaktadır. Bu amaçla ile 2004 ile 2022 yılları arasındaki dönemi kapsayan Yaşam Memnuniyeti Anketi’nden (YMA) birey düzeyinde veriler kullanılmaktadır. YMA, 2004 ile 2022 yılları arasındaki 19 yıllık süreyi kapsayarak 344.000’den fazla gözlem içermekte ve ulusal temsil yeteneğine sahip bir ankettir. Bu kapsamlı veriye dayanan sonuçlarımız, birçok arka plan değişkenini kontrol ettikten sonra, kadınların mutluluğunun belirgin şekilde erkeklerden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Cinsiyetler arasındaki mutluluk farkının kaynağını anlamak için, hayatta önem verilen değerler de incelenmiştir. Kadınlar ve erkeklerin kendilerini en mutlu ettiğini belirttiği değer incelendiğinde de belirgin farklar görülmektedir. Erkekler başarı, iş ve paraya kadınlardan daha fazla önem verirken, kadınlar sağlık ve sevgiye erkeklerden daha fazla önem vermektedir. Çalışmanın önemli bulgularından biri, her bir anket yılında kadınların yaklaşık %80’inin cinsiyetinden dolayı üzerinde sosyal baskı hissetmediğini belirtmesidir. Bu sonuç, sanılanın aksine Türkiye’nin çok da cinsiyetçi bir ülke olmadığını göstermektedir. Bununla beraber, kadınların cinsiyetleri nedeniyle baskı hissediyor olma ihtimali erkeklerden daha yüksektir. Bu da kadınların mutluluğunun bir miktar sosyal baskıya rağmen daha yüksek olduğunu göstermektedir.

ABSTRACT

This article investigates whether there is a significant difference between the happiness of women and the happiness of men within the socio-economic context of Türkiye. For this purpose, individual-level data from the Life Satisfaction Survey (LSS) covering the period between 2004 and 2022 are used. The LSS spans a 19-year period from 2004 to 2022, comprising over 344,000 observations, and is a nationally representative survey. Having controlled various background variables, our results, which are based on this comprehensive dataset, indicate that, women’s happiness is significantly higher than that of men. To understand the source of happiness differences between genders, values that are prioritised in life have also been examined. When the values that men and women indicate bring them the most happiness are examined, significant differences are seen clearly. While men prioritise success, work, and money more than women do, women prioritise health and love more than men do. Another notable finding of the study is that in each survey year approximately 80% of women state that they do not feel social pressure due to their gender. This outcome suggests that, contrary to popular belief, Türkiye may not be a highly gender-biased country. However, the likelihood of women feeling pressure due to their gender is higher than that of men. This also indicates that despite some social pressure, women’s happiness is relatively higher.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Mutluluk, İyi oluş hali, Türkiye

Keywords: Gender, Happiness, Well-being, Türkiye

Corresponding Author: Zeynep B. Uğur **E-mail:** zeynep.ugur@asbu.edu.tr

Submitted: 16.04.2024 • **Revision Requested:** 11.06.2024 • **Last Revision Received:** 15.06.2024 • **Accepted:** 02.09.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

1. Giriş

İyi oluş hali ve onun bir alt göstergesi olan mutluluk konusunda kadınlar ve erkekler arasında ne gibi farkların olduğu birçok insan için oldukça ilginç bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konudaki araştırma sonuçları bazen kadınların iyi olma halinin erkeklerden daha yüksek olduğunu (Becchetti ve Conzo, 2022; Blanchflower ve Oswald, 2004; Helliwell, Layard ve Sachs, 2012; Zweig, 2015), veya farklılaşmadığını (Fujita, Diener ve Sandvik, 1991; Moffitt, Caspi, Rutter ve Silva, 2001), bazen daha düşük olduğunu (Stevenson ve Wolfers, 2009) göstermektedir.

Teorik olarak, kadınlar ile erkekler arasında iyi oluş hali açısından farklar oluşmasının altında 4 temel faktörün olduğu söylenebilir. Birincisi, biyolojik farklılıklardır. İyi oluş hali üzerinde etki edebilecek birçok davranışa hormonların etkisine dair çok sayıda kanıt bulunmaktadır (Eisenegger, Naef, Snozzi, Heinrichs ve Fehr, 2010; Pearlstein, 1995). Kadınların depresyon ve anksiyeteye daha çok maruz kalması, ergenlik dönemi, menstrüel döngü ve doğum sonrası dönemlerde vücutlarında büyük oranlarda yaşanan östrojen ve progesteron hormonu değişimleriyle alakadar olabilir (Noble, 2005). Fakat biyolojik faktörlerin açıklayıcılığı çok yüksek bulunmamıştır (Nolen-Hoeksema ve Rusting, 1999).

İkincisi, kadınların toplumda birçok rolü aynı anda oynaması beklenmektedir. Bu roller genellikle bakım verme, ev işleriyle ilgilenme, ve son yıllarda kariyer sorumluluklarının da eklenmesiyle daha da artmıştır. Bu durum kadınların toplumsal baskıya maruz kalmasına neden olabilmektedir (Tesch-Römer, Motel-Klingebiel ve Tomasik, 2008). Bu da iyi oluş haline olumsuz yansiyabilir.

Üçüncüsü, kadınlar ile erkeklerin durumlarını ifade ediş biçimleri de toplumsal beklentiler tarafından etkilenebilir. Kadınlar, daha pozitif görünmeye yönelik toplumsal baskı hissedebilir, bu da gerçekte mutlulukları farklı olmasa bile, öyle bildirmelerine neden olabilir. Bununla beraber, birçok araştırma öznel sağlık durumu incelendiğinde, kadınların öznel sağlık durumunu erkeklerden daha olumsuz değerlendirdiği ortaya çıkarmaktadır (Baltes, Freund ve Horgas, 1999; Campbell, 1981). Kadınların sağlıklarını olumsuz değerlendirip, mutluluklarını sosyal beklentiler nedeniyle olumlu değerlendirmesi ise gerçekçi görünmemektedir.

Dördüncüsü, kadınlar ile erkekler arasındaki stresle baş etme yöntemi farklılıkları olabilir. Kadınlar ve erkekler hayatın stresli durumlarına benzer oranlarda maruz kalsalar bile, kadınlar böyle durumlarda daha çok sosyalleşmeyi tercih ediyor olabilir (bkz. Moffitt, Caspi, Rutter ve Silva (2001); Ugur (2024)) ve bu da hayatlarından memnuniyetlerine olumlu etki ediyor olabilir.

Bu çalışmada Türkiye’de cinsiyetler bağlamında mutluluk farkları ele alınmaktadır. Bu araştırma ile Türkiye’de yaşayan kadın ve erkeklerin mutlulukları ve öznel sağlık durumları arasındaki farklar incelenmektedir. Bu kapsamda, Yaşam Memnuniyeti Anketi’nden (YMA) 2004 ile 2022 yılları arasında elde edilen bireysel düzeydeki veriler kullanılmıştır. Ayrıca, kadınların ve erkeklerin değer yargıları ve cinsiyetleri yüzünden sosyal baskı hissedip hissetmedikleri de analiz dönemi için raporlanmıştır. Değer yargılarının ve cinsiyet nedeniyle sosyal baskı hissinin cinsiyetler arası farka olan etkisi de incelenmiştir.

Bu çalışmada ele alınan kadınlar ve erkeklerin mutluluk farkları, toplumun genel refahını ve cinsiyet eşitliği anlamak açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu farklılıkların bilinmesi, cinsiyete dayalı sosyal baskıların ve toplumsal cinsiyet rollerinin insanların iyi oluş halleri üzerindeki etkilerini anlamamıza yardımcı olur. Bu bilgiler aynı zamanda kadınlara yönelik geliştirilen politikaların kurgulanmasında önemli bir girdidir.

2. Kavramsal Çerçeve

Öznel iyi oluş halinin genellikle üç ana bileşenden oluştuğu kabul edilir: olumlu duyguların çokluğu, olumsuz duyguların azlığı ve kişinin yaşamdaki hedefleri ile halihazırdaki durumu arasındaki uyumuna dair ağırlıklı olarak bilişsel değerlendirmeleri (Busseri ve Sadava, 2011; Diener, 1984). Bu bileşenlerden olumlu duyguların çokluğu ve olumsuz duyguların azlığı daha çok mutluluk kavramı ile, kişinin hayatını bilişsel olarak değerlendirmesi de daha ziyade yaşamdan memnuniyet ile ifade edilmektedir (Diener, Suh, Lucas ve Smith, 1999; Veenhoven, 2015). Bu iki kavram arasında bir miktar örtüşme de bulunmakla birlikte (Busseri ve Sadava, 2011), bu çalışmada odaklanılan mutluluk kavramı öznel iyi oluş halinin duygusal boyutuna daha fazla odaklanmaktadır (Diener, Suh, Lucas ve Smith, 1999; Machado, de Oliveira, Peregrino ve Cantilino, 2019). Değişik kültürlerde mutluluğun ve iyi bir hayatın tanımı farklılaşmakla birlikte, mutluluk öznel iyi oluş literatüründe kişinin ne kadar keyifli, anlamlı ve değerli bir yaşam sürdürdüğüne dair kendi değerlendirmesi esas alınarak tanımlanmaktadır (Seligman, 2002).

İyi oluş hali ile yakın ilişkili olan öznel sağlık ve depresyon kavramları ve bu kavramların cinsiyetler arasındaki farklarına işaret eden çalışmalara da bu nedenle literatür taraması kısmında yer verilmiştir.

Cinsiyetler arası iyi oluş haline etki edeceği düşünülen hususlardan biri de insanların hayatlarında öncelik verdiği değerlerdir. Kişisel değerler, kişileri harekete geçiren ve öznel iyi oluş halini de etkilediği gösterilen hedeflerdir (Rohan, 2000). Eğer bireyler olumlu ve kişisel gelişme götüren değerlere sahipse, iyi oluş hallerinin daha yüksek olduğu gösterilmiştir. Fakat olumsuz ve kişisel gelişime mani değerlere sahip olmakta mümkündür ve bu değerler insanların iyi oluş haline olumsuz etkide bulunmaktadır

(Schwartz ve Sortheix, 2018). Daha önce yapılmış araştırmalar kadın ve erkeklerin hayata bakışlarında ve değerlerinde önemli farklar olduğunu ve bu farkların da öznel iyi oluş hallerini etkilediğini göstermektedir (Schwartz ve Rubel, 2005). Bu nedenle, cinsiyetlerin hayatta önem verdikleri değerler de analize dahil edilmektedir.

Bu çalışmanın odaklandığı bir diğer konu cinsiyet nedeniyle sosyal baskıya maruz kalma algısıdır. Cinsiyet rollerinin belirgin olduğu toplumlarda bu normlara aykırı davranan insanların dışlanma gibi çok çeşitli toplumsal cezalar ile yüzleşirler (Connell, 2013; Ridgeway ve Correll, 2004). İnsanların cinsiyetleri yüzünden toplumsal baskıya maruz kaldığını beyan etmesi ise o toplumdaki cinsiyetçilik ile yakından ilişkilidir (Schroeder ve Liben, 2021). Çünkü toplumsal değer yargıları cinsiyetçi roller üretiyorsa, bu rollere tam olarak uymayan insanların, özellikle de kadınların daha çok olumsuz etkilenmeleri muhtemeldir (Connell, 2013; Ridgeway ve Correll, 2004). Bu nedenle, cinsiyeti nedeniyle sosyal baskıya kalma hislerinin de kadınlar ile erkekler arasındaki mutluluk farkını açıklamada rolü olacağı değerlendirilmektedir.

3. Alanyazın Taraması

Kadınlar ile erkekler arasındaki mutluluk farkı ile ilgili alanyazın kadınların daha çok depresyon ve anksiyeteye maruz kaldığı ile ilgili yapılan gözlemlerden sonra şekillenmeye başlamıştır. Fujita, Diener ve Sandvik (1991), bu konuyu ABD’den 66 kadın ve 34 erkekten oluşan bir örnekleme araştırmıştır. Bu araştırma kadınların erkeklere kıyasla daha yoğun negatif ve pozitif duygulara sahip olduğunu bulmuştur. Duygu yoğunluklarından dolayı, kadınların daha fazla negatif duygu hissedebileceğini ancak aynı zamanda erkeklerle eşit mutluluğa sahip olabileceklerini açıklamaktadır. Başka bir çalışmada, 1972-1973 yıllarında Yeni Zelanda’nın Dunedin şehrinde o yıllar içinde doğan neredeyse tüm kız ve erkek çocuklar çeşitli aralıklarla takip edilmiş ve 18 yaşına geldiklerinde kişilik özellikleri arasındaki farklar incelenmiştir. Sonuçlar kadınlar ve erkeklerde belirgin bir iyi oluş hali farklılığı göstermemiştir (Moffitt, Caspi, Rutter ve Silva, 2001). Blanchflower ve Oswald (2004) 1970’lerin başından 90’ların sonuna kadar ABD ve Büyük Britanya nüfusunun mutluluklarını incelemiş ve her ikisi ülkede de kadınların erkeklerden daha mutlu olduğunu raporlamıştır fakat bununla beraber, ABD’de yaşayan kadınlar için mutluluklarının düşme trendi içinde olduğunu tespit etmiştir. Stevenson ve Wolfers (2009)’un bulgularına göre ABD bağlamında 1970’lerde kadınların erkeklerde daha iyi yaşam memnuniyeti varken, kadınların mutluluğunun sistematik olarak düştüğü hatta 1990’lı yıllardan sonra erkeklerden daha az mutluluk belirttikleri de gösterilmektedir. Benzer şekilde, Avrupa Birliği ülkeleri için de kadınlar lehine olan farkın ortadan kalkmaya başladığı görülmektedir (Stevenson ve Wolfers, 2009).

Becchetti ve Conzo (2022) Avrupa Sosyal Araştırması’nın 35 ülkeden alınan örnekleme 2008-2016 yılları arasında 5 dalga halinde yapılan anket verilerine göre, kadınların yaşam memnuniyetlerinin erkeklerden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bu yükseklik, çok çeşitli yaş kategorilerinde, eğitim seviyelerinde, sağlık durumunun kötü olduğu veya sağlık durumunun iyi olduğu örneklemlerde, doğu ülkelerinde ve doğu ülkeleri dışındaki ülkelerde de gözlemlenmiştir. Bartram (2022) da aynı anket verilerine göre mutluluk-cinsiyet ilişkisini tekrar gözden geçirmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, kontrol değişkenleri eklenmediğinde erkekler kadınlardan daha mutlu çıkmaktadır. Fakat ülke değişkenleri ve anket yılını gösteren kukla değişkenler modele eklendiğinde kadınlar ile erkekler arasında anlamlı bir fark kalmazken, eğitim düzeyi gelir seviyesi gibi sosyo-ekonomik değişkenler de modele eklendiğinde kadınların erkeklere göre yaşamından daha memnun olduğu sonucu regresyon analizinden elde edilmektedir.

Daha spesifik bir alan olan, negative duygular ve depresyon ile ilgili çalışmalarda kadınların depresyon ve mental sağlık sorunlarını erkeklere kıyasla daha çok yaşadığı üzerinde neredeyse bir uzlaşma bulunmaktadır (Bkz. Bartram (2022); Lucas ve Gohm (2000); Noble (2005); Nolen-Hoeksema ve Rusting (1999); Zuckerman, Li ve Diener (2017)).

Belirtmekte fayda var ki, öznel iyi olma üzerine yapılan ve cinsiyet farklarını konu alan çoğu çalışma ABD ve Batı Avrupa ülkelerinden derlenen örneklemlere dayanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kadınlar ile erkekler arasındaki iyi oluş hali farkları ile ilgili olarak daha az sayıda çalışma bulunmaktadır. Latinobarometer’i kullanarak 15 Latin Amerika ülkesinde mutluluğa etki eden faktörlerin arandığı çalışma sonuçlarına göre, birçok kontrol değişkeni eklendikten sonra kadınlar ve erkekler arasında mutluluk farkı olmadığını tespit edilmiştir (Graham ve Pettinato, 2001). Çin’de kırsal alanlarda yaşayan kadınların erkeklere kıyasla daha mutlu olduğu ortaya çıkmaktadır (Knight, Lina ve Gunatilaka, 2009). Bütün dünyadan 70 küsur ülkeyi kapsayan Gallup World Poll veriseti de cinsiyet ile iyi oluş hali arasındaki ilişkiyi anlamada kullanılmışlar. Genel olarak kadınların erkeklerden daha mutlu olduğu bulunmuştur (Graham ve Chattopadhyay, 2012; Zweig, 2015). Ancak Graham ve Chattopadhyay (2012) kadınların mutluluk avantajının yüksek gelirli ülkeler için daha geçerli olduğunu ve düşük gelirli ülkelerde önemli bir fark olmadığını belirtmişlerdir.

Türkiye’de bu hususta yazarın bilgisi dahilinde üç çalışma bulunmaktadır. Altunay Aktaş ve Burcu (2008), bu araştırmada da kullanılan YMA verisetinin 2004 yılı verilerine göre yaşam memnuniyetini ve gelirden memnuniyeti cinsiyet bazında incelemiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye’de kadınların yaşam memnuniyetleri genel olarak erkeklerden daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, kadınların gelirden memnuniyeti erkeklerden anlamlı ölçüde yüksek olarak tespit edilmiştir. Diğer bir araştırma, Yıldız, Arslan ve Cavlin (2021) tarafından TNSA verilerini kullanarak yapılmıştır. Bu araştırma da ortalamada kadınların yaşam

memnuniyetlerinin erkeklerden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Ermiş-Mert (2020), YMA 2016 yılına ait mikroveriyi kullanarak benzer şekilde kadınların erkeklerden daha mutlu olduğunu göstermiştir.

Beklenmedik bir şekilde, geleneksel toplumlarda kadınların iyi olma halinin daha yüksek olduğunu gösteren çalışmalar vardır (Meisenberg ve Woodley, 2015).

Bu literatürü bütüncül olarak değerlendirdiğimizde, Türkiye de kültürel olarak geleneksel bir ülke olduğu için (Bkz. Inglehart ve Welzel (2023)'in dünya kültürel dağılım haritası), Türkiye'deki kadınların da erkeklerden daha mutlu olması beklenmektedir.

4. Yöntem

Kadınlar ile erkekler arasında mutluluk açısından bir fark olup olmadığını incelemek için aşağıdaki regresyon modelleri kurulmuştur.

$$MP_i = \alpha_0 + \alpha_1 Kadın_i + \beta X_i + u_i \quad (1)$$

MP_i i bireyin mutluluk puanını, $Kadın_i$ katılımcının kadın olup olmadığını temsil eden bir kukla değişkeni ve X_i ise yaş, medeni durum, eğitim ve hane gelir aralığı dilimi gibi değişkenleri temsil eden bir vektördür. X_i vektörü tarafından temsil edilen arka plan değişkenleri, öznel iyi oluş hali alanında daha önceden yapılmış araştırmalara dayanarak seçilmiştir (bakınız Diener, Lucas ve Oishi (2002); Ugur (2021)).

Çalışmada, kontrol değişkenleri açısından kadınlar ile erkekler arasındaki istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığını değerlendirmek için t-testleri kullanılmıştır. T-testleri bu amaçla yaygın olarak kullanılmakta olup, özellikle analizimizde olduğu gibi iki grup ortalamasını karşılaştırmak için oldukça uygundur. T-testleri bağımsızlık, normal dağılım ve varyans homojenliği varsayımları altında doğru sonuç vermektedir.

Bağımlı değişken olan mutluluk puanı sadece 5 değer alabildiği için, regresyon modelleri sıralı probit modelleri ile tahmin edilmiştir. Sıralı probit modelleri, (1) orantılı olasılıklar varsayımına dayanır. Bu varsayma göre bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenin daha yüksek bir değer aldığı kategoriye düşme olasılığı üzerindeki etkisinin, bağımlı değişkenin tüm seviyeleri veya kategorileri boyunca sabit olması gerekmektedir. Sıralı probit modelinin dayandığı diğer varsayım da (2) bağımsızlık varsayımdır. Diğer bir ifade ile, gözlemlerin t-testlerinde olduğu gibi birbirinden bağımsız olduğu durumda sıralı probit modellerini tahmin etmek mümkün olmaktadır. Bağımsızlık varsayımı, farklı bireylerin mutluluğu düşünüldüğünde makul görünmektedir. Çünkü bir insanın mutlu olduğunu belirtmesinin, ondan bağımsız bir şekilde örnekleme seçilen diğer bir insanın kendini mutlu ya da mutsuz olarak nitelenmesini etkileyecek herhangi bir mekanizma düşünmek zor görünmektedir.

Ayrıca, birbirleriyle karşılaştırdığımız kadınlar ve erkekler arasında gözlemleyemediğimiz başka farklılıkların olma olasılığı da bulunmaktadır. Yani, kadınların erkeklerden farklı bazı özelliklere sahip olmaları mümkündür ve bu farklılıklardan dolayı daha mutlu olduklarını söylemeleri mümkündür. Bazı araştırmalar erkeklerin kadınların daha uyumlu davranmasını beklediğini göstermektedir (Bakınız Fisman, Iyengar, Kamenica ve Simonson (2006); (Hitsch, Hortaçsu ve Ariely, 2010). Kadınların bu toplumsal beklentilere uygun hareket ettiğini gösteren bulgular da vardır (Bakınız Bursztyan, Fujiwara ve Pallais (2017)). Bu durumda, kadınlar ve erkekler arasındaki mutluluk farkı, gerçek mutluluk farklarından ziyade kadınların toplumsal beklentilerle uyumlu bir şekilde mutluluk sorusuna cevap vermelerinden kaynaklanabilir. Bu kaygıların geçerli olup olmadığını görmek için kadınlarla erkekler arasında öznel sağlık durumu sorularına verilen cevaplar da incelenmiştir. Kadınlar ve erkekler arasında fark olup olmadığını açıklığa kavuşturmak için, yukarıda bahsedilen diğer arka plan değişkenleri kontrol edilerek S_i öznel sağlık değerlendirmesini temsil eden bir bağımlı değişken olarak Model 2'deki regresyon modelleri çalıştırılmıştır.

$$\ddot{O}S_i = \alpha_0 + \alpha_1 Kadın_i + \beta X_i + u_i \dots \dots \dots \quad (2)$$

Kadınların erkeklere kıyasen farkını açıklayabilmek için mutluluk getireceği beklenen değerler bir vektör olarak regresyon modeline eklenmiştir ve Model 3'teki regresyon modeli çalıştırılmıştır.

$$MP_i = \alpha_0 + \alpha_1 Kadın_i + \alpha_2 Değer_i + \beta X_i + u_i \dots \dots \dots \quad (3)$$

Mutluluk getireceği düşünülen değerlerin kadınların mutluluğuna etkisinin erkeklere olan etkisinden farklı olabileceği fikri ile, "Kadın" değişkeni ile değer yargısı bildiren değişkenlerin etkileşim terimi de regresyon modeline eklenmiş ve Model 4 tahmin edilmiştir.

$$MP_i = \alpha_0 + \alpha_1 Kadın_i + \alpha_2 Değer_i + \alpha_3 Kadın_i * Değer_i + \beta X_i + u_i \dots \dots \dots \quad (4)$$

Ayrıca, cinsiyetleri yüzünden toplumsal baskı hissini insanların mutluluğundaki rolünü anlayabilmek için $CYSB_i$ ile temsil edilen bu değişken de regresyon modeline eklenmiştir. En kapsamlı olan Model 5 tahmin edilmiştir.

$$MP_i = \alpha_0 + \alpha_1 Kadın_i + \alpha_2 Değer_i + \alpha_3 Kadın_i * Değer_i + \alpha_4 CYSB_i + \beta X_i + u_i \dots \quad (5)$$

4.1. Veri

Bu çalışmada kullanılan veriler, Yaşam Memnuniyeti Anketi’nden (YMA) elde edilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye’nin kurumsal olmayan yetişkin nüfusunu (18 yaş ve üzeri) temsil eden stratifiye edilmiş rastgele bir örneklem kullanarak YMA’yı her yıl gerçekleştirmektedir. YMA, birincil olarak insanların yaşam kalitesini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bununla beraber çok sayıda yaşamdan memnuniyet ile alakadar olabilecek konu da ele alınmıştır. Bu anket yatay kesitsel veriye dayanmaktadır. 2020 yılına kadar YMA verileri yüz yüze görüşme yöntemiyle elde edilmekteydi. 2020 yılından sonra ise bilgisayar destekli telefon anketi (CATI) yöntemi ile telefon ile yapılan anketler ile veri toplanmıştır.

2004 yılındaki ankete katılımcı sayısı 6.714 iken, 2022’de görüşülen kişi sayısı toplamda 9.841’e ulaşmıştır. 2013 yılında yapılan ankette ise 81 il düzeyinde temsil kabiliyeti hedeflenmiş ve bu amaçla 196.203 gözlem toplanmıştır. 2004 ile 2020 arasındaki yılları kapsayan dönemde toplamda 344.322 gözlem bir araya getirilmiştir.

Anket içinde, insanların öznel iyi oluş halini ölçmek için şu soru sorulmaktadır: “Yaşamınızı bir bütün olarak düşündüğünüzde ne kadar mutlusunuz?”. Bu sorunun 1 (Çok Mutlu) ile 5 (Çok Mutlu Değil) arasında yer alan beş yanıt kategorisi bulunmaktadır.

Ayrıca, ankete katılanlara onları hayatta neyin en çok mutlu ettiği de sorulmuştur. Bu soru için şu cevap şıkları bulunmaktadır: (1) Başarı, (2) İş, (3) Sağlık, (4) Sevgi, (5) Para, ve (6) Diğer.

Katılımcıların cinsiyeti de ankette sorulmuştur. Cinsiyet ile ilgili ankette iki kategori bulunmaktadır: Kadın ve Erkek.

2009 yılından itibaren katılımcılara sosyal baskı yaşayıp yaşamadıklarını anlamak amacıyla sorular yöneltilmiştir. Bu sorular ile katılımcılardan cinsiyetleri, medeni durumları, siyasi görüşleri vb. konularda toplumsal baskıya maruz kalıp kalmadıklarını bildirmeleri istenmektedir. Cinsiyet açısından sosyal baskıya maruz kalma durumuyla ilgili olan soru şu şekildedir: "Cinsiyetinizden dolayı üzerinizde herhangi bir toplumsal baskı hissediyor musunuz?" Yanıt kategorileri (1) Hiçbir zaman, (2) Bazen, (3) Sıkça ve (4) Her zaman şeklindedir. Bu soru, kadınlar ile erkekler arasındaki mutluluk farkında toplumsal baskının bir rolünün olup olmadığını anlamak konusunda yol gösterici olabilecektir.

Katılımcılara işgücü piyasası durumlarını da tespit etmek için bir dizi soru da sorulmuştur. İş hayatıyla ilgili sorular kullanılarak şu iş hayatı kategorileri oluşturulmuştur: (1) çalışanlar, (2) işsizler/mevsimlik işçiler, (3) eğitimde olanlar, (4) ev işleriyle meşgul olanlar, (5) emekli, (6) engelli veya hasta (çalışmıyor), (7) yaşlı (emekli olmayan, çalışacak yaşta olduğunu düşünmüyor), (8) gelir sahibi, (9) diğer. Ayrıca, yaş, medeni durum (hiç evlenmemiş, evli, eşi vefat etmiş, boşanmış), son tamamlanan eğitim düzeyi (ilkokul veya daha düşük, ortaöğretim veya eşdeğeri, lise veya eşdeğeri, ve üniversite veya daha üst öğrenim), 5 kategoride ölçülen toplam hane geliri, öznel sağlık değerlendirmesi (5’li Likert ölçeği ile ölçülen) ve arkadaşlık ilişkileri memnuniyeti (5’li Likert ölçeği ile ölçülen) ile ilgili de sorular yöneltilmiştir. (Anket sorularının detayları için bakınız: TÜİK (2022))

5. Bulgular

Tablo 1, analize dahil olan 2004-2022 yılları arasındaki gözlemler için betimleyici istatistikleri göstermektedir. Birinci sütunda, kadınların satırlardaki değişkenler için ortalama değerleri ve parantez içinde ise standart sapma değerleri verilmiştir. İkinci sütunda ise erkekler için satırdaki değişkenler için sırasıyla ortalama değeri ve parantez içinde de standart sapmayı gösterilmektedir. Satırdaki değişkenler açısından kadın ve erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için t-testi yapılmıştır. Bu testin sonucuna göre üçüncü sütunda kadınlar ve erkekler arasındaki fark hesaplanmıştır ve bu farkın anlamlı olup olmadığı ise yıldız sembolü ile gösterilmektedir.

Tablo 1’e göre, kadınların ortalama mutluluk puanı (Ort =3,57; SS=0,86) erkeklerinkinden (Ort =3,49; SD=0,88) daha yüksektir. Her bir mutluluk kategorisine bakıldığında, kadınların %9’u çok mutlu olduğunu belirtirken, erkeklerden %8’i çok mutlu olduğunu belirtmiştir. Kadınlardan %52’si kendini mutlu olarak tanımlarken, bu oran erkeklerde %48’dir. Ne mutlu ne mutsuz olduğunu söyleyen kadınların oranı %28 iken, bu oran erkeklerde %32’dir. Mutsuz olduğunu dile getiren kadınların oranı %8 iken, bu seçeneği seçen erkeklerin oranı %10’dur. Çok mutsuz olduğunu belirtenlerin oranı her iki cinsiyet için de %3’tür. Kadınların ortalama mutluluğu da mutlu veya çok mutlu olma ihtimali de istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde erkeklerden daha yüksektir ve mutsuz veya ne mutlu ne mutsuz olma ihtimali de erkeklerden daha düşüktür. Bununla beraber çok mutsuz olma ihtimalinde kadın ve erkekler arasında %5 anlamlılık seviyesinde bir fark bulunmamıştır.

Tablo 1’e göre kadınların öznel sağlık durumu değerlendirmesi 5 üzerinden 3,47 iken, erkeklerinki 3,72’dir ve aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Kadınların arkadaş ilişkilerinden memnuniyeti erkeklerin oranına çok benzerdir. Kadınlar erkeklerle

göre ortalamada 1 yaş kadar daha düşük olup, gelir seviyeleri de erkeklerden daha küçüktür. Kadınlar ve erkekler arasındaki gelir durumu farkları da istatistiksel olarak anlamlıdır.

Kadınların iş hayatı bakımından çalışan, işsiz, öğrenci, emekli ve diğer iş statülerine sahip olma olasılığı erkeklerden daha düşüktür, kadınların ev işleriyle meşgul olma ihtimali ise erkeklerden daha yüksektir ve bütün bu farklılıklar istatistikler olarak anlamlıdır.

Tablo 1. Betimleyici İstatistikler

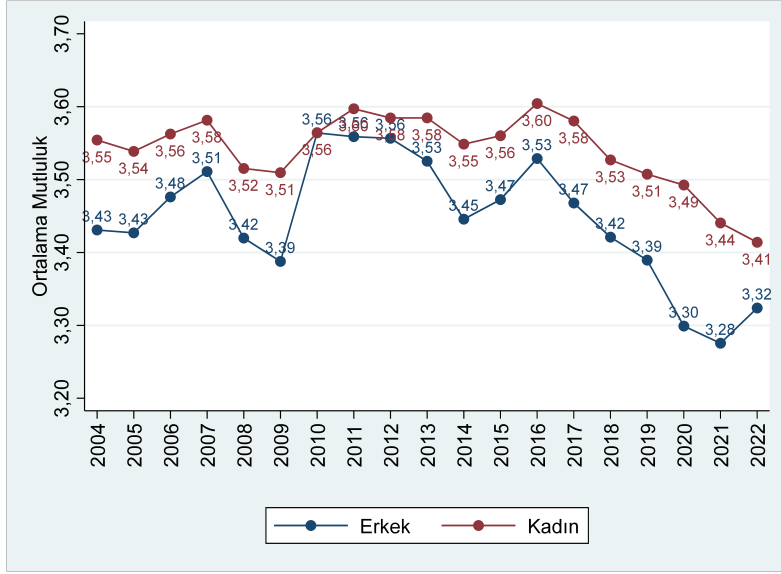
	Kadın	Erkek	Fark
Mutluluk Skoru	3,57 [0,86]	3,49 [0,88]	0,08***
Çok mutlu	0,09 [0,29]	0,08 [0,27]	0,01***
Mutlu	0,52 [0,50]	0,48 [0,50]	0,04***
Ne mutlu ne mutsuz	0,28 [0,45]	0,32 [0,47]	-0,03***
Mutsuz	0,08 [0,27]	0,10 [0,30]	-0,02***
Çok mutsuz	0,03 [0,16]	0,03 [0,16]	-0,00*
Öznel Sağlık durumu (1-5)	3,47 [0,93]	3,72 [0,82]	-0,25***
Arkadaş İlişkilerinden memnuniyet (1-5)	3,99 [0,52]	3,97 [0,54]	0,02***
Yaş	43,64 [16,40]	44,65 [16,34]	-1,02***
Gelir Kategorisi (1-5)	2,40 [1,40]	2,58 [1,42]	-0,17***
İş hayatıyla ilgili durum			
Çalışan	0,18 [0,39]	0,60 [0,49]	-0,42***
İşsiz	0,03 [0,17]	0,07 [0,26]	-0,04***
Ev işleriyle meşgul	0,63 [0,48]	0,01 [0,07]	0,63***
Öğrenci	0,03 [0,17]	0,04 [0,19]	-0,01***
Emekli	0,05 [0,22]	0,21 [0,41]	-0,16***
Çalışamayan	0,06 [0,23]	0,04 [0,20]	0,01***
Diğer	0,02 [0,14]	0,03 [0,17]	-0,01***
Eğitim			
İlkokul veya daha az	0,65 [0,48]	0,46 [0,50]	0,19***
Ortaokul veya eşdeğeri	0,10 [0,30]	0,15 [0,36]	-0,05***
Lise veya eşdeğeri	0,14 [0,35]	0,22 [0,41]	-0,08***
Üniversite veya daha fazlası	0,10 [0,30]	0,16 [0,37]	-0,06***
Medeni Durum			
Hiç evlenmemiş	0,13 [0,33]	0,18 [0,39]	-0,06***
Evli	0,74 [0,44]	0,78 [0,42]	-0,04***
Eşi vefat etmiş	0,11 [0,31]	0,02 [0,15]	0,08***
Boşanmış /Ayrılmış	0,03 [0,17]	0,02 [0,13]	0,01***
N	193,239	151,083	

Notlar: ortalamalar; standart sapma [parantez içinde], * p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001.

Kadınların eğitim hayatı bakımından erkeklere göre ilkokul veya az eğitime sahip olmaları daha yüksek ihtimal iken, orta okul veya eşdeğeri, lise veya eşdeğeri veya üniversite ve üstü eğitime sahip olmaları daha az ihtimal olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınlar ve erkekler arasındaki bütün eğitim kategorilerindeki farklar istatistiksel olarak anlamlıdır.

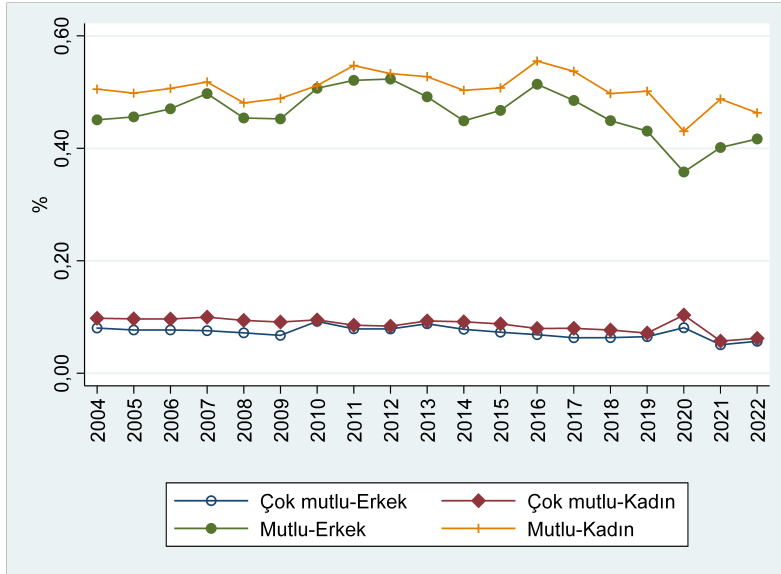
Medeni durum açısından kadınlar erkeklere kıyasla, evli veya hiç evlenmemiş olmaları daha az ihtimal iken, boşanmış veya eşi vefat etmiş olmaları daha yüksek ihtimaldir. Kadınlar ve erkekler arasındaki farkları gösteren son sütuna göre medeni durum kategorileri açısından da bu farklar istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 1'deki kadınların bütün analiz yıllarını kapsayan şekilde erkeklerden mutluluk seviyelerinin yüksek olması her bir yıl için bu ilişkinin olduğu anlamına gelmez. Bu amaçla Şekil 1'de yıllara göre kadın ve erkeklerin ortalama mutluluk puanları sunulmuştur. Şekil 1'e göre, 2010 yılı hariç, her yıl kadınların mutluluk puanları erkeklerden daha yüksektir. Bu durum, Tablo 1'de sunulanın sadece genel örnekleme ait bir ortalamayı değil, aynı zamanda kadınların mutluluklarındaki olumlu durumun yaklaşık her yıl için geçerli tutarlı bir deseni yansıttığını göstermektedir.

Şekil 1. Cinsiyete Göre Ortalama Mutluluk Puanı

Şekil 2, analiz dönemine dahil edilen yıllar için kendilerini çok mutlu veya mutlu olarak raporlayan kadın ve erkeklerin oranlarını sunmaktadır. Buna göre, çok mutlu olanların oranı yaklaşık %10 civarında olup kadınlar ve erkekler için neredeyse çoğu yılda üst üste gelmektedir. Mutlu olanlara baktığımızda, her bir anket yılında mutlu kadınların oranının (~%50) mutlu erkeklerin oranından (~%46) yaklaşık olarak 4 puan daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca, 2020 yılına baktığımızda, o yıl mutlu olan erkek ve kadınlarda ciddi bir düşüş gözlemlenmektedir.

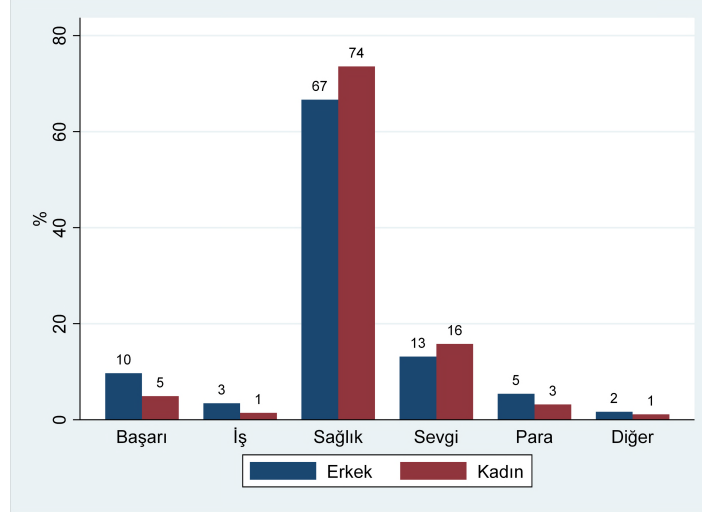

Şekil 2. Çok Mutlu ve Mutlu olanların Cinsiyet Bazında Yüzde Dağılımı

Şekil A-1’de de kadın ve erkeklerin kendilerini çok mutsuz ve mutsuz niteleyenlerin oranlarını analiz periyotuna dahil olan yıllar için sunulmaktadır. Buna göre, çok mutsuz olanların oranı kadın ve erkekler için neredeyse çoğu yılda üst üste gelmektedir. Mutsuz olanlara baktığımızda her bir anket yılında mutsuz erkeklerin oranının mutsuz kadınların oranından daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca, mutsuz erkeklerin oranı 2008’de bir büyük artış kaydetmiş ve pandemi dönemi olan 2020-2021 yıllarında da büyük bir artış gözlemlenmiştir. Bu da pandeminin ve 2008 finansal krizi ve sonrasında yaşanan ekonomik küçülmenin erkekleri daha belirgin etkilediği olarak yorumlanabilir.

Şekil 3’te kadın ve erkeklerin hayatta kendilerini en çok neyin mutlu edeceğine dair değerlendirmeleri gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre, her iki cinsiyet için de sağlık en önemli görülen değerdir. En çok mutluluk getireceği düşünülen ikinci değer

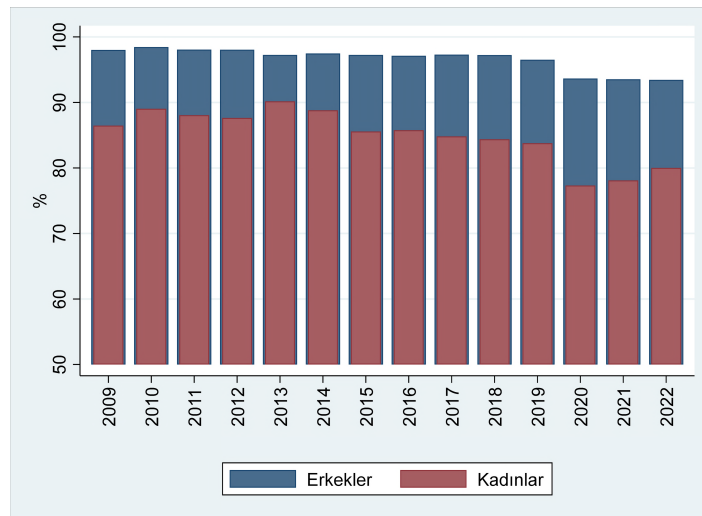
sevgidir. Başarı, iş ve para kategorilerinin çok rağbet görmemekte olduğu söylenebilir. Fakat bununla beraber, çok rağbet görmeyen kategorilerde, erkeklerle kadınlar arasında belirgin farklar vardır. Erkekler'in iş, para ve başarıyı mutlulukla ilişkilendirme yüzdesi kadınlardan daha yüksektir ve kadınların da sağlık ve sevginin mutluluk getireceği beklentisi erkeklerden yüksektir. Bu farklılıklar tek yönlü ANOVA test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır (F değeri: 755,79, p değeri: 0,00).

Şekil 3. Hayatta Kendilerine Mutluluk Getireceği Düşünülen Değerler

Veri bölümünde belirtildiği gibi, kadın ve erkek katılımcılara cinsiyetlerinden dolayı herhangi bir toplumsal baskı hissedip hissetmedikleri sorulmuştur. Şekil 4'teki kırmızı çubuklar, her anket yılında cinsiyetlerinden dolayı hiçbir zaman toplumsal baskı hissetmeyen kadınların yüzdesini gösterirken, mavi çubuklar her anket yılında erkeklerini temsil etmektedir.

Kırmızı çubuklara göre, bütün yıllara için kadınların yaklaşık %80'i cinsiyetlerinden dolayı hiçbir zaman toplumsal baskı hissetmediklerini bildirmektedir. Bu durum, Türkiye'deki kadınların mutluluğunu anlamak için oldukça önemlidir. Mavi çubuklara göre, erkeklerin yaklaşık %97'si cinsiyetlerinden dolayı hiçbir toplumsal baskı hissetmediklerini bildirmektedir. Bu yüzdeler, erkeklerin kadınlara kıyasla çok daha fazla toplumsal onay aldığını göstermektedir. Erkeklerin daha az baskı hissediyor olması, kadınların erkeklere kıyasla daha çok baskı hissettiklerini belirtmesi, aslında kadınların mutluluğunun daha az olması için bir faktör olabilir. Bu durumda, kadınların mutluluğunun, erkeklere kıyasla olumsuz toplumsal statüye rağmen gerçekleştiği savunulabilir. Şekil 4'ten ortaya çıkan bir başka önemli durum ise, hem kadınlar hem de erkekler için yüzdelerin istikrarlı seyretmesine rağmen, özellikle kadınlar için 2020'de bir düşüş olduğunu gözlemliyoruz ki bu da COVID-19 pandemisinin kadınlar üzerindeki farklı yüküne işaret etmektedir.

Şekil 4. Cinsiyetinden Dolayı Hiç Sosyal Baskı Hissetmeme Yüzdesi, Cinsiyete Göre

5.1. Regresyon Bulguları

Tablo 2, sıralı probit modelleri tahmin yöntemiyle yapılan regresyon analizinin ana bulgularını sunmaktadır. Model 1’de, sadece kadın kukla değişkeni dahil edilmiştir. Model 2’de, kadın kukla değişkeni ile birlikte birçok arka plan kontrol değişkeni ve 2004 yılı referans kabul edilerek 18 adet yıl kukla değişkenleri de eklenmiştir. Bu modele yıl kukla değişkenlerinin eklenmesinin amacı, analize dahil olan yıllarda olabilecek şokların etkisinin de hesaba katılmasıdır. Model 3’te, erkeklerle kadınlar arasındaki mutluluk farkının kadınların hayatta önem verdikleri değerler ile erkeklerin önem verdikleri değerler arasındaki farklar ile açıklanıp açıklanamayacağını belirlemek amacıyla, kendilerine mutluluk getireceğine inandıkları 6 değerden “başarı”, “iş”, “sağlık”, “sevgi”, “para” opsiyonlarına ait kukla değişkenler oluşturulmuş ve regresyon modeline eklenmiştir. Eğer erkeklerden toplumsal normlar iş hayatında başarılı olmasını bekliyorsa, kadınlarda da iş hayatı toplumsal olarak ikincil görülüyorsa, kadınlar için ‘iş’ten mutluluk beklemek toplumsal normlara aykırı bir davranış olduğu için (bkz. Pateman (1988)), işe önem veren kadınların mutluluğu artmayabilir veya erkekler için olan etkiden farklılaşabilir. Bu farklılaşmayı ölçmek için Model 4’te hayatta kendini en çok mutlu edeceği düşünülen değerler ile kadın kukla değişkeninin etkileşim terimleri de eklenerek, mutluluk atfedilen değerlerin kadınların mutluluğu üzerinde özel etkileri olup olmadığını görmek amaçlanmıştır. Model 5’te Model 4’teki değişkenlere ek olarak cinsiyet nedeniyle toplumsal baskıya uğrama algısı da modele eklenmiştir. Bu değişken ile cinsiyet yüzünden sosyal baskı hissini kadınların mutluluğuna etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 2’de yalnızca kadın kukla değişkeninin katsayısı ve mutluluk beklenen değerler ve onların etkileşim terimleri sunulmuş olup, arka plan değişkenlerinin katsayıları ve bazı tanı testi sonuçları Ek Tablo A-1’de sunulmaktadır.

Kadın kukla değişkeninin katsayısı tüm 5 modelde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Sıralı probit model katsayılarından marjinal etkileri hesaplanmıştır. Model 1 sonuçlarına göre, kadınların, erkeklere kıyasla mutlu olma olasılığı %3 daha fazla ve çok mutlu olma olasılığı %2 daha fazladır. Model 2’de, yaş, hane geliri kategorileri, eğitim düzeyi, medeni durum, 18 adet yıl kukla değişkeni vb. gibi geniş bir kontrol değişken seti bağımsız değişken olarak eklenmiştir. Model 2’nin sonuçlarına göre de kadınlar erkeklerden daha mutludur ve bu sonuçlara göre, erkeklere kıyasla kadınların kendilerini çok mutlu olarak tarif etme olasılıkları %2 daha fazla, mutlu olarak tarif etme olasılıkları %3 daha fazladır. Kadın değişkeninin katsayısının model 1’e göre model 2’de artması, kadınların arka plan değişkenlerindeki olumsuzluklara rağmen daha mutlu olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Sıralı Probit Modeli Regresyon Sonuçları

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Kadın	0.099***	0.137***	0.117***	0.107***	0.130***
(ref. Erkek)	(0.004)	(0.005)	(0.005)	(0.032)	(0.039)
Mutluluk için “Başarı”			0.007	0.028	0.025
			(0.020)	(0.024)	(0.029)
Mutluluk için “İş”			-0.165***	-0.141***	-0.116***
			(0.022)	(0.027)	(0.033)
Mutluluk için “Sağlık”			0.127***	0.122***	0.127***
			(0.018)	(0.022)	(0.028)
Mutluluk için “Sevgi”			0.151***	0.128***	0.126***
			(0.019)	(0.023)	(0.029)
Mutluluk için “Para”			-0.348***	-0.382***	-0.391***
			(0.021)	(0.025)	(0.031)
Kadın* Başarı				-0.057	-0.038
				(0.035)	(0.042)
Kadın* İş				-0.073*	-0.048
				(0.041)	(0.049)
Kadın*Sağlık				0.011	0.009
				(0.033)	(0.039)
Kadın*Sevgi				0.041	0.051
				(0.034)	(0.041)
Kadın*Para				0.079**	0.092**
				(0.037)	(0.045)
Cinsiyet Yüzünden Sosyal Baskı					-0.155***
					(0.005)
Kontrol Değişkenleri	-	+	+	+	+
Sözde R-kare	0.001	0.067	0.071	0.071	0.072
N	336702	336702	336702	336702	303664

Notlar: Parantez içinde sağlam standart hatalar sunulmuştur, * p < 0,1, ** p < 0,05, *** p < 0,01. Temel kontrol değişkenleri şunlardır: yaş, yaşın karesi, hane geliri, çalışma hayatı ile ilgili durum (çalışan, işsiz, öğrenci, emekli, çalışmaz durumda, diğer), medeni durum kategorileri (hiç evlenmemiş, evli, eşi vefat etmiş, boşanmış) eğitim seviyesi, öznel sağlık, arkadaşlık ilişkilerinden memnuniyeti ve her anket yılı için 18 adet yıl kukla değişkeni.

Mutluluk beklenen değerlerin eklendiği model 3'ün sonucuna göre de, kadın kukla değişkeni pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bununla beraber, kadın kukla değişkeninin katsayısı düşmüştür. Bu da kadınların kendilerini mutlu edeceğini daha çok düşündüğü sağlık ve sevginin gerçekte de mutluluk ile daha ilgili olmasıyla açıklanabilir. İş ve paranın kendine mutluluk getireceğini düşünen insanların ortalama mutluluğu daha düşüktür. Bu değerler erkekler tarafından daha çok mutluluk getireceğine inanılan değerler olması da kadın-erkek arasındaki mutluluk farkını anlamlandırmaktadır. Aynı şekilde, model 4'e göre de kadınlar erkeklerden daha mutludur. Fakat kadın değişkeninin katsayısı daha da düşmüştür. Bu durum, mutluluk getireceği beklenen değerlerin özellikle kadınların mutluluğuna olan farklı etkisinin kadınlar ile erkekler arasındaki mutluluk farkını bir miktar açıklamasından kaynaklanmaktadır. İşin mutluluk getireceğini düşünme özellikle kadınlar için mutluluk ile bir miktar daha negatif ilişki içindedir. Fakat paranın mutluluk getireceğine inanma her ne kadar erkekler için çok büyük negatif bir katsayı taşısa da, kadın değişkeni ile paranın mutluluk getireceğine inanma değişkeninin katsayısı pozitifdir. Bu da paranın mutluluk getireceği beklentisine sahip olmanın kadınlar için mutluluk açısından çok olumsuz olmadığı manasına gelmektedir.

Cinsiyet nedeniyle sosyal baskı hissi değişkenini de dahil eden Model 5 sonuçlarına göre de, kadınların çok mutlu ve mutlu olma ihtimalleri erkeklerden sırasıyla %3 ve %4 daha yüksek, mutsuz ve çok mutsuz olma ihtimalleri sırasıyla %3 ve %1 daha düşüktür. Bununla beraber, cinsiyet nedeniyle sosyal baskı hissediyor olmak ile mutluluk arasında önemli bir negatif ilişki bulunmaktadır. Model 4 ile kıyaslandığında, Model 5'te kadın değişkeninin katsayısının artması, kadınların cinsiyet nedeniyle sosyal baskıya daha çok maruz kalmalarına rağmen daha mutlu olduklarını göstermektedir.

5.2. Heterojen Etkiler

Bu bölümde kadınlar ve erkekler arasındaki mutluluk farkının çeşitli demografik gruplar için de geçerli olup olmadığı incelenmektedir. Tablo 3'teki bütün regresyon modellerinde, Tablo 2 Model 3'e dahil edilen kontrol değişkenleri ve cinsiyet yüzünden sosyal baskıya uğrama değişkeni dahil edilerek kadın kukla değişkeninin katsayısı tahmin edilmiştir. İlk olarak, çeşitli iş hayatı statüsüne sahip insanlara dair analiz örneklemini sınırlayarak, o gruplar arasında kadın ve erkeklerin mutluluğunda farklılık olup olmadığı incelenecektir.

Tablo 3. Sırah Probit Mutluluk Regresyon Sonuçları, Heterojen Etkiler

Panel A	Çalışan	İşsiz	Ev işleriyle meşgul	Emekli	Öğrenci	Çalışamaz/Diğer
Kadın (ref. Erkek)	0.125*** (0.008)	0.130*** (0.020)	0.221*** (0.045)	0.103*** (0.016)	0.190*** (0.023)	0.215*** (0.016)
Sözde R-kare	0.059	0.063	0.075	0.066	0.065	0.085
N	110999	14992	106826	37032	10699	23116
Panel B	İlkokul/ daha az	Ortaokul ve dengi	Lise ve dengi	Üniversite ve üstü		
Kadın (ref. Erkek)	0.175*** (0.009)	0.115*** (0.017)	0.142*** (0.012)	0.084*** (0.013)		
Sözde R-kare	0.072	0.072	0.071	0.078		
N	170974	38455	53406	40829		
Panel C	Hiç Evlenmemiş	Evli	Eşi Vefat Etmiş	Boşanmış		
Kadın (ref. Erkek)	0.158*** (0.012)	0.124*** (0.007)	0.228*** (0.025)	0.166*** (0.029)		
Sözde R-kare	0.061	0.060	0.081	0.074		
N	46229	228483	21114	7838		
Panel D	Genç <=25	Orta Yaşlı >25 & <45	İleri Yaşlı >=45 & <65	Yaşlı >=65		
Kadın (ref. Erkek)	0.155*** (0.013)	0.125*** (0.009)	0.133*** (0.011)	0.179*** (0.017)		
Sözde R-kare	0.070	0.073	0.069	0.084		
N	41788	128047	99555	36181		

Notlar: Parantez içinde sağlam standart hatalar sunulmuştur, * p < 0,1, ** p < 0,05, *** p < 0,01. Tüm modeller sıralanan şu kontrol değişkenleri eklenerek tahmin edilmiştir: yaş, yaşın karesi, hane geliri, çalışma hayatı ile ilgili durum (çalışan, işsiz, öğrenci, emekli, çalışamaz durumda, diğer), medeni durum kategorileri (hiç evlenmemiş, evli, eşi vefat etmiş, boşanmış) eğitim seviyesi, öznel sağlık, arkadaşlık ilişkilerinden memnuniyet, cinsiyetinden dolayı sosyal baskı hissi, kendini mutlu edeceğine inanılan altı değer (başarı, iş, sağlık, sevgi, para ve diğer) ve her anket yılı için 18 adet yıl kukla değişkeni.

Panel A’da sırasıyla, çalışan, işsiz, ev işleriyle meşgul, emekli, öğrenci ve çalışamaz halde veya diğer iş hayatı statüsüne sahip olanlar incelenmiştir. Panel A’daki kadın kukla değişkeninin katsayısı incelendiğinde, her bir modelde kadınların erkeklerden daha mutlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Kadınlar ile erkekler arasında mutluluk farkının en belirgin olduğu grup ev işleriyle ilgilenenler arasında olduğu görülmektedir. Marjinal etkiler hesaplandığında, ev işleriyle ilgilenen kadınların mutlu veya çok mutlu olma ihtimali sırasıyla %4 ve %3 erkeklerden yüksektir. Kadınlar ile erkekler arasında farkın en az olduğu iki grup çalışan ve emekliler arasındadır. Bu sonuçlar, toplumsal değer yargılarının insanların mutluluğunu etkileyebilir olduğunu çağrıştırmaktadır.

Panel B’de her bir eğitim seviyesine sahip insanlar arasında kadınların mutluluğunun erkeklerden farklı olup olmadığı incelenmektedir. Bunun için örneklem sırasıyla ilköğretim ve daha az eğitim seviyesi, orta okul ve dengi, lise ve dengi ve üniversite ve üstü eğitim seviyelerine sırasıyla sınırlandırılarak kadın kukla değişkeninin katsayısı sunulmuştur. Model 1’de verilen sonuçlara bakıldığında, ilkökul veya daha az eğitim seviyesine sahip olanlar arasında kadınların mutluluk seviyesi diğer faktörler hesaba katıldığında erkeklerden çok yüksektir. Bu sonuçlara göre kadınların erkeklerden mutlu ve çok mutlu olma ihtimali sırasıyla %4 ve %2 daha fazladır. Ortaokul ve dengi eğitim seviyesine sahip insanlar kendi arasında kıyaslandığında, kadın kukla değişkeninin katsayısının model 1’e göre düştüğünü, lise ve dengi eğitim seviyesine sahip insanlar kendi içinde kıyaslandığında kadın değişkeninin katsayısının Model 2’ye göre bir miktar arttığı görülmektedir. Model 4’te üniversite ve üstü eğitim seviyesine sahip insanlar kıyaslandığında ise, kadınlar ile erkekler arasında yine kadınların daha mutlu olduğuna dair anlamlı bir fark olmakla beraber, fark diğer eğitim seviyelerine göre keskin bir biçimde azalmıştır. Model 4 sonuçlarına göre, kadınların mutlu ve çok mutlu olma ihtimalleri erkeklerden sırasıyla % 0.7 ve % 0.7 daha fazladır.

Panel C’de sırasıyla hiç evlenmemiş, evli, eşi vefat etmiş ve boşanmış kişilerle örneklem sınırlandırılmış ve kadınlar ve erkekler arasındaki farklar bu kategoriler için incelenmiştir. Panel C’de sunulan sonuçlara bakınca yine kadınların her bir kategoride erkeklerden daha mutlu olduğunu söylemek mümkündür. Hiç evlenmemiş, evli ve boşanmış kategorilerinde kadın kukla değişkeninin katsayısı birbirine benzer iken, eşi vefat etmiş olanlar arasında kadınların mutluluğu çok büyük oranda erkeklerden daha fazladır. Marjinal etkiler hesaplandığında, eşi vefat edenler arasında kadınların mutlu ve çok mutlu olma ihtimali erkeklerinkinden %6 ve %2 daha büyüktür. Bu da eşinin vefat etmesinin erkekler için zorluğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Panel D’de “Genç” kukla değişkeni, 25 yaşının altındakiler için 1 olarak tanımlanırken, diğer herkes için 0 olarak tanımlanmıştır. “Orta yaşlı” kukla değişkeni 25-45 yaş arasındakileri kapsamakta, “ileri yaşlı” kukla değişkeni 45-65 yaş arasındakileri kapsamakta ve yaşlı kukla değişkeni 65 yaşın üzerindeki temsil etmektedir. Bu sonuçlar da bir bütün olarak değerlendirildiğinde, kadınların mutluluklarının her yaş kategorisi için erkeklerden yüksek olduğu görülmektedir, bununla beraber bu farkın en belirgin olduğu grup 65 yaş ve üzeri olan gruptur.

5.3. Sağlık Kontroleri

COVID-19 pandemisi, Türkiye ve diğer bir çok yerde insanların ruh sağlığına bakan geniş çaplı etkilere neden olmuştur (Bkz. Cheng, Mendolia, Paloyo, Savage ve Tani (2021); Uğur ve Durak (2023)). Ayrıca, Dünya’da pandeminin özellikle kadınlar için önemli iş kayıplarına yol açtığı gösterilmiştir (Dang ve Nguyen, 2021). Bununla beraber, pandemi süresince Türkiye’de ve dünyada kadınlar ile erkekler arasında ev işleri ile ilgili kadınların aleyhine önemli değişiklikler olmuştur (Giurge, Whillans ve Yemiscigil, 2021; Uğur, Güç, Bakan Kalaycıoğlu, Toprak, Eyerci, Yıldız, Toprak, Demir, Demir, Yıldız ve Çelikkaya, 2023). Bu dönemde kadınların iyi oluş halinde düşüşler olması beklenir. Bu durumda COVID-19 öncesi dönemi de incelemek ana bulgularımızın COVID-19 pandemisinden nasıl etkilendiğinin tespit edilmesi açısından önemlidir. Pandemi Türkiye’de Mart 2020’de başladığı için, 2020 ve 2021 yılları hariç tutarak aynı modelleri tahmin edilmiştir. Sonuçlar, Tablo 4’te sunulmuştur. Sonuçların büyük oranda aynı kaldığı söylenebilir. Yani, pandemiden önce de kadınların mutluluğu ortalamada istatistiksel olarak anlamlı ölçüde erkeklerinkinden daha yüksektir.

Tablo 4. Sıralı Probit Modeli Regresyon Sonuçları, Sağlık Testleri

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Kadın	0.090***	0.136***	0.115***	0.109***	0.130***
(ref. Erkek)	(0.004)	(0.006)	(0.006)	(0.033)	(0.040)
Mutluluk için "Başarı"			-0.001	0.022	0.020
			(0.020)	(0.024)	(0.030)
Mutluluk için "İş"			-0.173***	-0.149***	-0.123***
			(0.023)	(0.027)	(0.033)
Mutluluk için "Sağlık"			0.124***	0.120***	0.125***
			(0.019)	(0.023)	(0.028)
Mutluluk için "Sevgi"			0.146***	0.127***	0.124***
			(0.019)	(0.024)	(0.029)
Mutluluk için "Para"			-0.345***	-0.379***	-0.387***
			(0.021)	(0.026)	(0.032)
Kadın* Başarı				-0.061*	-0.044
				(0.036)	(0.043)
Kadın* İş				-0.073*	-0.046
				(0.042)	(0.050)
Kadın*Sağlık				0.008	0.006
				(0.033)	(0.040)
Kadın*Sevgi				0.034	0.044
				(0.034)	(0.041)
Kadın*Para				0.077**	0.088*
				(0.038)	(0.046)
Cinsiyet Yüzüden Sosyal Baskı					-0.154***
					(0.005)
Kontrol Değişkenleri	-	+	+	+	+
Sözde R-kare	0.001	0.066	0.070	0.070	0.071
N	314268	314268	314268	314268	281230

Notlar: Parantez içinde sağlam standart hatalar sunulmuştur, * p < 0,1, ** p < 0,05, *** p < 0,01. Tüm modeller aşağıdaki kontrol değişkenleri ile hesaplanmıştır: yaş, yaşın karesi, hane geliri, çalışma hayatı ile ilgili durum (çalışan, işsiz, öğrenci, emekli, çalışamaz durumda, diğer), medeni durum kategorileri (hiç evlenmemiş, evli, eşi vefat etmiş, boşanmış) eğitim seviyesi, öznel sağlık, arkadaşlık ilişkilerinden memnuniyet ve pandemi yılı olan 2020 ve 2021 hariç her anket yılı için 16 kukla değişken.

6. Tartışma

Bu çalışmada, 2004 ile 2022 arasında toplanan YMA verilerine dayanarak kadınların erkeklere göre daha mutlu olduğu gösterilmektedir. Hayata dair bu olumlu değerlendirme her anket yılında gözlemlenebilmektedir. Bu bulguyu teyit eden bir çok çalışma gerek Türkiye'den (Bkz. Altunay Aktaş ve Burcu (2008); Yıldız, Arslan ve Cavlin (2021)) gerek diğer ülkelerden verilere dayanarak (Becchetti ve Conzo, 2022; Blanchflower ve Oswald, 2004) benzer sonuçlara ulaşmıştır.

Bu sonuçları sadece kadınların mutluluk sorusuna selektif olarak daha olumlu yanıt vermesinin toplumsal normlar kaynaklı olması ile açıklanması zor görünmektedir. Çünkü Tablo 1'e göre kadınların öznel sağlık durumu değerlendirmesi erkeklere göre daha kötüdür, ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Aynı şekilde Ek Tablo A-1'de birçok kontrol değişkeni eklenmesine rağmen, bu sonuç stabil kalmıştır. Ayrıca, başka bulgular da kadınların öznel sağlığının erkeklerden daha kötü olduğunu göstermektedir. (Bkz. Baltes, Freund ve Horgas (1999); Campbell (1981)). Kadınların öznel sağlık durumunu erkeklerden olumsuz olarak betimlemesi, kadınların her konuya daha 'pembe gözlükler' ile yaklaştığı tezini çürütmektedir.

Bu bulgular, kadınların hayatında sorunlar olmadığı manasına gelmez. Birçok araştırma Türkiye'de ve dünyada kadınların yaşamlarını saran yoksulluk, yoksunluk, şiddet, ve kaynaklara erişim eksikliğini göstermektedir (Bkz. Alesina, Giuliano ve Nunn (2013); Erten ve Keskin (2018); Uğur (2017)). Bizim bulgularımız da kadınların içinde bulunduğu gelir dezavantajına ve başka ölçülebilir farklılıklara rağmen daha mutlu olduklarını söylemektedir. Arkaplan değişkenleri eklenen Tablo 2 Model 2'de kadın kukla değişkeninin katsayısı, herhangi bir arkaplan etkisini kontrol etmeyen Model 1'e göre artmıştır. Bu da aslında ölçülebilir faktörlerden gelen farklar olmasıydı, kadınların daha büyük mutluluk belirtebileceği olarak yorumlanabilir.

Regresyon sonuçlarının bir diğer bulgusu cinsiyet nedeniyle sosyal baskı hissedenlerin mutluluğunun istatistiksel olarak anlamlı ölçüde düşük olduğudur. Şekil 4'te verilen sonuçlara göre kadınlar cinsiyetlerinden dolayı erkeklerden daha fazla sosyal baskı hissettiklerini belirttiklerine göre, bu durumun kadınların potansiyel mutluluğunun daha azının gerçekleşmesine sebep olduğu söylenebilir. Bunu teyit eder nitelikte, Tablo 2 Model 5'in katsayısı, Model 4'e göre daha büyüktür. Bu da cinsiyet nedeniyle sosyal baskı hissini olmadığı bir ortamda kadın ve erkekler arasındaki mutluluk farkının daha büyük olacağı anlamına gelmektedir.

Bu çalışmada 30 yaşından küçük, 30-60 yaşları arası ve 60 yaşından büyük örneklem için de kadınların mutluluğunun sistematik olarak erkeklerden yüksek olduğu tespit edilmiştir. Inglehart (2002), 65 ülkeden 150,000 gözleme dayalı birçok ülkeyi

temsiliyeti olan örneklem, genç kadınların genç erkeklerle göre daha yüksek mutluluk seviyelerine sahip olduğunu göstermektedir. Fakat orta yaşlı kadınlar ve erkekler arasında önemli bir farklılık bulunmamıştır ve yaşlılar arasında ise kadınların erkeklerle göre daha düşük mutluluk seviyelerine sahip olduğu gösterilmiştir.

Bu sonuçlara yöneltilen eleştirilerden biri, refahı değerlendirmek için öz bildirim dayalı mutluluk verilerin geçerliliğine yöneliktir. Araştırmacılar bu olumlu değerlendirmenin, kadınların toplumsal beklentilere uyum sağlama isteği nedeniyle ortaya çıkabileceğinden endişe duymaktadırlar. Diğer bir ifade ile, bu sonuçlar, kadınların gerçek mutluluk avantajını yansıtmıyor olabileceği düşünülmektedir. Ancak, öz bildirim dayalı mutluluk sonuçlarının objektif mutluluk ölçüleri ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (Lucas, 2018, p. 48). Ayrıca Türkiye’de 2009-2022 yılları arası her bir yıl için kadınların intihar oranı erkeklerden belirgin olarak düşüktür (TÜİK, 2023). Öznel bir ölçüm olan bildirilen mutluluk ile, objektif bir ölçüm olan intihar arasındaki tutarlı ilişki de çalışma sonuçlarımızın güvenilirliğini yansıtmaktadır.

Kadınların kendini mutlu olarak değerlendirmesi, objektif refah seviyelerinin daha iyi olduğu anlamına gelmeyebilir. Kahneman (1999), objektif olarak daha iyi koşullarda olan bir insanın, objektif olarak daha kötü imkanlara sahip insana göre daha rahat ve daha çok fayda veya haz hissettiği bir yaşam sürüyor olabileceğine, fakat kendini mutlu olarak nitelemek için daha fazlasını hayal etmesini nedeniyle kendini ‘mutlu’ tanımlamayabileceğine dikkat çekmektedir. Bu durumda erkeklerin kendi durumlarını kadınlardan daha olumsuz değerlendirmesi, mutluluk çıtalarının yüksek olmasından da kaynaklanıyor olabilir.

Bu araştırmanın alanyazına katkısı kadın ve erkekler arasındaki mutluluk farklarını Türkiye’de halihazırdaki en geniş verisetine dayandırarak gösterebilmesidir. Daha önceden yapılmış araştırmalardan Yıldız, Arslan ve Cavlin (2021), 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) verilerine dayanırken, Altunay Aktaş ve Burcu (2008) ise 2004 YMA verilerine dayanmaktadır. Ermiş-Mert (2020) de YMA 2016 yılı verilerini esas alınarak kadınlar ve erkekler arasındaki mutluluk farkını ortaya koymuştur. Fakat bu çalışmalar tek bir yıla ait yatay kesitsel çalışmalar olduğu için, cinsiyetler arasındaki mutluluk farkının sistematik olup olmadığı noktasında yorum yapılamaz. Örneğin, sonuçlar sadece o yılda gerçekleşmiş olaylardan bir cinsiyetin diğerine göre fazla etkilenmesinden kaynaklanıyor olabilir. Bu çalışmada ise 2004 ile 2022 yılları arasında her yılda sistematik olarak kadınların mutluluğunun erkeklerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın güçlü yönü, 18 yıl boyunca toplanan ve Türkiye’yi temsil etme kabiliyetine sahip bir veri setine dayanmasından gelmektedir. Ancak, bu çalışmanın bazı sınırlılıkları da not edilmelidir. Mutluluk ve cinsiyet ile alakalı olduğu düşünülen öznel sağlık, arkadaşlık ilişkilerinden memnuniyet ve akrabalarla ilişkilerden memnuniyet gibi çok geniş kapsamlı değişkenler regresyon analizine dahil edilmiş olsa da, hala gözlemlenemeyen bazı faktörler bulunuyor olabilir. Bu olasılığı ortadan kaldırmak, bu veri setinin sınırları içinde mümkün değildir.

7. Sonuç

Birçok farklı ortamda yapılan çalışmalar, kadınların erkeklerle kıyasla daha yüksek öznel iyi olma haline sahip olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından derlenen 2004-2022 Yaşam Memnuniyeti Anketi veri seti kullanılarak Türkiye’de yaşayan kadınların mutluluğu erkeklerle kıyasla incelenmiştir. Analiz sonuçları, kadınların erkeklerden belirgin bir şekilde daha mutlu olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, kadınların endişelenecek hiçbir şeyleri olmadığı anlamına gelmez. Aslında, gözlemlenebilir koşullar dikkate alındığında, kadın değişkeninin katsayısı artmaktadır. Bu, kadınların halihazırda olduklarından daha da mutlu olabileceğini göstermektedir. Kadınların mutluluk avantajını açıklayan faktörlerden biri, mutluluk getireceğini bekledikleri değerlerle ilgilidir. Kadınlar, sağlık ve sevgiden erkeklerle oranla daha fazla mutluluk beklerken, erkekler iş, para ve başarıdan kadınlara oranla daha fazla mutluluk beklemektedir. Kadınlar erkeklerle kıyasla cinsiyetleri nedeniyle daha çok toplumsal baskı hissettiklerini de belirtmişlerdir. Cinsiyet nedeniyle toplumsal baskı hissetmek ise mutluluğu azaltıcı bir faktördür. Cinsiyetleri yüzünden toplumsal baskıya maruz kalmalarına rağmen kadınlar erkeklerden daha mutludur. Bu sonuçlar bütünsel olarak okunduğunda, kadınların erkeklerle kıyasla olumsuz şartlara rağmen daha ‘mutlu olabilmeyi’ bilen cinsiyet olduğu sonucuna götürmektedir.

Etik Kurul Onayı: İkincil veri kullanıldığından etik kurul onay belgesine ihtiyaç bulunmamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Since secondary data is used, there is no need for ethics committee approval.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declare that this study has received no financial support.

KAYNAKLAR / REFERENCES

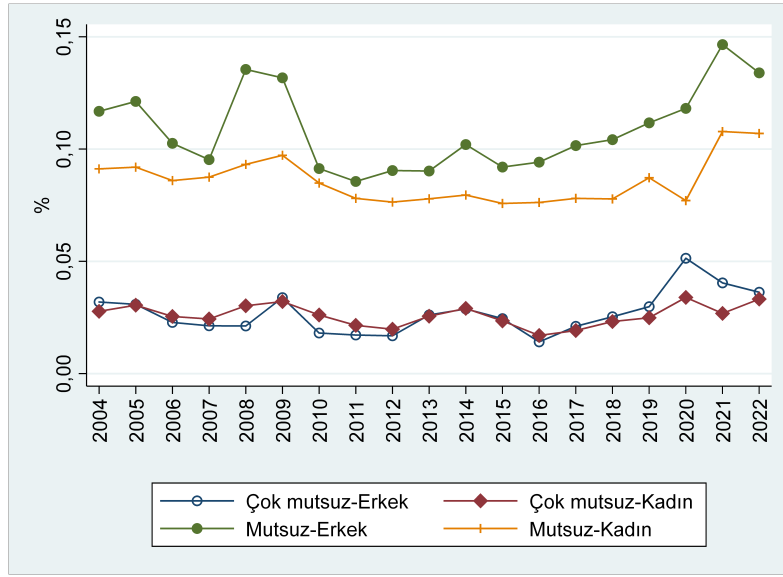
- Alesina, A., Giuliano, P., & Nunn, N. (2013). On the origins of gender roles: Women and the plough. *The Quarterly Journal of Economics*, 128(2), 469-530.
- Altunay Aktaş, S. & Burcu, E. (2008). Türkiye'de gelir ve yaşam memnuniyeti ilişkisinin sosyolojik analizi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 5-27.
- Baltes, M. M., Freund, A. M., ve Horgas, A. L. (1999). Men and women in the Berlin Aging Study. In P. B. B. K. U. Mayer (Ed.), *The Berlin aging study: Aging from 70 to 100*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bartram, D. (2022). The 'Gender Life-Satisfaction/Depression Paradox' Is an Artefact of Inappropriate Control Variables. *Social Indicators Research*, 164(3), 1061-1072.
- Becchetti, L. ve Conzo, G. (2022). The gender life satisfaction/depression paradox. *Social Indicators Research* 160(1), 35-113.
- Blanchflower, D. G. ve Oswald, A. J. (2004). Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of public economics*, 88(7-8), 1359-1386.
- Bursztyn, L., Fujiwara, T., ve Pallais, A. (2017). 'Acting wife': Marriage market incentives and labor market investments. *American Economic Review*, 107(11), 3288-3319.
- Busseri, M. A. ve Sadava, S. W. (2011). A review of the tripartite structure of subjective well-being: Implications for conceptualization, operationalization, analysis, and synthesis. *Personality and social psychology review*, 15(3), 290-314.
- Campbell, A. (1981). *The sense of well-being in America: Recent patterns and trends*. New York: McGraw-Hill.
- Cheng, Z., Mendolia, S., Paloyo, A. R., Savage, D. A., ve Tani, M. (2021). Working parents, financial insecurity, and childcare: mental health in the time of COVID-19 in the UK. *Review of Economics of the Household*, 19, 123-144.
- Connell, R. (2013). *Gender and power: Society, the person and sexual politics*: Stanford University Press.
- Dang, H.-A. H. ve Nguyen, C. V. (2021). Gender inequality during the COVID-19 pandemic: Income, expenditure, savings, and job loss. *World Development*, 140, 105296.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological bulletin*, 95(3), 542.
- Diener, E., Lucas, R. E., ve Oishi, S. (2002). Subjective well-being: The science of happiness and life satisfaction. *Handbook of positive psychology*, 2, 63-73.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., ve Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological bulletin*, 125(2), 276.
- Eisenegger, C., Naef, M., Snozzi, R., Heinrichs, M., ve Fehr, E. (2010). Prejudice and truth about the effect of testosterone on human bargaining behaviour. *Nature*, 463(7279), 356-359.
- Ermiş-Mert, A. (2020). A Multivariate Investigation of Overall Happiness, Job Satisfaction and Income Satisfaction of Women and Men in Turkey. *Sosyoekonomi*, 28(44).
- Erten, B. ve Keskin, P. (2018). For better or for worse?: Education and the prevalence of domestic violence in turkey. *American Economic Journal: Applied Economics*, 10(1), 64-105.
- Fisman, R., Iyengar, S. S., Kamenica, E., ve Simonson, I. (2006). Gender differences in mate selection: Evidence from a speed dating experiment. *The Quarterly Journal of Economics*, 121(2), 673-697.
- Fujita, F., Diener, E., ve Sandvik, E. (1991). Gender differences in negative affect and well-being: the case for emotional intensity. *Journal of personality and social psychology*, 61(3), 427.
- Giurge, L. M., Whillans, A. V., ve Yemiscigil, A. (2021). A multicountry perspective on gender differences in time use during COVID-19. *Proceedings of the national academy of sciences*, 118(12), e2018494118.
- Graham, C. ve Chattopadhyay, S. (2012). *Gender and well-being around the world: Some insights from the economics of happiness*.
- Graham, C. ve Pettinato, S. (2001). Happiness, markets, and democracy: Latin America in comparative perspective. *Journal of Happiness Studies*, 2, 237-268.
- Helliwell, J., Layard, R., ve Sachs, J. E. (2012). *World happiness report*. New York, USA: The Earth Institute, Columbia University.
- Hitsch, G. J., Hortaçsu, A., ve Ariely, D. (2010). Matching and sorting in online dating. *American Economic Review*, 100(1), 130-163.
- Inglehart, R. (2002). Gender, aging, and subjective well-being. *International Journal of Comparative Sociology*, 43(3-5), 391-408.
- Inglehart, R. ve Welzel, C. (2023). The Inglehart-Welzel World Cultural Map <https://www.worldvaluessurvey.org/images/Map2023NEW.png>
- Kahneman, D. (1999). Objective happiness Well-being: *The foundations of hedonic psychology*. (pp. 3-25). New York, NY, US: Russell Sage Foundation.
- Knight, J., Lina, S., ve Gunatilaka, R. (2009). Subjective well-being and its determinants in rural China. *China economic review*, 20(4), 635-649.
- Lucas, R. E. (2018). Reevaluating the Strengths and Weaknesses of Self-Report Measures of Subjective Well-Being. In S. O. E. Diener, & L. Tay (Ed.), *Handbook of well-being*. Salt Lake City, UT: DEF Publishers.
- Lucas, R. E. ve Gohm, C. L. (2000). Age and sex differences in subjective well-being across cultures. *Culture and subjective well-being*, 3(2), 91-317.
- Machado, L., de Oliveira, I. R., Peregrino, A., ve Cantilino, A. (2019). Common mental disorders and subjective well-being: Emotional training among medical students based on positive psychology. *PLoS One*, 14(2), e0211926.
- Meisenberg, G. ve Woodley, M. A. (2015). Gender differences in subjective well-being and their relationships with gender equality. *Journal of Happiness Studies*, 16, 1539-1555.
- Moffitt, T., Caspi, A., Rutter, M., ve Silva, P. (2001). *Sex differences in antisocial behavior: Conduct disorder, delinquency, and violence in the Dunedin Longitudinal Study*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Noble, R. E. (2005). Depression in women. *Metabolism*, 54(5), 49-52.
- Nolen-Hoeksema, S. ve Rusting, C. L. (1999). Gender differences in well-being. In E. D. D. Kahneman, & N. Schwarz (Ed.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology* (pp. 330–350). New York: Russell Sage Foundation.
- Pateman, C. (1988). The Patriarchal Welfare State: Women and Democracy. In A. Gutman (Ed.), *Democracy and the Welfare State*. London, UK.: Princeton University Press.
- Pearlstein, T. B. (1995). Hormones and depression: what are the facts about premenstrual syndrome, menopause, and hormone replacement therapy? *American Journal of Obstetrics and gynecology*, 173(2), 646-653.
- Ridgeway, C. L. ve Correll, S. J. (2004). Unpacking the gender system: A theoretical perspective on gender beliefs and social relations. *Gender & society*, 18(4), 510-531.
- Rohan, M. J. (2000). A rose by any name? The values construct. *Personality and social psychology review*, 4(3), 255-277.
- Schroeder, K. M. ve Liben, L. S. (2021). Felt pressure to conform to cultural gender roles: Correlates and consequences. *Sex Roles*, 84(3), 125-138.
- Schwartz, S. H. ve Rubel, T. (2005). Sex differences in value priorities: cross-cultural and multimethod studies. *Journal of personality and social psychology*, 89(6), 1010.
- Schwartz, S. H. ve Sortheix, F. (2018). Values and subjective well-being. In S. O. E. Diener, & L. Tay (Ed.), *Handbook of well-being: Noba Scholar*.
- Seligman, M. E. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*: Simon and Schuster.
- Stevenson, B. ve Wolfers, J. (2009). The paradox of declining female happiness. *American Economic Journal: Economic Policy*, 1(2), 190-225.
- Tesch-Römer, C., Motel-Klingebiel, A., ve Tomasik, M. J. (2008). Gender differences in subjective well-being: Comparing societies with respect to gender equality. *Social Indicators Research*, 85, 329-349.
- TÜİK. (2022). Yaşam Memnuniyeti Araştırması.
- TÜİK. (2023). Cinsiyete göre yaşa özel intihar hızı/ İntihar İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>
- Uğur, Z. ve Durak, A. (2023). The Impact of COVID-19 on Mental Health: Evidence from Suicides *Working Paper*.
- Uğur, Z. B. (2021). Does money buy happiness in Turkey? *Applied Research in Quality of Life*, 16(3), 1073-1096.
- Uğur, Z. B. (2024). The Role of Coping Strategies in Subjective Wellbeing Indicators of Nonprofit Workers. *Voluntary Sector Review*, 1-23.
- Uğur, Z. B., Güç, A., Bakan Kalaycıoğlu, D., Toprak, Ö., Eyerci, C., Yıldız, S., Toprak, M., Demir, Z., Demir, Ö., Yıldız, Ö. F., ve Çelikkaya, R. (2023). The Gendered Toll of COVID-19 on Academics: Increasing Time Allocation Challenges Faced by Female Academics in Turkey. In R. L. Nina Weimann-Sandig (Ed.), *Family Dynamics, Gender and Social Inequality During COVID-19*. Switzerland: Springer.
- Uğur, Z. (2017). Türkiye’de kadın yoksulluğu ve yoksunluğu. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 168-199.
- Veenhoven, R. (2015). Social conditions for human happiness: A review of research. *International Journal of Psychology*, 50(5), 379-391.
- Yıldız, D., Arslan, H., ve Cavlin, A. (2021). Understanding women’s well-being in Turkey. *Vienna Yearbook of Population Research*, 19, 255-292.
- Zuckerman, M., Li, C., ve Diener, E. F. (2017). Societal conditions and the gender difference in well-being: Testing a three-stage model. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 43(3), 329-336.
- Zweig, J. S. (2015). Are women happier than men? Evidence from the Gallup World Poll. *Journal of Happiness Studies*, 16, 515-541.

Atıf Biçimi / How to Cite This Article

Uğur, Z.B. (2024). Who is happier in Türkiye: women or men? the role of values and the feelings of social pressure. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi - Istanbul University Journal of Women’s Studies*, 29, 31–47.

Ekler

Şekil A-1: Çok Mutsuz ve Mutsuz olanların Cinsiyete Göre Yıllar içinde Yüzdesi

Tablo A-1: Mutluluk Regresyon Sonuçları, Diğer Katsayılar

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Yaş		-0.041*** (0.001)	-0.041*** (0.001)	-0.041*** (0.001)	-0.042*** (0.001)
Yaşın Karesi		0.000*** (0.000)	0.000*** (0.000)	0.000*** (0.000)	0.000*** (0.000)
Hanehalkı geliri		0.092*** (0.002)	0.090*** (0.002)	0.090*** (0.002)	0.086*** (0.002)
Çalışan (ref. Ev işleriyle meşgul)		-0.125*** (0.006)	-0.118*** (0.006)	-0.116*** (0.006)	-0.107*** (0.007)
İşsiz		-0.479*** (0.011)	-0.452*** (0.011)	-0.450*** (0.010)	-0.431*** (0.011)
Diğer		-0.146*** (0.013)	-0.139*** (0.013)	-0.137*** (0.013)	-0.118*** (0.014)
Öğrenci		-0.031** (0.013)	-0.008 (0.013)	-0.004 (0.013)	0.004 (0.013)
Emekli		-0.078*** (0.008)	-0.083*** (0.008)	-0.080*** (0.008)	-0.064*** (0.009)
Çalışamaz durumda		-0.106*** (0.010)	-0.109*** (0.010)	-0.107*** (0.010)	-0.093*** (0.011)
Eğitim seviyesi		0.002 (0.002)	0.001 (0.002)	0.001 (0.002)	0.005** (0.002)
Evli (ref. Hiç evlenmemiş)		0.347*** (0.007)	0.321*** (0.007)	0.320*** (0.007)	0.317*** (0.008)
Eşi vefat etmiş		0.001 (0.011)	-0.025** (0.011)	-0.027** (0.011)	-0.023** (0.012)
Boşanmış		-0.241*** (0.014)	-0.255*** (0.014)	-0.256*** (0.013)	-0.231*** (0.015)
Arkadaşlıktan Memnuniyet		0.355*** (0.003)	0.354*** (0.003)	0.354*** (0.002)	0.353*** (0.003)
Öznel Sağlık		0.291*** (0.004)	0.285*** (0.004)	0.284*** (0.004)	0.285*** (0.004)
Sözde R-kare	0.155	0.156	0.130	0.130	
N	131031	131031	29251	29251	

Notlar: Model 2, 3 ve 4 için 2004 yılı referans kabul edilerek her anket yılı için 18 adet yıl kukla değişkeni değişkeni modele eklenmiştir. Model 5'te cinsiyet nedeniyle sosyal baskı sorusu 2009 yılından itibaren sorulduğu için, 13 yıla ait kukla değişken eklenmiştir.

Tablo A-2: Sıralı Probit Modeli Regresyon Sonuçları, Öznel Sağlık

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Kadın (ref. Erkek)	-0.318*** (0.004)	-0.312*** (0.006)	-0.310*** (0.006)	-0.421*** (0.034)	-0.402*** (0.039)
Mutluluk için “Başarı”			-0.006 (0.020)	-0.062** (0.025)	-0.040 (0.029)
Mutluluk için “İş”			0.047** (0.022)	-0.032 (0.029)	-0.009 (0.032)
Mutluluk için “Sağlık”			-0.038** (0.018)	-0.091*** (0.024)	-0.065** (0.027)
Mutluluk için “Sevgi”			-0.006 (0.019)	-0.066*** (0.025)	-0.042 (0.028)
Mutluluk için “Para”			-0.029 (0.021)	-0.048* (0.027)	-0.023 (0.031)
Kadın* Başarı				0.120*** (0.037)	0.116*** (0.042)
Kadın* İş				0.187*** (0.044)	0.186*** (0.049)
Kadın*Sağlık				0.111*** (0.034)	0.103*** (0.039)
Kadın*Sevgi				0.123*** (0.035)	0.115*** (0.040)
Kadın*Para				0.035 (0.039)	0.027 (0.044)
Cinsiyet Yüzüden Sosyal Baskı					-0.058*** (0.005)
Kontrol Değişkenleri	-	+	+	+	+
Sözde R-kare	0.009	0.098	0.098	0.098	0.100
N	336702	336702	336702	336702	303664

Notlar: Parantez içinde sağlam standart hatalar sunulmuştur, * p < 0,1, ** p < 0,05, *** p < 0,01. Temel kontrol değişkenleri: yaş, yaşın karesi, hane geliri, çalışma hayatı ile ilgili durum (çalışan, işsiz, öğrenci, emekli, çalışamaz durumda, diğer), medeni durum kategorileri (hiç evlenmemiş, evli, eşi vefat etmiş, boşanmış) eğitim seviyesi, arkadaşlık ilişkilerinden memnuniyeti ve her anket yılı için 18 adet yıl kukla değişkeni.

“Erkek gibi Sürmek”: Düzce’de Ev Kadınlarının Araba Kullanma Deneyimleri

“Driving Like a Man”: Car Driving Experiences of Housewives in Düzce

Büşra Öztürk¹ , Emel Coşkun²

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Düzce Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Düzce, Türkiye

²Doç.Dr, Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Düzce, Türkiye

ÖZ

Türkiye’de farklı toplumsal kesimlerden kadınlar arasında araba kullanımı artmaktadır. Erkek egemen bir alan olarak kadınların, trafiğe katılımı da toplumsal cinsiyet rolleri tarafından şekillenmektedir. Kadınların trafikteki deneyimleri çoğu zaman olumsuz kalıpyargılar ve tutumlardan etkilenmekte ve kadınlar trafikte farklı şiddet biçimlerine uğramaktadırlar. Bu makale, Düzce’de otomobil kullanan çocuklu ev kadınlarının trafikte araba kullanma deneyimlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden incelemektedir. 2022 yılı yaz aylarında (Temmuz ve Ağustos) on ev kadını ve iki direksiyon eğitmeni ile yapılan derinlemesine görüşmelere dayanan bu araştırmanın odağı, ev kadınlarının otomobil kullanma motivasyonlarının, öğrenme süreçlerinin ve trafikteki deneyimlerinin toplumsal cinsiyet tarafından nasıl etkilendiğidir. Kadınların trafikteki deneyimlerine dair kalıpyargılara karşı bir anlayış geliştirmeyi amaçlayan bu çalışmanın bulguları; kadınların araba kullanmaya başlamalarının toplumsal cinsiyet rollerinin bir devamı olarak şekillendiğini, trafikte de toplumsal cinsiyete dair kalıpyargıların sürüş deneyimlerini etkilediğini ve trafikte cinsiyetçi davranışlara karşı “hayatta kalabilmek için” “erkek gibi” araba sürmeye çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Her ne kadar toplumsal cinsiyet rolleri kadınların otomobil kullanımında belirleyici olsa da aynı zamanda otomobil kullanımı kadınlara bir özgürlük alanı da açmaktadır.

ABSTRACT

The rate of driving a car among women from different social groups in Türkiye is increasing. As a male-dominated field, women’s participation in traffic is also shaped by gender roles. Women’s experiences in traffic are affected by negative stereotypes and attitudes, and women are often exposed to different forms of violence. This article analyses the driving experiences of housewives with children in Düzce from a gendered perspective. Based on in-depth interviews with ten housewives and two driving instructors in the summer months of 2022 (July and August), this research focuses on how housewives’ motivations for driving, their learning processes and their experiences in traffic are affected by gender relations. The findings of this study, which aims to develop an understanding against stereotypes about women’s experiences in traffic, reveal that women’s starting to drive is shaped as a continuation of gender roles, that gender stereotypes also affect their driving experiences in traffic, and that they try to drive ‘like men’ in order to ‘survive’ against sexist behaviours in the traffic. Although gender roles are a determinant in women’s car driving, it also gives a certain space of freedom for women.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, trafik, trafik sosyolojisi, trafikte cinsiyetçilik, kadın sürücü

Keywords: Gender, traffic, sociology of traffic, sexism in traffic, female driver

Corresponding Author: Büşra Öztürk **E-mail:** busraariozturk81@gmail.com

Submitted: 16.07.2024 • **Revision Requested:** 17.09.2024 • **Last Revision Received:** 23.10.2024 • **Accepted:** 24.10.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Kadın sürücülerin araba kullanma ve trafik deneyimleri erkeklere oranla çok uzun bir geçmişe sahip değildir. Özellikle Türkiye gibi ataerkil toplumsal ilişkilerin baskın olduğu ülkelerde, kadınların trafik deneyiminin erkeklere oranla çok daha geç başladığı ve kendilerine trafikte yer edinebilmek için mücadele etmek zorunda kaldığı bilinmektedir (Yılmaz, 2020, s.10). Nitekim, gündelik yaşamda pek çok alanda gözlemlenebilen toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yansımaları, trafikte çıplak gözle görülebilmektedir. Trafikteki çoğu erkek sürücünün kadın sürücülere yönelik olumsuz toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına sahip olduğu, negatif bir “kadın sürücü” ya da “bayan şoför” tanımını ürettiği ve trafikteki tutumları ile bu tanıma pekiştirdiği bilinmektedir (Beyaz Özbey, 2021; Gedik vd., 2021; Gül, 2019; Karan vd., 2021). Bu tanımlar çoğu zaman yavaş gitmekle, ürkek olmakla ya da “rasyonel olmayan” sürüş biçimleriyle kadınları damgalamaktadır (Yıldız ve Güneş Yüce, 2022). ‘Doğal’ olduğu varsayılan geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine yaslanan ve kamusal / özel alan ikiliğinden beslenen bu kalıpyargılar erkek (ve kimi zaman kadın) sürücülerin trafikteki tutumları ile pekişmektedir. Nitekim erkeklerin trafikte araba kullanımına odaklanan çalışmalar, trafiği hegemonik erkekliğin üretildiği, sembolik iktidarın kurulduğu ve sembolik şiddetin uygulandığı alanlardan birisi olarak işaretlemektedir (Karan vd. 2021).

Araba kullanan kadın sayısının her geçen gün artmasına rağmen farklı toplumsal kesimlerde kadınların trafik deneyimleri yeterince görünür değildir. TÜİK verilerine göre, 2010 yılında her beş sürücüden birisi kadın iken son on yılda bu oran her üç sürücüden bire ulaşmıştır (TÜİK, 2022a). Bu artışta etkili olan faktörler arasında, kadınların istihdama artan katılımı ve dolayısıyla ekonomik olarak daha fazla kaynağa sahip olması gibi gelişmelerin yanı sıra sosyo-kültürel faktörler ve otomobilin daha erişilebilir olması da sıralanmaktadır (Pekel, 2019: 31; Yılmaz, 2020). Kadınların istihdama katılımından daha fazla oranda trafiğe katılması ücretli iş dışında yer alan ev kadınlarının da trafiğe katılımlarının arttığına işaret etmektedir. Nitekim Türkiye’de, kadınları otomobil kullanmaya yönelten faktörler arasında, hanenin ve kadınların ekonomik gelirlerinin artması, hane üyelerinin ihtiyaçlarını en verimli şekilde karşılama isteği gösterilmektedir (Beyaz Özbey, 2021; Köse, 2014: 35). Kadınların trafikte erkekler tarafından kabul görmelerinin en büyük nedenlerinden biri de yine, çocuklarının ve evin ihtiyaçları gibi toplumsal cinsiyet sorumluluklarını yerine getirmeleridir (Yıldız ve Güneş Yüce, 2022: 128). Genelde alışveriş merkezlerine gitmek ya da çocuklarını araba ile okula/kursa götürmek gibi geleneksel rollerinin bir uzantısı olarak kadınlar trafikte yer almaktadır (Connell, 2022: 198).

Bu çalışma da Düzce’de çocuklu ev kadınlarının araba kullanımı ve trafikteki deneyimlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden incelemektedir. 1999 Marmara ve Düzce depremlerinden sonra daha geniş bir alana yayılan kentte araba kullanımı yüksektir. Toplu ulaşımın yetersizliğinden de kaynaklı olarak kentteki her iki kişiden birisinin motorlu taşıt kaydı bulunmaktadır. Bu araştırmanın temel sorusu, çocuklu ev kadınlarının araba kullanma deneyimlerinin toplumsal cinsiyet tarafından nasıl şekillendiği ve trafikte karşılaştıkları cinsiyetçi ayrımcılığa ya da şiddete karşı ne tür yöntemler geliştirdikleridir. Araştırmanın temel amacı, Düzce’deki ev kadınlarının araç kullanma süreçlerinde yaşadıkları deneyimleri ve bu deneyimlerin arka planındaki toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını anlamaktır. Bu doğrultuda, kadınların trafikteki konumlarını ve zorluklarını belirlemek ve kadınların trafikte karşılaştıkları ayrımcılık ve şiddet deneyimlerini değerlendirmek bu amaçlar arasındadır. Bu araştırma, toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında kadınların trafikteki deneyimlerini anlamak ve bu deneyimlerin toplum üzerindeki etkilerini vurgulamak açısından önemlidir. Araştırmanın bulguları, kadınların trafikte maruz kaldıkları cinsiyetçi tutumları ve davranışları açığa çıkararak, toplumsal cinsiyet eşitliği için farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada nitel yöntem benimsenmiş ve Düzce’de 2022 yılı yaz aylarında (Temmuz ve Ağustos) on ev kadını ve kentteki sürücü kurslarından iki erkek direksiyon eğitmeni ile yapılan yarı yapılandırılmış soru rehberi eşliğinde derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Kartopu tekniği ile ulaşılan örneklem 30-50 yaş aralığında, çocuklu ve en az beş yıldır araba kullanan ev kadınlarını kapsamaktadır.

Bu araştırma, alan yazın çalışmaları, yöntem, bulgular ve sonuç kısmı olarak dört bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde toplumsal cinsiyet kavramı ve özel/kamusal alan ikiliğine dair ilgili literatür incelenecek ve daha sonra trafikte toplumsal cinsiyete dayalı “rasyonel olmayan”, “yavaş”, “kuralcı”, “panik” gibi kalıpyargılar, toplumsal cinsiyet rollerinin ve beklentilerinin trafik ortamına yansımaları aktarılacaktır. Buna paralel olarak Türkiye’de kadın sürücülerin sayıları verilere göre aktarılarak, ortaya çıkan sonuçların sebepleri sunulacaktır.

Toplumsal cinsiyet ve kamusal/özel alan ayrımı

Doğuştan atanan kadın ve erkek biyolojik cinsiyetleri toplumsallaşma sürecinde gelişen cinsiyetçi iş bölümü, kültür ve psikoloji gibi alanlarda iki cins tamamen ayrı roller biçmektedir (Connell, 2022). Toplumsal cinsiyet aynı zamanda kadın ve erkek olarak insanları iki temel kategoriye ayıran toplumsal düzenin örgütleyici kuralı olarak da tanımlanmaktadır (Lorber, 2018). Bu toplumsal örgütlenmede erkeğin genellikle daha imtiyazlı konumu eşitsizliğin de kaynağıdır. Nitekim Savran, toplumsal cinsiyeti “hem ayrımcı, eşitsiz ve baskıya dayalı ataerkil bir toplum düzeninin adı” olarak hem de bu eşitsiz ilişkinin taraflarına ve onların davranışsal özelliklerine işaret eden bir kavram olarak tanımlamaktadır (2004: 235). Biyolojik temelli olduğu düşünülen cinsiyet ile toplumsal olarak inşa edilen cinsiyet arasındaki bağın zayıflığına rağmen toplumsal cinsiyet biyolojik cinsiyete yaslanarak üretilmektedir. Toplumsal cinsiyetin inşa sürecinde kadınlık/erkeklik toplumsal kimliklerini kuran kültürel simgeler, temsiller,

üretilen kavramlar ve toplumsal kurumlar başlıca bileşenlerdir (Scott, 2007). Toplumsal cinsiyete dayalı davranışlar ve pratikler, grup normları ve beklentileri, sosyal etkileşimin kurumsallaşmış biçimleri, örgütsel politikalar ve yasalar gibi faktörler bu süreçteki bileşenlere örnek olarak verilebilir. Lorber'a (2018) göre toplumsal cinsiyet, ekonomi, aile ve siyaset gibi başlıca toplumsal kurumların bir parçası haline getirilen, bireylerin beklenti biçimlerini kuran, günlük hayatın işleyişini düzenleyen çok kapsamlı bir toplumsal kurum ve aynı zaman kendi başına bir varlıktır. İnsanlar bu toplumsal cinsiyet rollerini kendilerine uyarlayabilir, direnerek ya da aktif bir biçimde toplumsal cinsiyet norm ve beklentilerine karşı durabilirler ancak toplumsal cinsiyetlendirme çoğunlukla üzerinde fazla düşünmeden ya da görünürlük kazanmadan ilerler (Scott, 2018). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet kavramı aynı zamanda kadınların ataerkil toplumsal ilişkilerdeki ikincil konumlarıyla mücadele etmelerini de ifade etmektedir.

İkili cinsiyet rejimi dışında kalan cinsiyet kimliğini deneyimleyen bireyler de erkeksi ya da kadınsı performanslarına (Butler, 2015) bağlı olarak ataerkil toplumsal ilişkilerden benzer şekillerde etkilenmektedir. Toplumsal cinsiyetin edimsel ya da performatif olduğunu savunan Butler, erkek ya da kadın olarak toplumsal cinsiyet 'görünüm'ünün genellikle yanlış bir şekilde içsel ve özsel gerçekliğin işareti olarak kabul edildiğine dikkat çeker (2015: 32). Toplumsal cinsiyetin, bireyleri bu ikilikler üzerinden kurgulanan cinsel kimliklerden biri ya da diğeri olmaya zorlayan toplumsal normlar tarafından harekete geçirildiğine işaret eden Butler, bu yüzden toplumsal cinsiyetin yeniden üretiminin daima iktidarla bir pazarlık sonucu şekillendiğini vurgulamaktadır (a.g.e.). Bireylere dayatılan normların tekrarlandığı ya da yeniden şekillendiği bu pazarlıkta ortaya çıkan performanslar da toplumsal cinsiyete dayalı gerçekliği yeni çizgiler boyunca yeniden oluşturma olasılığını taşımaktadır.

Öncül feminist çalışmalar, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği ve pekiştirildiği birincil mekanizma olarak aileyi, başka bir deyişle duygusal ilişkilerin ve yakınlaşmanın yaşandığı, yeniden üretimin gerçekleştiği özel alanı işaret etmektedir (bkz. Friedan, 1983; Oakley, 1974). Kadının kamusal alana katılımı aile içerisinde yeniden üretilen ve pekiştirilen geleneksel roller tarafından şekillenmektedir. Bu roller ve beklentiler kadınların belirli alanlardan ya da mesleklerden uzaklaştırarak mekânsal ayrılmaya da sebep olabilmektedir. Trafik, hiç şüphesiz bu ayrışmasının gözlemlendiği alanlardan birisidir. Keza araba kullanımı fiziksel olarak kullanıcıya hız, güç ve bağımsızlık sağlayan işlevleri doğrultusunda, kamusal alanın bir parçası olarak ve çoğu zaman erkeklikle ilişkilendirilmektedir (Yüksel, 2006: 115-116; Karan vd. 2021). Balkmar ve Mellstörn motorlu taşıt kullanımının tarihsel olarak vahşi, evcilleştirilemez hayvanları evcilleştirme ya da kontrol etme gibi çabalarından dolayı erkeklikle ilişkilendirildiğine dikkat çekmektedir (2018, akt. Gedik vd., 2021: 149). Diğer makinelerle benzer şekilde kamusal alanda araba, kamyon, otobüs kullanımı ya da araba tamirciliği, doğrudan sokağın kendisi gibi öncelikle erkeklere aittir (Connell, 2022: 198). Araba kullanımı erkeğin bağımsızlaştığı, sosyalleştiği, erkekliğinin sergilendiği ve kimliğini inşa ettiği fiziksel bir mekânı temsil etmektedir (Karan vd. 2021: 388). Nitekim özel alanda konumlandırılan ve bu konumlanışın sosyal düzen için gerekli olduğu ileri sürülen kadının kamusal alana girişi, varsayılan "doğal hiyerarşi"ye bir tehdit olarak da görülmektedir (Günindi-Ersöz, 2015: 85-86).

Kadınların sürücü olarak, kendilerine ait olmayan trafiğe katılımı toplumsal cinsiyet rolleri tarafından şekillenmektedir. Geleneksel roller kimi zaman kadının araba kullanımını ve trafiğe katılımını kısıtlayarak kimi zaman ise teşvik ederek, bu rolleri yeniden üretmekte ve yaygınlaştırmaktadır (Yıldız ve Yüce, 2022). Örneğin kadınlar ev işlerini, çocuk bakımını ve yeniden üretim faaliyetlerini daha verimli gerçekleştirebilmek için araba kullanabilmektedir. Kadınların artan sayısına rağmen, trafik aynı zamanda kadınlara dair kalıp yargıların en çok üretildiği ve en fazla ayrımcılığa uğradıkları alanlardan birisidir.

Trafikte kadınlar: "rasyonel olmayan", "yavaş", "kuralcı" ve "panik" sürücüler

Kadınların trafikte artan varlığı, bu alandaki cinsiyetçiliği de daha görünür kılmaktadır. Cinsiyetçilik, en temelde bireyin toplumsal cinsiyetine dayalı olarak varsayılan roller, sorumluluklar ve önyargılar doğrultusunda sergilenen ayrımcılıktır (Zaikman ve Marks, 2014, akt. Karadoğan ve Bıçaksız, 2020: 152). Önyargılı tutumlar ve eylemleri içeren cinsiyetçilik, her iki cinsiyete yönelik olmakla birlikte çoğunlukla kadınlara karşı olumsuz tutum ve davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim trafikteki kadınlara yönelik söylemler ve genellemeler, kadınlarla ilgili yerleşik cinsiyetçi düşüncelerin varlığını göstermektedir (Gül, 2019: 445; Karadoğan ve Bıçaksız, 2020). Örneğin Yıldız ve Güneş Yüce'nin (2020) medya temsillerine dair çalışması hem haber başlıklarında hem de haber içeriklerinde yalnızca kadınların sürücü oldukları kazalarda ya da olaylarda sürücünün cinsiyetinin belirtildiğini göstermektedir.

Araba kullanmanın erkeklere özgü bir iş olarak görülmesi ve sürücülüğün erkeklik kimliğiyle özdeşleştirilmesi, trafikte sürücü olarak yer alan kadınlara karşı olumsuz tutum ve algılara neden olmaktadır (Beyaz Özbey, 2021). Pek çok erkek sürücü, belirli özellikler çerçevesinde ve mevcut toplumsal cinsiyet algıları üzerinden kadın sürücü tanımlarını üretmektedirler (Gedik vd., 2021). Nitekim geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine referansla, kadınlar duygusal ve "rasyonel olmayan" araba kullanma pratikleriyle ilişkilendirilirken, erkekler hız, güç ve "rasyonellik"le özdeşleştirilmektedir. Çalışmalar, pek çok erkeğin kadınları otomotiv bilgisi konusunda eksik gördüğünü fakat bu düşüncenin sebebinin aslında kadınların tarihsel ikincil konumlarından ve önyargılardan beslendiğini ortaya koymaktadır (Gedik vd., 2021).

Kadın ve erkeklerin araba kullanma pratiklerine dair çalışmalar, toplumsal cinsiyet rollerinin araba kullanım davranışlarına

etkisini de göstermektedir. Örneğin bazı veriler trafikte erkeklerin daha özgüvenli, kadınların ise daha güvenli bir sürüş yaptıklarına işaret etmektedir (Covington, 2022). Kadınların trafikte daha temkinli ve yavaş araba sürmeleri, genellikle tecrübe yetersizliği ve kaza yapma korkusuyla ilişkilendirilmektedir (Gül, 2019). Ayrıca, erkek egemenliğindeki trafikte kadınlara atfedilen “dikkatli”, “kuralcı”, “yavaş” ve “panik” gibi cinsiyetçi kalıpyargılar, kadınlar üzerinde baskı yaratmakta ve araba kullanımını etkilemektedir (A.g.e.). İronik olarak, kadın sürücülerin erkeklerle oranla kurallara daha fazla uyuyor olmaları kendisi gibi herkesin kurallara uymadan hareket edeceğini düşünerek araba kullanan erkek sürücülerin, daha fazla kaza yapmasına sebep olabilmektedir (Delice, 2012, s.81). Erkeklerin kuralsız davranışlarına örnek olarak aşgari takip mesafesini korumamak, sinyal vermemek, risk almak, virajlara hızlı girmek, hız limitlerine uymamak ya da hatalı sollamak gibi trafikte sıkça yapılan ve norm olarak benimsenen davranışlar gösterebilir. Trafik kurallarını saymayan bu davranışlar aynı zamanda kaza riskini artıran sapkın sürücü davranışları olarak da nitelendirilmektedir. Mevcut çalışmalar bu sapkın davranışların kaza riskiyle doğrudan ilişkili olduğuna işaret etmektedir (Lawton ve Parker, 1998; Elander, West ve French, 1993; Sümer ve Özkan, 2002 akt. Karan vd. 2021, s.392).

Çoğu zaman kazaların sebepleri sapkın sürücü davranışları olsa da erkek egemen bir alan olan trafikte kadınların da hegemonik erkekliğin yeniden üretildiği bu davranış biçimlerini kabul etmesi ve ona göre davranması beklenmektedir (Abacık ve Sallan Gül, 2021). Örneğin, Toyotacluptr adlı web sitesi gibi sürücü platformlarının içeriği, araba kullanmanın erkek işi olduğuna dair yaygın inanışa ve trafikte kadın sürücülere karşı tahammülsüzlüğe işaret etmektedir (2012 akt. Delice, 2012). Çoğu zaman güç, hız veya kontrol gibi özellikleriyle ön plana çıkarılan araba reklamları da kadın ve erkek sürücülere ilişkin ön yargıları yansıtmakta ve pekiştirmektedir. Güçsüz, narin, duygusal ve dolayısıyla rasyonel olmayan gibi geleneksel toplumsal cinsiyete dayalı özelliklerle tanımlanan kadın, trafikte de bu kalıpyargılarla mücadele etmek zorundadır (Yılmaz, 2020, s.10). Bu davranış biçimleri Bourdieu’nun kavramsallaştırmasıyla “sembolik şiddet” olarak yorumlanmaktadır (Karan vd., 2021). Yine Bourdieu’nün perspektifinden (1999: 26-27) bu şiddeti doğuran sebepler olarak, erkeklerin kolektif bir şekilde temsil eylemleriyle ve kendini takdim stratejileriyle trafikteki toplumsal konumlarını görünür hale getirirken, toplumsal uzamdaki bu konumlarını manipüle ettikleri ve bu yolla iktidarını pekiştirmeye çalıştıkları şeklinde yorumlanabilir.

Trafikte erkeğin egemenlik alanı olarak içselleştirilmiş konumu ve tahakkümün bir yansıması olarak kadınların neden iyi süremeyeceği ve neleri iyi yapamadığı üzerinden tanımlanan, kadınların eleştirildiği, küçümsendiği bir alanda hegemonik erkeklik yeniden üretilmektedir (Karan vd. 2021, s.394). Sadece kadınlar değil trafikte erkeksi performans sergile(ye)meyen diğer bireyler de trafikteki sembolik şiddetin hedefi olabilmektedir. Connell’e göre, hegemonik erkeklik, sadece kadınlar üzerindeki hakimiyetle değil, aynı zamanda ikincil konuma itilmiş çeşitli erkeklik biçimleriyle de inşa edilmektedir (2022, s. 268). Bu hiyerarşik yapı içinde toplumda hegemonik erkeklik normlarına uymayan erkekler hegemonik erkeklik karşısında ikincil konuma itilir. Güç, hız ve kontrol ile ilişkilendirilen erkeksi araba kullanma performansı erkeklerin trafikteki deneyimlerini de şekillendirir ve diğer erkeklerin gözetimi altında kendisini onaylama ihtiyacı duyar. Erkekler, daha yavaş ya da daha dikkatli sürüş yaptıklarında bu tutum, "erkeklığe" aykırı bir davranış olarak görülebilir. Toplumsal cinsiyet normlarının yeniden üretildiği trafikte erkeğin iktidar alanını paylaşmaya çalışan kadınlar, trafikte ezeli “acemi” sürücüler olarak sürekli denetlenmekte ve erkeklerden “akıl almak” zorunda bırakılmaktadır (Karan vd. 2021, s.409). Sadece kadınlar değil kadınsı davranışlar sergileyen araba sürüş biçimleri de trafikten dışlanmaktadır. Kadınlara atfedilen trafikteki davranış ve sürüş biçimlerinin tam zıddını temsil eden “erkek gibi sürmek” de kadın veya erkek çoğu sürücü arasında makbul görülen trafik davranışlarına işaret etmektedir. Nitekim erkeklerin düşmanca tutumlarına karşı kadınlar da trafikteki iktidarı erkeklere teslim etme, bu önyargıları kabul etme, hatta bunları içselleştirerek erkek gibi sürmeye çalışmakta ve kendilerini tamamen görünmez kılma çabasına girebilmektedir (Halberstam, 1998; Özbay, 2013; Özbay ve Soydan, 2003; Savcı, 2012 akt. Karan vd. 2021, s.391).

Trafikte kadınlara yönelik bu cinsiyetçi algılar çoğu zaman düşmanca tutumlara yol açarken kimi zaman da erkek korumacılığını teşvik etmektedir. Örneğin araştırmalar bu cinsiyetçi söylemlerin aynı zamanda trafikte kadın sürücülere yönelik toleransa yol açabildiğini de göstermektedir (Karadoğan ve Bıçaksız, 2020). Nitekim, kadınların daha kırılğan algılamalarına paralel olarak, trafikte bazı erkek sürücüler kadın sürücülere karşı koruyucu tutumlar geliştirebilmektedir (A.g.e.). Yardım istemeden dahi çoğu kadın sürücünün erkekler tarafından yönlendirilmesi bunun en tipik örneğidir. Bu tutumlar erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyetine dayanan koruyucu, himaye edici anlayışın bir diğer yansımasıdır. Başka bir deyişle kadınlar erkeklerin iktidarının hakim olduğu yollarda, o alana ait olmayan ya da istenmeyen bir “misafir” gibi görülmektedir. Özellikle trafiğin arttığı sabah ve akşam saatlerinde ya da şehirlerarası yollarda bir an önce ayakaltından çekilmesi, yolları erkeklere boşaltması beklenen kadınlar trafikte hem bu kalıpyargılarla hem de uğradıkları sembolik ve diğer şiddet biçimleriyle mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu mücadelede artan kadın sürücülerin sayısı ve görünürlüğü de önemlidir.

Türkiye’de kadınların artan araba kullanımı

Türkiye’de hem araba sayısı hem de kadın sürücülerin sayısı son on yılda hızlı bir şekilde artmaktadır. 2000 yılında yaklaşık 4,5 milyon olan araba sayısı, 2015 yılında iki kat artmış ve 2021 yılında yaklaşık 13,7 milyona ulaşmıştır (TÜİK, 2022b). Buna paralel olarak, Türkiye’deki kadın sürücülerin sayısı da artmaktadır. TÜİK verilere göre, 2010 yılında kadın sürücüler tüm sürücüler içinde yüzde 19’luk pay alırken, bu oran 2021 yılı sonu itibarıyla yüzde 28,2’ye ulaşmıştır (TÜİK, 2022). Başka bir deyişle her

üç sürücünden birisi kadındır. Kadınların araba sahipliğine dair güvenilir veri olmamakla birlikte, genellikle arabalar hanedeki erkeklerin mülkiyetinde olduğundan, kadınların araba sahipliğinin sürücü sayısından daha az olduğu tahmin edilebilir.

Hem araba hem de kadın sürücülerin sayısının artmasında bir dizi faktöre işaret edilmektedir. Otobanlar, büyük kavşaklar, şehir dışına yapılan büyük alışveriş merkezleri ya da sosyal tesisler gibi otomobil merkezli inşa edilen kentlerin ve otomobillerin birbirini hızlandıran dönüştürücü etkisi bilinmektedir (Köse, 2014: 33-34). Kapitalist üretim tarzıyla birlikte kentlerin büyümesi, ev ve iş yerlerinin birbirinden ayrılması, kent merkezi ve iş merkezlerinin yaşam alanlarından uzaklaşması gibi gelişmeler özellikle işçi sınıfı ve orta sınıfın hayatında ulaşımı zorunlu hale getirmiştir (A.g.e). Özellikle büyük şehirlerde şehir dışına yapılan konutlar, çalışma yaşamına katılım biçimleri gibi kent yaşamının beraberinde getirdiği mekânsal ayrımlar sadece ücretli çalışanlar için değil geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde ev kadınları için de otomobili zorunlu bir ulaşım aracına dönüştürmüştür (Yılmaz, 2020; Pekel, 2019: 31). Teknolojik gelişmeler ve düşen maliyetlerle beraber otomobil sadece üst gelir gruplarının kullanabildiği bir araç olmaktan çıkmıştır (Güneş, 2012: 216). Zincir marketlerde dahi satılan küçük elektrikli arabalar bu yaygınlaşmanın göstergelerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Otomobil, kapitalist üretimin ev dışında örgütlenmesi ile ortaya çıkan ev-iş arasındaki ulaşım sorunlarına bir çözüm olarak görülmesinin yanı sıra, özel mülkiyetin sembolik göndermeler yaptığı özgürlük, hız ve rekabet gibi özellikleri de kendinde toplayarak kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerine katkıda bulunmaktadır (Köse, 2014, s. 33). Hiç şüphesiz otomobiller sadece ulaşım sağlama işlevlerinin ötesinde, kullanıcılarına hareket özgürlüğü, toplumsal statü sağlayan ya da sosyo-ekonomik durumu yansıtan bir işlev de görmektedir (Yüksel, 2006; Güneş, 2012). Bu işlevleri otomobil kullanımını günümüzde çekici kılmaktadır.

Türkiye’de kadınları araba kullanmaya yönelten faktörler arasında, hanenin ve kadınların ekonomik gelirlerinin artması, hane üyelerinin ihtiyaçlarını en verimli şekilde karşılama isteği gösterilmektedir. (Beyaz Özbey, 2021; Köse, 2014: 35). Nitekim, kadınların trafikte erkekler tarafından kabul görmelerinin en büyük nedenlerinden biri de yine çocuklarının ve evin ihtiyaçları gibi toplumsal cinsiyet sorumluluklarını yerine getirmeleridir (Yıldız ve Güneş Yüce, 2022: 128). Genelde alışveriş merkezlerine gitmek ya da çocuklarını araba ile okula/kursa götürmek gibi geleneksel rollerinin bir uzantısı olarak kadınlar trafikte yer almaktadır (Connell, 2022: 198).

Özetle, mevcut çalışmalar kadınların kent içi ulaşım gereksinimlerinin erkeklerden farklı olduğuna, kadınların araba kullanma motivasyonlarının ve pratiklerinin farklılığına, özellikle ücretli çalışma dışında yer alan ev kadınlarının ev işlerinin ve yeniden üretim faaliyetlerinin bir devamı olarak araba kullanımının arttığına işaret etmektedir. Peki, kadınların ait olmadıkları varsayılan ve çeşitli kalıpyargılar eşliğinde onlara “soğuk” bir atmosfer sunan trafikteki deneyimleri nasıl şekillenmektedir? Araba kullanan ev kadınları ile yapılan derinlemesine görüşmelere dayanan bu araştırmanın bulgularını sunmadan önce bir sonraki başlıkta araştırma yöntemi açıklanmaktadır.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, yeri, çalışma grubu, veri toplama teknikleri ve analiz sürecine ilişkin bilgiler aktarılmıştır.

Araştırmanın Modeli

Kadınların trafikteki deneyim, davranış ve tutumlarının daha iyi anlaşılması için bu çalışmada nitel bir yaklaşım benimsenmiştir. Kadınlarla yapılan pek çok çalışmada olduğu gibi, kadın sürücülerin trafığa katılma motivasyonları, trafikteki deneyimleri ve cinsiyetçilikle mücadeleyle karşı geliştirdikleri yöntemler, şüphesiz gündelik ve somut deneyimleri ile daha iyi anlaşılabilir. Derinlemesine görüşmeler ile neden ve niçin sorularının yanıtını öğrenebilmek için bu çalışmada da nitel yaklaşım benimsenmiştir (Neuman, 2014: 224). Araştırmanın temel sorusu, trafığa katılan kadın sürücülerin, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinden nasıl etkilendiği ve trafikte karşılaştıkları cinsiyetçiliğe karşı ne tür yöntemler geliştirdikleridir.

Bu çalışma kapsamında, bir olguya derinlemesine ve ayrıntılı anlam kazandırmak ve incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi ve bu araştırma yöntemine ait bir desen olan fenomenoloji kullanılmıştır. Fenomenoloji, yaşadığımız dünyada günlük yaşamımızda çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan, farkında olduğumuz ancak, ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Trafikte araba kullanan ev kadınlarının görüşme sırasında sorulan sorulara verdikleri cevaplardan yola çıkılarak trafikte ki deneyimleri, trafikte var olabilmek adına araba kullanmaya yükledikleri anlamlar, toplumsal cinsiyet rollerinin trafikte araç kullanmaya yansıyan görüntüsü ve trafikte sürücü olabilmek adına karşılaştıkları şiddet, ayrımcılık gibi konulardaki olguları ayrıntılı bir şekilde ortaya koymak için fenomenoloji deseni benimsenmiştir.

Araştırma yeri ve çalışma grubu

Bu araştırma 2022-2023 yılında Düzce’de aktif olarak en az beş yıldır trafikte araba kullanan kadın sürücülerini kapsamaktadır. Düzce’de yaşayan evli ve çocuklu on ev kadını ile görüşmeler, yapılmıştır. Görüşmeler randevu şeklinde ayarlanmış ve görüşmecilerin belirlediği mekanlar tercih edilerek sürdürülmüştür. Araştırmacılarından birisinin de benzer yaşlarda, araba kullanan

ve çocuklu bir ev kadını veya öğrenci olması, mevcut sosyal ilişkileri üzerinden kartopu yöntemiyle örneklemeye ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Bu araştırmada özellikle ev kadınlarının seçilmesinin sebebi, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların trafiğe katılımını ve araba kullanımını nasıl etkilediğini, özel alanda konumlandırılan ve çoğu zaman kamusal alana erişimi kısıtlı olan ev kadınları üzerinden daha çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktır. Örneklem kapsamında görüşülen kadın sürücüler, en az bir yıldır aktif araba kullanan, 30-50 yaş aralığında ve çocuklu ev kadınlarıdır. Görüşmeciler arasında bir doktora öğrencisi, bir lisans mezunu, bir önlisans mezunu, dört lise mezunu ve üç ortaokul mezunu bulunmaktadır. Görüşülen kadınların eşlerinin eğitim durumu da kendilerine benzerdir ve birinin eşi kamuda, dördü kendi iş yerinde, beş tanesi özel sektörde çalışmaktadır. Görüşülen ev kadınlarının hepsi evde ücretsiz olarak çalışmakta ve eşlerinin gelirleriyle hanenin geçimi sağlanmaktadır. Ayrıca görüşmecilerin yaşadıkları yerler kent içi ve kent dışı olarak değişiklik göstermektedir.

Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri ve Analiz Süreci

Katılımcılarla görüşmeler, 2022 yaz aylarında ve yarı yapılandırılmış soru rehberi eşliğinde yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde, hazırlanan soru rehberi görüşmenin seyrine, katılımcıların verdikleri yanıtlara ve odaklanılan konulara göre esnek bir görüşme aracı sunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.147-148). Bu araştırma için etik kurul onayı alınmıştır. Toplam on kadın ile yapılan derinlemesine görüşmelerden oluşturulan veriler tematik olarak analiz edilmiştir. Araştırma verilerinin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz, elde edilen bulguların daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlandığı, görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla sık sık doğrudan alıntılarının kullanıldığı ve elde edilen sonuçların neden sonuç ilişkileri çerçevesinde mantıklı ve anlaşılır bir biçimde yorumlandığı analiz tekniğidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.239). Yapılan görüşmelerde katılımcıların izni dahilinde ses kayıt cihazı kullanılmıştır ve ses kayıtları deşifre edilerek kodlanmaya hazır hale getirilmiştir. Yapılan bireysel görüşmeler, görüşmecilerin onayı ile ses kaydına alınmış, deşifre edilmiş ve elde edilen verilerin içerik analizleri yapılarak temalar halinde düzenlenmiştir.

Bulgular

Çalışmada elde edilen bulgular mevcut literatür eşliğinde tematik alt başlıklarda sunulmaktadır.

Araba: Özgürlük mü yoksa artan geleneksel rolleri pekiştiren araç mı?

Ankara ve İstanbul gibi iki metropol kentin arasında konumlanan Düzce, merkezdeki 250 bini aşkın nüfusu ile küçük çaplı bir kenttir. 1999 yılında iki büyük depremle sarsılan Düzce kentinin yerleşim alanları deprem sonrasında başta Kalıcı konutlar olmak üzere merkezden çevreye doğru genişlemiştir. Düzce’ye 2000 yılında il statüsü verilmesine ve kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınmasına rağmen uzun yıllar altyapı, kentin yenilenmesi ve ekonomik etkinlikler anlamında toparlanamamıştır (Kümbetoğlu vd. 2007: 545). Altyapı sorunlarının bir devamı olarak kentte toplu ulaşım hala bir sorun oluşturmaktadır. Nitekim 130 binden fazla aracın trafiğe kayıtlı olduğu ilde neredeyse iki kişiye bir araç düşmektedir ve her iki araçtan birisi binek otomobildir (TÜİK, 2023). Kentteki yüksek araba kullanımı sadece merkezde sayıları onu geçen sürücü kursundan da anlaşılmaktadır. Mevcut çalışmalara paralel olarak (Yılmaz, 2020; Pekel, 2019) kentteki yerleşim yerleri ile iş, alışveriş, kamu kurumları ve kültür-sanat faaliyetlerinin yoğunlaştığı merkezin mekânsal olarak birbirinden uzaklığı hem kadın hem de erkekler için otomobil kullanımını zorunlu hale getirmiştir.

Düzce merkezde sayıları ondan fazla sürücü kursunun en büyük müşteri kitlesi kadınlardır. Nitekim Düzce’deki büyük bir sürücü kursunun yöneticisi olan Semih (50), her ay yaklaşık yetmiş kişilik grubun kurs aldığını ve bu grupların yarısından fazlasını kadınlardan oluştuğunu belirtmektedir. Ayrıca, bu başvuruların da yaklaşık üçte birinin ev kadınları olduğunu söylemektedir. Kentteki bir başka sürücü kursunun yöneticisi olan Özgür’ de (32) son iki yıldır başvuruların yaklaşık yarısının kadınlardan meydana geldiğini belirtmiştir. Düzce’de ev kadınlarının artan düzeyde trafiğe katılması, kadınların trafikteki varlığını ve dolayısıyla kamusal alana katılımını artırmaktadır. Katılımcılara ait bazı bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Görüşülenlerin hemen hepsi sürücü ehliyetlerini evlendikten sonra, özellikle de çocuklar doğduktan sonra aldıklarını belirtmişlerdir. Örneğin Esra (36) küçük çocuklarıyla toplu taşıma kullanımının zorluğundan bahsetmiş ve hastane gibi zorunlu ihtiyaçlarını karşılamada dahi eşine bağımlı kaldığı için ehliyet aldığını söylemiştir. Aynı şekilde Enise (37) için de ehliyet almada en büyük gerekçe çocuklarını spor kurslarına götürebilmektir. Yaptığımız görüşmeler kadınların araba kullanımının artması ile artan ev içi bakım sorumluluklarının ve toplu taşımada karşılaştıkları zorlukların önemli olduğunu göstermektedir. Nitekim otomobil kullanmadan önce ev dışındaki alışveriş ya da çocukları okula götürmek gibi işlerde eşlerine bağımlı olduklarını söyleyen kadınlar, bu işleri kendi başlarına yapabilmek için araba kullanmaya başladıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle küçük yaşta ya da yakın bakım gerektiren çocukları olan kadınlar için araba kullanmak eşlerini “rahatsız etmeden” ev içi sorumluluklarını yerine getirmek anlamına gelmektedir. Örneğin 20 yaşında engelli bir oğlu olan ve 13 yıldır araba kullanan Hülya, kendisini araba kullanmaya başlamasını şöyle aktarmıştır:

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Kadınların Demografik Özellikleri

İsim	Yaş	Çocuk Sayısı	Eğitimi	Aktif Araba Kullanım
Hülya	47	2	Ortaokul	13 Yıl
Hilal	33	2	Lise	15 Yıl
Esra	36	2	Lisans	10 Yıl
Enise	37	2	Ortaokul	7 Yıl
Nuray	43	3	Ortaokul	5 Yıl
Arzu	48	2	Lise	10 Yıl
Şeyma	33	2	Doktora Öğrencisi	15 Yıl
Yasemin	30	2	Önlisans	5 Yıl
Tuğçe	31	2	Lise	5 Yıl
Ayşe	33	2	Lise	10 Yıl

Benim için araç kullanmak hem özgürlük hem rahatlık. Kadının eşine ihtiyaç duymaması için her şeyini kendi halledebilmesi için gerekli. Önceden bir yere giderken eşimi çağırıyordum beni bırakın diye. Ama kendim kullanmaya başlayınca istediğim yere gidebiliyordum. Çok büyük bir özgürlük. Herhangi planım için kimseyi beklemek zorunda değilim. Kendim yapıyorum. Saatlerimi başkasına göre planlamak zorunda değilim. Kaç sene çocuğumu okula hastaneye taşıdım. Benim için bu çok büyük avantaj çünkü oğlum rahatsız (Hülya, 47).

Diğer görüşülenler de benzer deneyimlerinden bahsetmişlerdir. Lise mezunu ve iki çocuklu Hilal de ev içindeki tüm sorumluluklarını otomobille yerine getirdiğini şöyle ifade etmektedir:

Evlendikten sonra aldım ve on yıldır çocuklarımı taşıyorum. Yani evin bütün ihtiyaçları bende, marketi olsun, pazarı olsun çocukları getir götür olsun. . . hepsi bende. Genelde o şekilde bu işler için kullanıyorum. Sabah kalkıyorum çocukları okula bırakıyorum. Gün içerisinde öğretmen arıyorsa eşim işteyse ihtiyaç olursa okula gidip geliyorum. Çıkışta alıyorum çocukları kursa getiriyorum. Kurstan eve akşamları bir yere gidersek çıkıyorum öyle. Ya da birini bir yere getireceğim annemi babaannemi falan hep bende (Hilal, 33).

Görüşülen kadınlar otomobil sürüş ehliyeti alma sürecinde, eşlerinin kendilerini araç kullanmaya teşvik ettiğini ve öğrenmelerine destek olduğunu söylemişlerdir. Nitekim araç kullanarak evin ihtiyaçlarını tek başlarına karşılamaya başlayan kadınlar, bu iş yükünü üstlendikleri için eşlerinden takdir gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu durum aynı zamanda erkeklerin çocuk bakımı gibi sorumluluklardan, en azından ulaşım anlamında kurtulması anlamına da gelmektedir. Esra bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Yükünü aldım diye mutlu. Beni şuraya götür, buraya getir, olayları bitti. Çocukları hiç düşünmez mesela. . . hastanesi, okulu, kursu, eskiden arardım şimdi aramıyorum belki o yüzden destekliyordur (Esra, 36).

Erkeklerin iş yükünü alan kadınlar, otomobil kullanarak kendi zamanlarını da daha verimli kullanma, yönetme ve mobil olabilmek fırsatına sahip olmaktadır. Kendine ait özel otomobilleri olan beş kadın, bu durumun büyük özgürlük olduğunu, gittikleri yerden ne zaman ayrılacaklarına kendilerinin karar verebildiklerini ve dolayısıyla daha mutlu olduklarını belirtmişlerdir. Örneğin Hilal kendine ait aracı ile bu süreci nasıl daha kolay ve özgür yönetebildiğini şu şekilde anlatmaktadır:

Onu hiç rahatsız etmediğim için çok mutlu. Zaten mesela tek araba bir yere gittiğimizde o kalkmak istiyor ben oturmak istiyordum mecbur ona uyup kalkıyordum ama şimdi onda da araç var bende de, o istediği zaman kalkar gider ben istediğim zaman. Herkes özgür birbirine bağımlı değil. Benim de özgürlüğüm var kısıtlamıyor beni. (Hilal, 33)

Her ay yüzlerce kişi ile çalışan sürücü kurslarının eğitmenleri de bu tanıklıkları doğrulamaktadır. Aynı zamanda deneyimli bir sürüş eğitmeni olan Semih (50) genellikle kadınların çocuklarını okula ya da kurslara götürebilmek için ehliyet almak istediklerini, erkeklerin ise işe gidip gelmek ya da ticari araba kullanabilmek için kayıt yaptırdıklarını söylemiştir. Görüşülen direksiyon eğitmenleri, daha fazla ev kadını araba kullanmaya başladıkça, komşularını ve arkadaşlarını da teşvik ettiğinden bahsetmiştir.

Görüşmeler, kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini daha verimli ve bağımsız bir şekilde yerine getirebilmek için otomobil kullanmaya başladıklarını göstermektedir. Dolayısıyla kadınlar araçlara daha çok işlevsel bir anlam yüklemektedir.

Bu bulgu sadece Düzce'de değil Türkiye'de de artan kadın sürücü sayısının da kısmen geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ile açıklanabileceğine işaret etmektedir. Otomobiller ve kültürü erkeklerin özel alanı, kimliklerini inşa ettikleri bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim önceki çalışmalara paralel olarak (Yıldız ve Güneş Yüce, 2022, s. 128) bu çalışma da kadınların trafikte varlığının en önemli sebebinin daha iyi bir eş ve anne olabilme çabası olduğuna işaret etmektedir.

Kadınların otomobil kullanmayı öğrenme süreci ve erkek şiddeti

Kadınların trafikte yaygın olarak yer almaya başlamasının tarihsel geçmişi çok yenidir (Beyaz Özbey, 2021). Dolayısıyla kadınların trafik deneyimleri ve bu alandaki tecrübeleri erkeklere oranla daha geç başlamıştır. Bireysel tarihlerinden de kadınların daha geç yaşta otomobil kullanmaya başladıkları anlaşılmaktadır. Nitekim ortalama 30 yaşlarındaki çoğu kadın görüşülen çocukları doğduktan sonra araba kullanmaya başladıklarını söylemiştir. Bu da Türkiye'de 20'li yaşlarda hatta lise yıllarında araba kullanmayı öğrenen çoğu erkek için oldukça ileri bir yaştır.

Trafikte araba kullanabilmek ve ehliyet almak için belirli bir öğrenme süreci ve deneyim gerekmektedir. Türkiye'de sınava girerek ehliyet almak isteyenler için 2013 yılında bir sürücü kursuna kayıt zorunluluğu getirilmiştir. Bu kurslarda yaklaşık 30-35 saat teorik ve en az 14 saat uygulamalı direksiyon eğitimi verilmektedir. Ancak görüştüğümüz kadınlara öğrenme ve ilk otomobil kullanma deneyimleri sorulduğunda, katılımcıların tümü araba kullanmayı ilk olarak ailedeki bir erkekten öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Kadınların araba sürme konusundaki deneyim eksiklikleri ve erkeklerin 'öteki' olarak tanımladıkları kadınların bu deneyimsizlikleri üzerinden kurdukları sembolik iktidarı kadınlar üzerinde baskı kurmaktadır (Karan vd. 2021, s.409). Yaptığımız görüşmeler her ne kadar kadınların erkekler tarafından otomobil kullanmaya teşvik edildiğini gösterse de erkeklerin kendi iktidar alanı olarak gördükleri trafiğe çıkma ve otomobil kullanma bilgisini kadınlarla paylaşma konusunda tahammülsüz olduklarına ve şiddet içeren bir öğretme sürecine işaret etmektedir. Örneğin yedi yıldır araba kullanan ve 14 yıldır evli olan iki çocuk annesi Enise, bu süreci şu şekilde aktarmaktadır:

Eşim çok rahat öğretti bana sağ olsun. O öğretmese, hocanın öğretmesiyle belki alamayabilirdim ehliyeti yani. Stres oluyordum tabi. Kızmadı bağırılmazdı ama işte böyle en basit hatayı yaptığımda anında böyle anadan babadan çıkardık yani valla. . . (Enise, 37).

Enise kurstan alacağı eğitimin yetersiz kalacağını düşünerek ilk olarak eşinden araba kullanmayı öğrendiğini, her ne kadar eşinin bu süreçte yardımcı ve rahat olduğunu belirtse de hata yapmaktan korktuğunu çünkü hata yaptığında eşinin bağırıldığını, sözlü olarak şiddet uyguladığını belirtmiştir. Enise gibi araba sürmeyi eşlerinden öğrenen kadınlar, öğrenme sırasında yaşadıkları benzer şiddeti ve cesaret kırıcı süreci dile getirmektedir.

Eşimden öğrendim. Ama hiç hoş değildi. Yani hiçbir ev hanımına tavsiye etmem. . . Diyorlar ya hani kocadan hoca olmaz hakikaten öyle bişey. Başkasından öğreneceksin. Ya da kursa falan gidip göreceksin. Kocayla olacak bir iş değil, gerçekten çok zordu ama ona rağmen yaptım çok şükür. Büyük bir şey başardım yani ben kendimi öyle görüyorum. Sürekli sen yapamazsın diyordu bana mesela. Kötü davranmıyordun, öle şiddet falan yok ama kızardı. Biraz o eski kafalı bir insan, tutucu biraz yani aileden de bir şey görmeyince hep kendi çabasıyla alınca [arabaya] bir şey olmasını istemiyor. Malı kıymetliydi yani kaza falan olursa yaptırılmaya uğraşacak masraf olacak yani külfet olacak diye düşündüğünden öle davranıyordu (Nuray, 43).

İki çocuklu, 7 yıldır araba kullanan Arzu da eşi yanında olmadığı zaman çok daha rahat otomobil kullandığını şöyle anlatmaktadır:

Araba kullanmayı eşimden öğrendim. Ama kocadan hoca kesinlikle olmazmış onu çok iyi öğrendim. Kızıyordu hep. Kendi bu konuda çok profesyonel olduğu için her şeyime karışıyor. Yok sağa baktın, yok sola baktın, yok aynaya ters baktın, koltuğunu öteye it önünde arabayı görmüyor musun, farı, sinyali her şeye karışır. Özellikle acemiymen eşim yanımda olmadığımda daha rahat kullanıyordum. O konuşunca ben de acemiyim çok strese giriyordum, geriliyordum (Arzu, 48).

Küçük yaşlardan itibaren araba kullanmaya yönlendirilen ve bu alanda merakı gelişen erkeklerin, kadınların otomobil öğrenme süreçlerindeki tahammülsüzlüğü, ilk defa sürücü koltuğuna oturan kadınlardan da benzer merak, titizlik ve detaylı bilgi sahipliği beklentisi ile açıklanabilir. Öte yandan kadınları fiziksel olarak ev içerisindeki geleneksel rollerinin dışına çıkararak ve erkek ile benzer becerileri geliştirmeye iten otomobil kullanımı, erkek iktidarının paylaştığı bir alana dönüştüğü için de erkekler tarafından bir direniş içerdiği şeklinde yorumlanabilir. Bir yandan otomobil kullanmaya teşvik eden, diğer yandan sözlü şiddet uygulayan erkekler, bu alandaki üstünlüklerini tam olarak paylaşmak istememektedir. Nitekim görüştüğümüz ev kadınları özellikle eşleri ile birlikte yolculuk yaptıkları zaman araba kullanmamayı, tercih etmediklerini söylediler. Görüşmecilerden on yıldır aktif sürücü olan Esra, bu süreci şu şekilde ifade etmiştir:

Yani genelde birlikte bir yere giderken eşim kullanır. Hatta çoğu zaman zaten otomatikman o geçiyor direksiyona. Çünkü yanında ben kullanırken rahat hissetmiyorum. Yani düşünün bayan arkadaşlarım şoför Nebahat derken onun yanında rahat değilim. Çünkü hep bir müdahale işte soldan gir, şuraya park et, vitesi boşa al, adama yol ver. En çok da hangi yolu kullanmam gerektiğine karışıyor. O yüzden kullanırken yaptığım her şeyde acaba ne düşünüyor diyorum rahat olamıyorum, o yüzden kendi kullansın. (Esra, 36)

Aynı deneyimlerden bahseden Yasemin (30) de eşinin yanında araba kullanırken sıklıkla eşinin müdahalesine maruz kaldığını, bu yüzden de genellikle eşinin direksiyona geçmesini tercih ettiğini söylemiştir.

Erkeklerin eşlerine müdahalesi sadece otomobil sürerken değil, sürücü kursuna kayıt olurken de sürmektedir. Sürücü kursu yöneticisi Semih (50) direksiyon eğitimi alırken de eğitimci seçiminde kadınların kendi tercihlerini yapamadıklarını bu konuda çoğunlukla erkeklerin söz sahibi olduğunu belirtmiştir. Nitekim eş veya aile (baba) baskısı varsa kadınların kadın eğitmen tercih ettiğini, eğer eşleri yanında yoksa genelde erkek eğitmen tercih ettiklerini söylemiştir. Ayrıca bazı kadınların eşleri refakatinde kursa başvuruya geldiklerini söyleyen Semih, erkeklerin eğitim sırasında kadınların yanlarında olmak istediklerini belirtmiş, fakat bu sürecin yasal olarak mümkün olmadığını söyleyerek onları ikna etmeye çalıştıklarından bahsetmiştir. Dolayısıyla kadınların öğrenme süreçlerindeki tercihleri de genelde erkekler tarafından belirlenmektedir.

Görüştüğümüz kadınlar geleneksel rollerini daha iyi yerine getirebilmek için başladıkları araba kullanmayı öğrenme sürecinde, erkeklerin direnişi ve şiddeti ile karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Kadınlar bu öğrenme sürecinde hem erkeklerin sözel şiddetine (bağırma, aşağılama vs.) hem de fiziksel müdahalelerine maruz kalmaktadır. Ancak eşlerinden şiddet görmelerine rağmen katılımcılar öğrenmekten vazgeçemediklerini aksine daha çok hırslandıklarını ifade etmişlerdir. Kadınların araba kullanmasına yönelik erkeklerin tahammülsüzlüğü evde başlamakta ve trafikte devam etmektedir.

Trafikte “bayan sürücü” olmak: Şiddet ve ötekileştirme

Kamusal bir alan olarak trafik sıklıkla erkek sürücülerle, erkeklige atfedilen roller ve davranış kalıpları ile tanımlanmaktadır. Toplumsal cinsiyete bağlı olarak edinilen rol ve statüler, trafikte de bireylerin davranış ve tutumlarını belirlemektedir. Toplumdan topluma değişebilen bu davranış kalıplarından birisi erkek ile özdeşleşen güç ve otorite kavramlarıdır (Bourdieu, 2015, s.22). Erkeklerin adeta “doğuştan” sürücü oldukları düşüncesi, trafikte erkeklerin güç ve iktidarına dayalı bir hiyerarşi yaratmakta ve araba kullanmayı erkeklikle özdeşleştirmektedir. Krahe ve Fenske (2002) erkeksi rollerin aşırı benimsenmesine bağlı olarak gözlenen “maço” kişilik özelliklerinin agresif sürücü davranışlarıyla ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Nitekim erkeklerin araba kullanımında daha iyi olarak nitelendirilmesinin nedeni olarak, agresif ve riskli kullanımları gösterilmektedir (Yıldız ve Güneş Yüce, 2022). Hem eşlerinden araba kullanmayı öğrenme sürecinde hem de trafiğe girişte, kadınların otomobil kullanma biçimleri agresif ya da başka bir deyişle “erkeksi” özellikler taşıyabilmektedir.

Trafik aynı zamanda kamusal bir alan olarak diğer sürücülerle etkileşimi de beraberinde getirmektedir. Erkeklerin kadınlara göre çok daha eskiye dayanan trafik deneyimleri ve trafiğin eril kurallarla yönetilmesi kadınların bu alana girişini de etkilemektedir. Mevcut çalışmalara paralel olarak (bkz. Yılmaz, 2020) bu çalışmada, kadınların ilk trafiğe giriş sürecinden itibaren cinsiyetçi ve ayrımcı davranışlarla karşılaştıklarını göstermektedir. Kadın sürücüler trafikte erkekler tarafından yolda sıkıştırılma, korna ve selektör ile paniğe yol açma, sinyal vermeden sollama, görmezden gelme ya da önemsememe gibi davranış ve tutumlarla sıklıkla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin Enise, “bayan sürücü” olarak trafikte erkeklerin sıklıkla üstüne araba kıldığını, arkadan “korna bastığını” ya da sıkıştırdığını söylemiştir. Amerika’da büyüyen ve 18 yaşından beri otomobil kullanma pratiği olan Şeyma (33) ise Düzce trafiğinde karşılaştığı şiddet biçimlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Mesela ben burada kadınlarla hiçbir sorun yaşamadım. Birkaç kere adamlarla yaşadım. Bir kere ışıklarda durdum. Kuralı doğru uyguladığım için kızdılar bana. Yan yola girdim ışık kırmızı, ok sürekli yanıyor. Sürekli yandığı için durdum, önümdeki araba gitmeye karar verdi ben ise kırmızı sürekli yanıyor diye durdum. Çünkü ana yol işliyor. Arkadaki taksi yol dar olmasına rağmen yandan yandan geçmeye çalışıyor. Ama yer yok geçmesi imkânsız. Kornaya basıyor dibime kadar girdi arabaya degecek. Bir de bakıyorum küfür ediyor, görebiliyorum. Kardeşim de yanımda, abla gitse mi falan dedi. Yok dedim gitmiycem, ben doğrusunu yapıyorum. Şimdi polis falan görür, gerçi görse nolacak onun da umrunda değil. Ama geçmedim. Sonra adam baya bir sinirlenince indirdim camı aşağı, nerdeyse bütün vücudum camdan dışarı çıkacak, adama söyledim ışığı görmüyor musun diye. Etraftaki insanlar bana baktı, o kadar sinirlendim. Sonra ışık yanınca ilerledim.

On yıldır aktif olarak araba kullanan 2 çocuk annesi Esra (36) da benzer şekilde trafikte sürekli korna seslerine maruz kaldığını belirtmiştir. Ayrıca erkekler tarafından deneyimsiz gözüyle bakıldığını ve sürekli olarak park ederken ya da geri geri giderken “zorunlu” olarak erkeklerden yardım aldığını ve bu durumdan rahatsız olduğunu söylemiştir. Erkeklerin kadın sürücülere yönelik cinsiyetçilikten kaynaklı korumacılığı özellikle park yaparken ortaya çıkmaktadır. Bu alanda “beceriksiz” ve “sakar” olarak görülen kadınlar park ederken genelde sokaktaki erkeklerin müdahalesi ile karşılaşmakta ve yardım almak zorunda bırakılmaktadır. Bazen de kadın olmak trafikte muhtemel bir kavgayı sonlandırmaktadır. Yaklaşık 10 yıldır araba kullanan Arzu (48) trafikte yaşadığı gerginliği şu şekilde aktarmıştır:

Bir gün araba kullanıyorum ara yoldan çıkarken ben önlerine kırdım diye beni geçmek istediler, bu arada aracın içinde dört tane adam var. Bana yol vermediler ben de geçtim bir şekilde sonra işte adamların dördü de indi arabadan, bana doğru geliyorlar ellerinde levyeler var. Benim aracın camlarda da filmler var beni görmemişler. İşte bana doğru geliyorlar sen ne yapıyorsun falan... Ben camı az bir şey açınca aa kadınmış deyip gerisin geriye döndüler (gülüyor). (Arzu, 48)

Trafikteki bu cinsiyetçiliğin ve şiddetin sebebi en yalın haliyle kadınların bu alana ait görülmemesidir. Kamusal alanda kendini

var etmeye çalışan kadınlar, bazen bu alanda görülmemekten dolayı da rahatsızlık duymaktadır. Görüşmecilerden dokuz yıldır aktif olarak araba kullanan Nuray, trafikte yaşadığı onu en çok rahatsız eden deneyiminden şu şekilde bahsetmiştir:

Yani bayan olarak rahatsız olduğum olaylar oldu. . . Kervan diye bir yol var arkadaşımından dönerken orayı kullanıyordum, tam iş çıkış saatine denk geldim yol kalabalık. Kavşaktan ana yola çıkamıyorum o kadar kalabalık. Yavaş yavaş çıkarken bir araca yol verir misin diye el kaldırdım, erkekti sürücüsü. Adam bana güldü geçti ve yol vermedi. Sen buradan zor çıkarsın der gibiydi. Erkek milleti işte. Ondan sonra trafikte daha da hırslandım. Bazen de sollamak için yarışıyorlar seninle yavaş gidiyorsun diye. Ama ben arabada çocuk olduğu için daha dikkatli ve yavaş kullanıyorum. (Nuray, 43)

Kadınlar trafikte varlıklarını artırmış olsalar da kendilerinin bu alanda görünmez olduklarını erkeklerin onları dikkate almadıklarını düşünmektedirler. Hilal de trafikte ciddiye alınmaktan şikayetçi:

En büyük sıkıntım erkeklerin beni dikkate almamaları oluyor. Bazen önüme atlıyorlar, ben de öfkemi kontrol edemeyip kornaya basıyorum, bana böyle git başımdan der gibi el kol hareketi yapıyorlar, sen kimsin der gibi. En çok buna sinirleniyorum. Bir kere de merkezde dar bir sokaktan dönüş yapıyorum böyle bir adamın arabasına böyle çok hafif dokundum yani minik bir dokunuştum. Adam arabadan indi çıldırmış gibiydi, böyle iş adamı gibiydi belli takım elbiseli falandı. Ama neler söyledi bana size kim ehliyet veriyor, sizi kim trafiğe salıyor, size verenin falan küfürler savurdu. Ben sakinleştirmeye çalışıyorum azarlıyorum beni yürü git falan diye. Niye küt diye duruyordum dikkat etmiyordum. Sonra ben de indim benimle nasıl konuşuyorsun falan diye ben de sinirlendim. Tekrar elini kaldırdı küfürler savurdu. Polisi arayacaktım ama adam bastı gitti yakalayamadık. Zaten eşim der hep sakın karşı tarafla muhatap olma ya polis çağır ya da beni ara gelirim ben der. O yüzden hiçbir kazamda karşı tarafla muhatap olmam hemen babamı ya da eşimi ararım. (Hilal, 33)

Trafikte yavaş otomobil kullanmakla eleştirilen kadınların (Gül, 2019) erkeklere göre daha temkinli ve güvenli araba kullanmaktadır. Bu durum kısmen toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanmaktadır. Özellikle çocuklu kadınlar trafiğe çıktıklarında her zaman arka koltukta olan çocukla ilgilenmeleri gerektiğini ve bu durumun yavaş gitmelerine, bazen de uygun olmayan yerlere park edebilmelerine neden olabildiğini söylemişlerdir. Yasemin deneyimini şu şekilde anlatmaktadır:

Çocuklarla zor oluyor bazen özellikle oğlum bu konuda benimle çok fazla inatlaşabiliyor. . . . Bazen okul çıkışında arkadaşlarıyla bir sıkıntı yaşadıysa veya o günü iyi geçmediyse onu bana yansıtıyor. . . işte arabayı durdur diyor, sağa çek gitmiyeceksin diyor, işte beni çekeştirebiliyor, şalımlı çekebiliyor, üzerimdekileri falan çekebiliyor. O zaman birazcık beni zorluyor tabi bende biraz müdahale etme gereği duyuyorum dikkatim dağılıbiliyor. Bu zamana kadar öyle bir kazadır falan kazaya teşebbüs tarzında bir şey yaşamadık ama tehlike arz edebiliyor tabi. (Yasemin, 30)

Kadınlar trafikte sadece yavaş araba kullanmakla değil, tüm hatalı sürücülerin kadın olduğu varsayımını ile de etiketlenmelere maruz kalmaktadırlar. Görüşmecilerden on üç senedir aktif olarak araba kullanan Hülya deneyimlerini şu şekilde aktarıyor:

Bazen kadın olmanın etiketlenmelerine maruz kalıyorum eşim bile mesela otobanda sol şeritten giden bir araba vardı sağdan gitmiyor diye bak bu kadındır kesin dedi ama aracı geçtik baktık ki erkek yani. Kadın olarak düşündüğü için muhtemelen arkada olmak ona zor geliyor yol hakkı sanki onun ya öle düşünüyor. Yanlış bir hata yapan birini gördüklerinde hemen yapıştırıyorlar kadın diye. (Hülya, 47)

Trafikte erkek sürücülerin kadın sürücülere yönelik aşağılama, şiddet ve tacizi de bu önyargılarla şekillenmektedir. Otomobil kullanımının erkeklere yakıştırılan ve erkeksi bir eylem olarak görülmesi kadınların iyi otomobil kullanmadığı, trafikte sürekli hata yaptığı gibi önyargıları beslemektedir. Her ne kadar kadınlara yönelik önyargı, ötekileştirme ve damgalama pratikleri devam etse de, trafiğe çıkış tarihi erkeklere göre oldukça yeni olan kadınların artan sayılarına paralel olarak, bu alandaki deneyimlerinin ve görünürlüklerinin zamanla artacağı da öngörülebilir. Kadın sürücüler toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcı ve şiddet içeren bu davranışlarla baş edebilmek için “erkek gibi” araba kullandıklarını söylemişlerdir.

“Erkek gibi sürmek”

Araba, erkekler arası sürüş ile ilgili rekabetlerin yaşandığı, erkeklik performanslarını sergiledikleri, erkekliğin kendine ait kimliğini inşa ettikleri bir araçtır (Karan, vd. 2021). Trafikte hegemonik erkeklik yol bulma, uzun yolda dayanıklılık, hızlı araç kullanma, cesaret, üstünlük, hakimiyet gibi kavramlarla tanımlanmaktadır (Karan vd. 2021, s.409) Dolayısıyla, trafikte kendilerine yer edinmeye çalışan kadınlar bu alanda var olabilmek için erkekler ile özdeşleşen bu kavramlara sığınmaktadırlar. Görüşülenlere trafikte karşılaştıkları ayrımcılık ve şiddetle mücadele etmek için ne tür yöntemler geliştirdiklerini sorduk. Verilen yanıtlar genellikle kadınların, trafikteki erkek davranışlarını taklit ederek bu tacizle mücadele ettiklerine işaret etmektedir. Örneğin Enise sert bir şekilde araba kullanmak zorunda kaldığını şöyle aktarmıştır:

Tabi ki kullanıyorum, sıkıntı yok alıştım. Niye alıştım çünkü ben de çok sıkıntılar yaşadım. Baktım ki bu erkek milletinden başka türlü kurtulamıyorsun onlar gibi davranmaya başladım. Nasıl böyle önüme kırıyorlar arabayı, ben de onların önüne kırıyorum. İşte sinirlenince hemen kornaya basıyorum. Solluyorum falan. Çarparsak da ya o suçlu ya da ben hiç fark etmez. . . . Erkek gibi araba kullandım. Yani mecbur kaldım. (Enise, 37)

Trafikte erkeklerin ayrımcı tutumlarına maruz kaldığını söyleyen iki çocuk annesi ve doktora öğrencisi Şeyma ise yurtdışı deneyimi ile karşılaştırarak Düzce'de karşılaştığı zorlukları şöyle anlatmaktadır:

Erkekler çok agresif araba kullanıyor. Bir kere biriyle ağız dalaşına bile girdim, beni dövecek sandım. Sonra dedim ki eşime bana bir beysbol sopası, bir levye arabada bulundur... Ben Amerika'da alışmışım orada herkes kornayla anlaşıyor ya da küfür ediyorsa bile arabasında küfür ediyor ama kimse arabasından çıkıp kavga etmiyor. Mesela ben Amerika'da bu şekilde ne yapıyorsun (el hareketi ile gösteriyor) diyebiliyorum ama burada bunu el hareketi olarak algılıyorlar. Burada bir kere yaptım adam camı indirip bana el kol hareketi yapma dedi. El kol hareketi yapmadım beyefendi dedim yoldan geçmeye çalışıyorum sadece. Baktım daha da çıkıyor, terbiyesizlik yapma dedim. Buradaki şartlara ayak uydurmak için ben de onlar gibi birazcık sesimi yükseltmek zorunda kalıyorum... Seni "erkek gibi" dedikleri araba kullanmaya mecbur bırakıyorlar. . . işte agresif araba kullanmak ya da o sana söylendiğinde senin de söylenip sesini ona duyurman. . . (Şeyma, 33)

Çoğu otomobil kullanmayı eşlerinden öğrenen kadın sürücüler hem öğrenme süreçlerinde hem de trafikte karşılaştıkları cinsiyetçi tavırlar ve yaşadıkları sorunlar sonucunda davranış geliştirmektedir. Başka bir deyişle, kadın sürücüler trafikte erkeklerden görülen ve edinilen davranış kalıplarını benimsemek zorunda kalmaktadır. Araba kullanmayı eşinden öğrenen Esra bu deneyimini şöyle açıklamaktadır:

Eşim bana hep erkek gibi araba kullanmayı öğretiyor sana derdi. Mesela geri geri gitmekte zorlanıyordum aynalara bakmakta falan. Sonra bana elini yan koltuğun arkasına koyacaksın, erkek gibi hafif kendini kaldırıp arka camdan geri geri gideceksin derdi. Her geri geri giderken erkek gibi diyorum kendime. Şu an gerçekten erkek gibi araba kullanıyorum. Direksiyonu tek elle tutuyorum mesela. Ya da koltuğu öne çektiğimde eşim kullanırken kızılıyordu bu kadar öne çekme erkek gibi kullan diye. Boy farkımız olmasına rağmen onu mesela eşimle aynı seviyede kullanmaya başladım. Ya da böyle yolda giderken makas falan atıyorum. . . (Esra, 36).

Görüşülenler, sürücü koltuğuna oturunca gündelik hayatta kullanmadıkları argo kelimelere, küfürlü konuşmaya ya da agresif davranışlara trafikte başvurduklarını söylemişlerdir. Örneğin Enise bu tarz davranış biçimlerini direksiyon dersi aldığı kadın eğitmenen öğrendiğini belirtmiştir.

Hart hurt vurdu kırdı. Bağır çağır çık camdan küfret falan. Öyledir herhalde. Hocam bana ilk şey öğretmişti, bizim yolumuzu kesmişti, soğancı kamyonu. . . Böyle yan taraftan atladı. . . kornaya bastı o derece. Hocam uzun kornanın dedi küfür dedi, bana ilk o öğretti bana. Bak eşim bile öğretmedi. Duygu hoca öğretti, kulakları çınlasın direksiyon eğitimi hocası. O öyle öğretmişti ben de az bişi olduğu zaman kornaya basıyorum. Kornam bozulsa trafiğe çıkmıyorum yani o derece (gülüyor). (Enise, 37).

Kadınlar çoğu zaman otomobilin ön yan camlarına siyah film çekerek trafikte cinsiyetleri ile görünmez olmaya çalışmakta ya da "bayan sürücü" olarak önyargılardan kaçmaya çalışmaktadır. Nitekim görüşülenlerin önemli bir kısmı siyah film camlı araba kullandıklarını, bu sayede kadın olarak trafikte görünürlüklerini azalttıklarını ima etmişlerdir. Trafikte kadınların fark edilmemek ya da kadın oldukları için önyargılardan kurtulmak için benimsedikleri bir diğer taktik "erkek gibi sürmek"tir. Nitekim araba kullanmayı eşinden ya da bir erkekten öğrenen kadınlar, trafikteki hatalı sürücülere karşı öfkelenmek, kornaya basmak veya küfür etmek gibi agresif davranış kalıplarını benimsemek zorunda kalmaktadır. Kadınların tanıklıkları, otomobil kullanmayı öğrenme ve trafik deneyimlerinin erkeklerden gördükleri ve uyguladıkları pratiklerle şekillendiğini göstermektedir. Bu davranışlar agresif özellikler gösterirken kendi deyişleriyle "erkek gibi araba kullanmak" olarak tanımlanmaktadır.

Kadınların trafikte karşılaştıkları taciz ve zorluklarla mücadele ederken "erkeksi" davranışları benimsemeleri, kendilerini ait hissetmedikleri bir ortamda var olma mücadelesinin bir parçası olarak tanımlanabilir. Trafikte kadın olmanın toplumsal karşılığı "acemi" ve "zayıf" olma ile özdeş görülmektedir. Bu nedenle, görüşülenler için trafiğe çıkmak, erkeğe ait olarak görülen bu alanın kurallarını kabul etmek anlamına da gelmektedir. Sonuç olarak kadınlar trafikteki erkek egemenliğini ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet biçimlerini eleştirseler de bu söylemleri ve davranış biçimlerini kendileri de trafikte yeniden üretebilmektedir. Tüm bu olumsuz özelliklerinin yanı sıra, kadınlar açısından araba kullanımının özgürleştirici bir işlevi de bulunmaktadır.

Otomobille gelen özgürlük

Otomobil kullanma sebepleri ve pratikleri geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinden etkilense de otomobil kullanmak kadınlara bir özgürlük alanı sağlamaktadır. Kadını özel alanda tanımlayan ve kamusal alandaki ilişkilerinde erkeğe bağımlı kılan geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri otomobil kullanma becerisi ile kısmen değişmektedir. Nitekim kamusal alanda hareket serbestliği sağlayan otomobil, kadınların bireysel olarak kamusal alana girişini ve etkileşimini artıran bir araç rolü görmektedir. Beş yıldır aktif olarak araba kullanan Yasemin bu deneyimi şöyle aktarmaktadır:

Sosyalleşmek adına bana oldukça iyi geliyor. Bence özgürlük... yani şöyle düşünüyorum, kıyaslama yapıyorum. . . daha öncesinde sürekli eşime bağlı olarak, onu bekleyerek bir yerlere gitmek durumunda kalıyordum. İşte o da bazen işini bölüp beni istediğim yere getirme durumunda kalıyordu bu da ister istemez çoğu zaman benim bir yerlere gitmemi, bir faaliyete katılmamı çok engelliyordu. (Yasemin, 30)

Özellikle toplu ulaşımın yetersiz olduğu, bazı mahallelere saatte bir otobüsle ulaşımın mümkün olduğu Düzce'de otomobil

kullanmak kadınlar için büyük bir özgürlük sağlamaktadır. Otomobil kullanan kadınlar istedikleri saatte istedikleri yere bireysel bir şekilde gidebilme özgürlüğüne kavuşmaktadır. Bireyselliğin, özgürlüğün ve gücün simgesi olarak algılanan otomobil kadınların sosyalleşmelerini artıran bir araç da olmaktadır. Örneğin ulaşım kısıtlamasından dolayı katılmadıkları sosyal aktivitelere katılmaları mümkün olmaktadır. Kadınların genellikle arabaları ile katıldıkları sosyal etkinlikler arasında arkadaşları ile toplanma, kültürel etkinlik olarak akraba ziyaretleri gibi aktiviteler yer almaktadır. Otomobilin sunduğu özgürlüğü “saatler sana bağlı” olarak tarif eden iki çocuk annesi Hilal şöyle açıklamaktadır:

Aracım olmasa ölümlerim herhalde. Geçenlerde şehir dışına çıktım küçük bir kazam oldu gelince arabayı servise verdim. Burada bir hafta arabam yoktu. Otobüslerle panik atağım tuttu yani. Hem maddi açıdan da külfetli oldu, iki otobüs değiştiriyorum çünkü. Ama araba olunca bazen 6-7 kere git gelimi yapabiliyorum. İşte eve, okula, anneme, çarşıya git gel. Otobüsle bunların hangisini yapabilirim aynı gün içerisinde. Zaten saatleri otobüsün pek uymuyor sana, aracın olduğu zaman özgür takılıyorsun, saatler sana bağlı. Otobüsler zaten iş çıkışları hep dolu geliyor çoğu almıyorlar seni. (Hilal, 33)

Otomobilin dışarıya kapalı alanı, kilitlenebilir kapıları ve çoğu zaman siyah filmle kaplanan camları kısmen özel bir alanda, güvenli bir ulaşım imkânı da sunmaktadır. Özellikle gece geç saatlerde dışarıda olmaktan çekinen kadınlar kendi arabaları ile korunaklı bir alanda yolculuk edebildiklerini söylemektedir. Arzu, kendi otomobilinin belediye otobüslerinden de daha güvenli olduğunu şöyle anlatmaktadır:

Kendi aracımı geceleri kullanıyorum, sıkıntı olmuyor. Taksi falan olsa belki ama toplu taşımayı asla kullanmam geceleri. Taksi de bildik bir duraktan bildik bir taksici ile olabilir. Geceleri otobüslerde kimin olduğu belli olmuyor. Serserisi hepsi otobüslerde oluyor aracımın giderken bu problemleri yaşamıyorum mesela o yüzden daha rahatım. (Arzu, 48)

Araba kullanmayı öğrenerek ve ehliyet alarak sevdiği bir şeyi yapmanın ve bu sayede bağımsız olmanın deneyimini yıllar önce koluna bir altın bilezik takmak olarak belirten Nuray (43) da otomobil kullanmanın kendisi için çok önemli olduğunu söylemiştir. Kadınların benzer tanıklıkları kamusal alana katılımlarını arttırdığına ve özgürleştiklerine işaret etmektedir. Zaman ve mekândan bağımsız olarak otomobil sayesinde hareket serbestliğine sahip olmak hiç şüphesiz kadınların kamusal alana katılımını arttırmaktadır.

Sonuç

Düzce gibi toplu ulaşımın yetersiz olduğu küçük bir kentte çoğunluğu erken orta yaşlarında olan ve en az bir çocuğu olan ev kadınlarıyla yapılan bu çalışma, kadınların otomobil kullanma motivasyonlarını ve deneyimlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden incelemektedir. Bu araştırma, kadınların otomobil kullanma deneyimlerinin erkeklere göre çok daha ileri yaşlarda başladığını ve bu ihtiyacın özellikle toplumsal cinsiyete dayalı roller ve sorumluluklar çerçevesinde ortaya çıktığını göstermektedir. Genç yaşlardaki geleneksel rolleri kadınları araba kullanmaktan uzaklaştırırken daha ileri yaşlarda bu rollerin teşvik edici olduğu (Yıldız ve Yüce, 2022) bu araştırmanın da işaret ettiği önemli sonuçlardan birisidir. Araştırma, kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini daha verimli ve bağımsız bir şekilde yerine getirebilmek için otomobil kullanmaya başladıklarını göstermektedir. Nitekim görüşülen kadınlar hane içerisindeki yeniden üretim faaliyetlerini daha iyi yerine getirebilmek için eşleri tarafından otomobil kullanmaya teşvik edilmektedir. Araba kullanımı aynı zamanda erkeklerin sorumlu oldukları kamusal alandaki işleri ve ilişkileri de kadına devretmektedir. Bu anlamda araba kullanımı ile erkeğin yükünü de üstlenen ev kadınlarının, geleneksel rolleri çerçevesinde sorumlulukları daha da artmaktadır. Dolayısıyla otomobil, toplumsal cinsiyet ve geleneksel rolleri pekiştiren bir araç haline gelmektedir.

Kadınların, araba sürmeyi öğrenme süreci ve trafikteki deneyimleri de eşitsiz toplumsal cinsiyet rollerinden ve erkek şiddetinden etkilenmektedir. Kadınlar özel alandaki rollerinden dolayı trafikte de erkek şiddetine ve denetime maruz kalmaktadır. Nitekim bu araştırmanın bulguları kadınların hem araba kullanmayı öğrenme sürecinde eşlerinin şiddetine uğradıklarına hem de trafikte yaşadıkları cinsiyetçi tutumlara işaret etmektedir. Öğrenme sürecinde eşlerinden çoğu zaman hakaret ve azarlama şeklinde psikolojik şiddet gören kadınlar trafikte de diğer erkeklerin cinsiyetçi tutumları ve Bourdieu’nin kavramsallaştırmasıyla sembolik şiddet ile karşılaşmaktadır. Bu şiddet biçimleri erkeklerin trafikte işgal ettikleri ve içselleştirdikleri, dolayısıyla bu alana ait olmayan kadınların (diğer ötekileri) girişini kontrol ederek hegemonik erkekliği yeniden ürettikleri konumlarıyla yakından ilişkilidir. Kadınların bu erkek egemen alana girişi, varlığı ve kimi zaman yaptıkları hataları erkeklerin kolektif bir şekilde tahammülsüzlükleri ile manipüle edilmektedir. Kadınlara yönelik bu yaygın kalıpyargılar çerçevesinde bu araştırma verileri kadınların sıklıkla, özellikle de yoğun trafiğin olduğu saatlerde trafikte erkeklerin baskı ve tacizle karşılaştığına işaret etmektedir.

Bu araştırmanın bulguları da önceki çalışmalara paralel olarak (Karan vd., 2021) trafikteki cinsiyetçi tutum ve tacizlerle mücadele etmek için kadınların çoğu zaman “erkeksi” ya da “erkek gibi” olarak tanımladıkları şekilde araba kullanmaya çalıştıklarını göstermektedir. Hatta kadınların arabalarının camlarına siyah film çektirmek ya da erkek sürücülerle karşılaşmamak için araba içerisinden çıkmamak gibi yöntemlerle trafikte kimliklerini gizleme çabasına girdikleri anlaşılmaktadır. Şüphesiz kadınların bu görünmezlik çabası ya da erkeksi tutumları, trafikteki varlıklarını olumsuz etkilemekte (örneğin var olan kadın sürücü sayısının

görünmemesine yol açmakta) ve cinsiyetçi önyargıları yeniden üretmektedir. Kadınların bu erkeksi tutum ve davranışları “ait olmadıkları” bir alanda tutunma mücadelelerinin bir parçası haline de gelebilmektedir. Öte yandan bazı kadınların ise “erkek gibi” araba kullanmayı taklit ederek bu önyargılara direndikleri anlaşılmaktadır. Bu taktiklerle kadınlar kimi zaman erkek olduğu izlenimini yaratarak sorun yaşamamaya ve bu erkek egemen alana eşit olarak katılmaya çalışırken kimi zaman da aktif olarak cinsiyetçi tutumlara direnmektedirler. Lorber (2018) ve Scott'ın (2018) işaret ettiği gibi, kadınların kamusal bir alan olarak trafikte var olma mücadelesi toplumsal cinsiyet rollerini kendilerine uyarlama, bu rollere pasif olarak direnme ya da aktif bir biçimde cinsiyetçi beklentilere karşı durmak gibi farklı taktikleri ve etkileşimleri kapsamaktadır.

Bu araştırma bulguları, “erkek gibi sürmek” kavramının kadın sürücüler üzerinde dolaylı bir baskı oluşturduğunu ve kadınların trafikte kendilerini erkek sürücülerle kıyaslamaya ve ispat etmeye zorladığını göstermektedir. Bu söylem, riskli ve kural dışı araba kullanmayı kadınların arasında da meşrulaştırmaktadır. Bu söylem bir yandan toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren bir baskı unsuru olarak ortaya çıkarken diğer yandan sadece kadınlar değil toplumsal olarak kadınsı görülen davranışlar sergileyen erkekler ve non-binary bireylere yönelik sembolik şiddete de dönüşebilmektedir.”

Otomobil bir yandan bireysel özgürlük, hareketlilik ve bağımsızlık sağlarken diğer yandan toplumsal cinsiyet kalıplarını ve geleneksel rolleri pekiştirme potansiyeline sahiptir. Bu ikilem, arabaların sadece bir ulaşım aracı olmadığını, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin şekillendiği bir sembol olarak gösterilebilir. Bununla birlikte, trafikte karşılaştıkları zorluklara rağmen otomobil kullanımı, özellikle Düzce gibi küçük ve ulaşımın yetersiz olduğu bir kentte ev kadınlarına önemli bir özgüven ve özgürlük alanı sağlamaktadır. Tüm gün çocuklarının bakımını ve evin işlerini üstlenseler de görüşülen ev kadınları, araba kullanmaya başladıktan sonra elde ettikleri hareket özgürlüğü sayesinde daha fazla sosyalleşmekte ve kamusal alana katılabilmektedir. Son olarak, trafik, kadınların karşılaştıkları erkek şiddeti ve toplumsal baskılara karşı toplumsal cinsiyet kalıplarını kırma mücadelesinde önemli bir direniş alanı da yaratabilmektedir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma için Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan onay alınmıştır. (Karar No:2024/106 Karar Tarihi: 25.04.2024).

Bilgilendirilmiş Onam: Çalışma için tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- B.Ö., E.C.; Veri Toplama- B.Ö., E.C.; Veri Analizi/Yorumlama- B.Ö., E.C.; Yazı Taslağı- B.Ö., E.C.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- B.Ö., E.C.; Son Onay ve Sorumluluk- B.Ö., E.C.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir

Ethics Committee Approval: Approval for the study was received from Düzce University Scientific Research and Publication Ethics Committee (Decision No: 2024/106 Decision Date: 25.04.2024).

Informed Consent: Informed consent was obtained from all participants for the study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions Conception/Design of Study- B.Ö., E.C.; Data Acquisition- B.Ö., E.C.; Data Analysis/Interpretation- B.Ö., E.C.; Drafting Manuscript- B.Ö., E.C.; Critical Revision of Manuscript- B.Ö., E.C.; Final Approval and Accountability- B.Ö., E.C.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare

Grant Support: The authors declare that this study has received no financial support.

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Abacı, G.C. ve Sallan Gül, S. (2021). *Engelli Kadın Sürücülerin Deneyiminde Trafikte Eril Tahakkümü Bourdieucu Bir analizle Anlama Çabası*. Fe Dergi: Feminist Eleştiri, 13(1), 86-100.
- Beyaz Özbey, İ. (2021). *Erzurum'da Kadın Sürücü Olmak: Gerilimler, Aşınan Sınırlar ve Değişen Toplumsal Yüzler Bağlamında Kadınların Sürücülük Deneyimleri*. Sosyal Bilimler Dergisi, 32(1), 321-333.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*. (Çev. Bediz Yılmaz). İstanbul: Bağlam Yayınları
- Bourdieu, P. (1999). Toplumsal Uzam ve Sembolik İktidar. *Cogito* 18: 16-32.
- Butler, J. (2015). *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Connell, R. W. (2022). *Toplumsal Cinsiyet Ve İktidar*. (5. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Covington, Taylor. “Men are more confident drivers, but data shows women are safer” *The Zebra*. (2022). <https://www.thezebra.com/resources/driving/gender-driving-confidence-survey/>
- Delice, M. (2012). *Kadın Sürücülerin Trafik Kazaları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi*. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(49), 63-87.
- Friedan, B. (1983). *Kadınlığın Gizemi, Kadınlar için Yeni bir Dönem Başlatan Kitap*. İstanbul: E Yayınları.

- Gedik, E., Pehlivanlı Kadayıfçı, E., Turgut, S.T. ve Bulut, M. (2021). *Sosyal Medyada Toplumsal Cinsiyet Temelli Trafik Söylemi*. *Sosyoloji Dergisi*, 41(42), 145-161.
- Gül, H. (2019). *Kamusal alanda Toplumsal Cinsiyet Görünümleri- Kadın Sürücülere İlişkin Kalıp Yargılar- Gaziantep Örneği*. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (90), 442-253.
- Güneş, s. (2012). *Türk Toplumunu Ve Otomobil*. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (25), 213-230.
- Günindi Ersöz, A. (2015). *Özel Alan/ Kamusal Alan Dikomotisi: Kadınlığın “Doğası” Ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı*. *Sosyoloji Araştırma Dergisi*, 18(1), 80-102.
- Karadoğan, F. ve Bıçaksız, P. (2020). *Trafikte Cinsiyet Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması*. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(Aralık Özel Sayı), 151-165.
- Karan, O., Kocamüminler, A. ve Tanman, Ş. (2021). *Hegemonik Erkeklik Trafikte: Üniversiteli Gençlerin Sürücü Davranışlarına İlişkisel Bir Bakış*. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 8(2), 388-414.
- Köse, E. (2014). Cinsiyet, Teknoloji ve Kent: Otomobilin Muğlak Heteronormativizmi. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 6(1), 32-42.
- Krahê, B. Ve Fenske, I. (2002). Predicting Aggressive Behavior: The role of macho Personality, age, and Power of car. *Aggressive Behavior*, 28, 21-29. doi:10.1002/ab.90003
- Kümbetoğlu, B., User, İ. ve Yazar, B. (2007) “Depremden 5 Yıl Sonra Düzce İlinde Değişen Toplumsal, Ekonomik ve Kişisel Yaşam”. TÜBİTAK-SOBAG Proje No:106K114. İstanbul, 2007.
- Lorber, J. (2018). The social construction of gender. *Inequality in the 21st Century İçinde*, (ss.347-352). London: Routledge.
- Neuman, W.L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel Ve Nitel Yaklaşımlar I-II*. (Çev.: Sedef Özge). Ankara: Yayınodası Yayıncılık.
- Oakley, A. (1974). *Housewife*. Harmondsworth: Penguin
- Pekel, E. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Rollerini ve Kadının Çalışma Hayatındaki Konumu*. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 30-39.
- Savran, G. (2004). *Beden, emek, tarih: diyalektik bir feminizm için*. İstanbul: Kanat Kitap.
- Scott, J. W. (2007) Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi. Çev: D. Demirler ve F. Dinçer. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 12: 112-138.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022a). Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri. Cinsiyete Göre Sürücü Belgesi Sahipliği, 2010-2021. Kasım 10, 2022 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> adresinden alındı.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022b). Motorlu Kara Taşıt Sayısı, 2010-2021. Aralık 29, 2022 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=ta%C5%9F%C4%B1t> adresinden alındı.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). Motorlu Kara Taşıtları Sayısı, Mayıs 2023 Bülteni. Erişim: 08.12.2023. Online: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Motorlu-Kara-Tasitlari-Mayis-2023-49426>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (11. Basım)*. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.
- Yılmaz, C.İ. (2020). *Maganda- Trafikte Kadına Yönelik Tacizin Sosyolojik Analizi (1. Basım)*. İstanbul: Kitapyurdu Yayıncılık.
- Yıldız, N.B. ve Güneş Yüce, T. (2022). *Eril Trafik Kültürü İçerisinde Kadın Sürücülerin Konumu: Haber Analizi*. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 121-139.
- Yüksel, N. (2006). *Otomobil Reklamlarında Yerleşik Toplumsal Cinsiyet Kalıpları: Türkiye’de Yayınlanan Televizyon Reklamları Üzerine Bir Çalışma*. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(2), 115-124.

Atıf Biçimi / How to Cite This Article

Öztürk, B., & Coşkun, E. (2024). “Driving like a man”: Car driving experiences of housewives in Düzce. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi - Istanbul University Journal of Women’s Studies*, 29, 48–61.